

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI

CÂHİLİYE DÖNEMİNDE HALK İNANIŞLARI

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF ÇALIK

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. CAHİD KARA

BOLU, HAZİRAN 2025

KABUL VE ONAY SAYFASI

Elif ÇALIK tarafından hazırlanan “**CÂHİLİYE DÖNEMİNDE HALK İNANIŞLARI**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı’ında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir.
30/06/2025

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Cahid KARA
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. İlyas AKYÜZOĞLU
Yalova Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi Ömer ARAS
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu ve Şablonuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
 - Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
 - Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
 - Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
 - Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir
- aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin Turnitin adlı programında enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %30'u geçmemektedir.

.....

ELİF ÇALIK

ÖZET

**CÂHİLİYE DÖNEMİNDE HALK İNANIŞLARI
YÜKSEK LİSANS TEZİ
ELİF ÇALIK
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI
(TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. CAHİD KARA)
BOLU, HAZİRAN - 2025
IX + 82 sayfa**

Çalışmamız, Câhiliye Dönemi halk inanışlarını, özelde ise içerisinde dini inanç bulunmayan batıl inançları ortaya koymayı hedeflemektedir. İlk bölümde dönemin zihin yapısını anlamak için câhiliye devri hakkında kısa bir bilgi verilmiş ve uğursuz sayılan inançlar ele alınmıştır. İkinci bölümde uğur sayılan inanışlara değinilmiş ve son olarak ise uğur-uğursuzluk dışında Câhiliye Araplarının sosyal hayatlarında âdetleri haline gelen bazı ritüellere ve bir hastayı geleneksel yöntemlerle nasıl tedavi ettiklerine değinilmiştir.

Batıl inançlar, temelde bir dayanağı olmamasına rağmen günümüzde ve geçmişte olduğu gibi her toplumda görülen yaygın inanış şekilleridir. Câhiliye Arapları da bu tür bazı inançları günlük yaşamlarının bir parçası haline getirmişti. Bu inanışlar halk arasında canlılığını korumaktaydı. Olayların meydana gelmesini uğur ve uğursuzluklara bağlar buna göre yaşamlarını şekillendirirlerdi. Hazırladığımız bu çalışmada her türlü farklılığı içerisinde barındıran, Câhiliye Araplarının gelenek ve ritüellerine değindik.

ANAHTAR KELİMELE: İslam Tarihi, Câhiliye, Halk İnanışları, Uğur, Uğursuzluk

ABSTRACT

FOLK BELIEFS IN THE AGE OF THE JÂHILIYYA
MASTER THESIS
ELİF ÇALIK
BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
DEPARTMENT OF ISLAMIC HISTORY AND ARTS
(SUPERVISOR: PROF. DR. CAHİD KARA)

BOLU, JUNE 2025
IX + 82 pages

Our study aims to highlight the superstitions of the pre-Islamic Arabian period, specifically those without religious beliefs. First, a brief overview of the mindset of the period is provided to understand the context of the pre-Islamic era, followed by the exploration of beliefs considered unlucky. In the second section, beliefs regarded as lucky are discussed, and finally, some rituals that became customary in the social life of pre-Islamic Arabs and how they traditionally treated a patient are examined.

Superstitions are widely held beliefs found in every society, both in the past and today, despite lacking any solid foundation. The pre-Islamic Arabs also integrated some of these beliefs into their daily lives. These beliefs remained alive among the people, as they connected events to notions of luck and unluckiness, shaping their lives accordingly.

KEYWORDS: Islamic History, Jâhiliyya, Folk Beliefs, Luck, Unluckiness

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ	viii
TEŞEKKÜR	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırmanın Amacı.....	5
1.2 Araştırmanın Metodu.....	6
1.3 Kaynakların Değerlendirilmesi.....	7
1.4 Câhiliye Devrine Genel Bir Bakış	11
2. CÂHİLİYEDE UĞURSUZ SAYILAN İNANIŞLAR	14
2.1 Teşe'üm	16
2.2 İyâfe	17
2.3 Baykuş Ötmesi.....	19
2.4 Gûl ve Gûl İnancı.....	20
2.5 Karga İnancı.....	22
2.6 Gökyüzü.....	25
2.7 Kadın ve Aile	28
2.7.1 Evlilik	29
2.7.2 Evlenmek İsteyen Kadının Yaptıkları	31
2.7.3 Kadın, At ve Evin Uğursuz Görülmesi.....	33
2.7.4 Kadının İddeti	35
2.7.5 Kız Çocuklarının Gömülmesi.....	36
2.8 Ölü Gömme Adeti ve Kadınların Yas Tutması	38
2.9 Bazı Hayvanlarla İlgili Uğursuzluk Düşünceleri.....	40
3. CÂHİLİYEDE UĞUR SAYILAN BAZI İNANÇ ÖGELERİ.....	43
3.1 Göz Seçirme İnancı	44
3.2 Diş Atma İnancı	45
3.3 Nazar İnancı, Taşlar ve Bazı Muskalar.....	46
4. CÂHİLİYEDE UĞUR VE UĞURSUZLUK ATFEDİLEN BAZI KÜLTÜREL UNSURLAR VE HASTALIKLARI TEDAVİ YÖNTEMLERİ	53
4.1 Kültürel Unsurlar	53
4.1.1 İsimler	53
4.1.2 Sağ-Sol Yön Kavramları	56
4.1.3 Yemek.....	56

4.1.4 Yolculukla İlgili İnanışlar.....	58
4.1.5 Araplarda Aşk Acısı ve Uygulanan Tedavi Yöntemleri.....	59
4.1.6 Yeni Doğan Bebek Geleneği	60
4.1.7 İstenmeyen Misafir	61
4.1.8 Kötü Ruhlardan Korunma	61
4.1.9 Bacak Uyuşması	62
4.1.10 Çocuğu Olmayan Kadınların Ritüelleri	63
4.1.11 Hapşırmak.....	64
4.1.12 Kötü Çağrışimli Kelimelerden Sakınma.....	67
4.1.13 Tark.....	67
4.1.14 Remil.....	67
4.2 Câhiliyede Hastalıkları Tedavi Yöntemleri	68
4.2.1 Kuduz Hastalığı Tedavisi	68
4.2.2 Görme Bozukluğu Tedavisi.....	69
4.2.3 Dudaklarda Çıkan Uçuk Tedavisi.....	70
4.2.4 Egzama Tedavisi.....	70
4.2.5 Veba Salgınından Korunma Yolu.....	71
4.2.6 Bir Hayvan Tarafından Isırılan Kişiy e Yapılan Müdahale.....	71
5. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	73
6. KAYNAKLAR.....	77

KISALTMA VE SEMBOLLER LİSTESİ

as.	: Aleyhisselam
BAİBÜ	: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.	: Hazreti
MÖ	: Milattan Önce
ör.	: Örneğin
öl.	: Ölüm Tarihi
r.a.	: Radiyallahu Anh
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
ts.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınevi, yayınları
y.y.	: Yayıncı Yok

TEŞEKKÜR

Tez konusunun seçilmesinden tezin tamamlanmasına kadar, her daim kıymetli vakitlerini bana ayıran, kütüphanesini benimle paylaşan, bu yolda beni hep motive eden, yeni ufuklar açıp bakış açımı geliştirmemi sağlayan, sabırla bana yol gösteren, manevi desteklerini üzerimden hiç çekmeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Cahid Kara'ya tüm emeklerinden dolayı teşekkür ederim.

Yüksek Lisans sürecimi benimle heyecanla takip eden, bu yolda azimle ayakta durmamı sağlayan maddi manevi desteklerini bir an olsun üzerimden çekmeyen kıymetli babam Ümmet Çalık, değerli annem Filiz Çalık ve sevgili ablam Ayşe Büşra Ülger'e, henüz başında bulunduğum akademik yolculuğumda zorlandığım noktalarda, çalışmalarına yardımcı olan canım arkadaşlarıma yanımda oldukları için çok teşekkür ederim.

1. GİRİŞ

Toplumların kültürel yapılarını oluşturan unsurlar içinde yer alan halk inanışları; doğaüstü, mistik, insanüstü bir gücün varlığına dayanan ve bu güçlerin etkisiyle oluştuğuna inanılan bazı inanışlardır.¹ Her insanda doğuştan var olan inanma dürtüsüyle ortaya çıktığını düşünebiliriz. Geçmişten günümüze uzanan halk inanışları, bireylerin eğitim düzeyi, yaşı ya da cinsiyeti ne olursa olsun, toplum yaşamında etkisini kuvvetle sürdürmeye devam eder. Yapılan araştırmalar, kadınların bu tür inançlara daha fazla eğilim gösterdiğini ortaya koyar. Bireyler, önce doğaüstü bir varlığa inanıp daha sonra bazı nesnelerle kurdukları bağ aracılığıyla zarar göreceklere ya da korunacaklarına inanırlar. Bu inançlara dair ritüellerin gerçekleştirilmesiyle fayda, terk edilmesiyle zarar görüleceğine inanılır. Bu bağlamda bireylerin yaş, meslek, sağlık durumu gibi özellikleri de bu inanışlara yönelimlerini etkileyebilir. Örneğin; işsiz, hasta, engelli kimseler çaresizlik duygusuyla daha çok yönelebilirler. Tarih boyunca farklı inanç, medeniyet ve kültürler arasında bir köprü görevi görmüş olan bu inançların gerçek olup olmaması veyahut mantıklı olup olmaması halk tarafından göz ardı edilir. Mühim olan kişilerin bu kültürel inanışlara bağlı olup onu yaşatmasıdır.²

Halk inanışlarının doğuşunda rol oynayan birçok psikolojik ve sosyal unsur bulunmaktadır. Bu inanışlar, bireyin zihninde belirsizlik oluşturan, geçmişte meydana gelen ve açıklığa kavuşturulamayan tabiat olaylarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İnsanlık tarihi boyunca bireyler, belirsizlik ile karşılaştıklarında bunu anlamlandırma arayışı ile hareket etmiş; kendilerince açıklayamadıkları bu olaylara çeşitli anlamlar yüklemişlerdir. Geleceğe dair bilgi edinme isteği, bireyin gelecekte karşılaşacağı sıkıntılardan korunma düşüncelerini besler. Bu sebeple insanlar, atanıp atanamayacağı ya da araba alıp alamayacağı gibi belirsizliklere cevap verecek inanış ve uygulamalara yönelirler. Bu durum, onlarda bir tür rahatlama ve güven duygusunu oluşturur. Benzer şekilde, korku ve çaresizlikten kaçma arzusu da bireyleri bu tür inanışlara yöneltmekte ve bu inanışlar sebebiyle bireyler, psikolojik bir rahatlama yaşamaktadırlar. Örneğin, birey kötü bir haber

¹ Durmuş Arık - Ahmet Hikmet Eroğlu (ed.), *Halk İnanışları* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2020), 21.

² Rümeysa Sancak, "Halk İnançlarının Bireyler Üzerindeki Etkileri: Batıl İnanışlar Örneği", *Uluslararası Dorlion Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/2 (Aralık 2023), 177,190.

duyduğunda tahtaya vurarak, kendini koruma altına aldığını düşünmekte ve bu yolla yaşadığı korkuyu yönetmektedir. Aynı şekilde, gerçek çözümlerin yetersiz geldiği anlarda doğan çaresizlik duygusu da bu inanışların oluşumunu desteklemektedir. Bebeği olmayan bir kadının, çaresizlik içinde türbeye gidip orada bazı ritüelleri gerçekleştirmesi “denemekten bir şey olmaz” veya “keşke deneseydim” düşünceleri ile hareket ettiğini gösterir.³

Halk inanışları içinde yer alan batıl inançlar; doğaüstü, bilimsel temele dayanmayan mantık dışı öğelerle, dini inançlarla harmanlanarak günümüze kadar ulaşmış ve geleneksel unsur haline gelmişlerdir.⁴ Sözlükte; doğaüstü olaylara, kehanetlere, gizli ve akıl dışı güçlere sorgusuzca inanma durumu; temelsiz inanç olarak geçmektedir.⁵ “Boş inanç” olarak da belirtilen bu inanışlar⁶, kimi zaman dinle ilişkilendirilir, kimi zaman ise bireylerin olaylar arasında kurduğu bağlantılar sonucu ortaya çıkar.⁷ Örneğin, bir futbolcu gol attığı maçta belirli bir ayakkabı giydiyse, bundan sonraki maçlarda da aynı ayakkabıyı giydiği zaman gol atacağına inanabilir. Bir başka örnek, dere yataklarını tutan ağaçların sürekli kesilmesiyle meydana gelen sel felaketini önlemek isteyen bir adamın, “Buradaki ağaçları kesmek uğursuzluk getirir.” söylemini insanlar arasında yayması, zamanla batıl bir inanışa dönüşmüş de olabilir.

Nedeni bilinmeyen bazı tıbbî hadiseler de önceden bir inanış sayılabiliyordu. Sara hastası olup nöbet geçiren veya yüzü biçimsizleşen kimselerin cinler tarafından çarpıldığına inanılırdı. Ancak tıbbın gelişmesiyle bunun yüz felci ve sara nöbeti olduğu anlaşılmıştır.⁸ Bu bağlamda, hurafe kavramı da batıl inançlarla iç içe geçmiş, mantıkî temelden yoksun, din adına ortaya atılan, zamanla benimsenen yanlış inanış ve uygulamaları bünyesinde barındırmıştır.⁹ Bu tür inanışların temel kaynağı, akli kullanmadan kolayca kaçarak öncekileri taklit etmektir. Bunun sonucunda da cehalet ortaya çıkmaktadır.¹⁰

³ Sancak, “Halk İnançlarının Bireyler Üzerindeki Etkileri: Batıl İnanışlar Örneği”, 182-186.

⁴ Arık - Eroğlu, *Halk İnanışları*, 21-23.

⁵ Türk Dil Kurumu TDK, *Güncel Türkçe Sözlük* (Erişim 08 Nisan 2025), “Batıl İnanç”.

⁶ Hikmet Tanyu, “Dini Folklor veya Dinî-Manevî Halk-İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (1976), 125.

⁷ Arık - Eroğlu, *Halk İnanışları*, 21-23.

⁸ Arık - Eroğlu, *Halk İnanışları*, 24.

⁹ Ebû'l-Faḍl Muḥammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî 'î İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Şâdir, 1414/1993), 9/66; Ali Murat Yel, “Hurafe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/381.

¹⁰ Fatih Kurt, *Geçmişten Günümüze Hurafeler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 34-35.

Bireyleri böylesine etki altına alan inançlar, hemen hemen her toplumda yüzyıllar içinde şekillenmiş, kuşaktan kuşağa geçmiş, kültürlerin ayrılmaz bir parçası haline gelerek onların hayatında izler bırakmaya devam etmiştir.¹¹

Batıl inanışlarla hemen hemen aynı anlama gelen hurafe kavramının kökenine dair bir rivayet ise kaynaklarda şöyle geçer: Hz. Peygamber'in anlattığı bir olayı dinleyen kadınlardan biri, "Ey Allah'ın Resulü bu bahsettiğiniz Hurafe'nin sözüne benziyor" demiş, Hz. Peygamber ise "Hurafe'nin ne olduğunu bilir misiniz?" diyerek şu açıklamayı yapmıştır: "Hurafe, Benî Uzre kabilesinden olup Câhiliye Döneminde cinler tarafından esir alınmış ve içlerinde uzun bir müddet kaldıktan sonra serbest bırakılmıştır. Cinlerin yanında yaşadığı hayret verici olayları anlatınca etrafındakiler onu yalanlamışlar". Böylece halk arasında asılsız ve gerçek dışı sayılan her söz için "Hurafenin sözü" denmeye başlamıştır.¹² Hurafe kelimesinin kökenine dair anlatılan bu rivayetle belki de "hurafe" denilince akla gelen; asılsız, hayret verici, inanılması güç anlamları, bu olayla ilişkilendirilerek zamanla bu şekilde kullanılmaya başlanmış olabilir. Çünkü hurafe: akıl ve mantıkla bağdaşmayan, gerçek hayatla ilişkisi bulunmayan inanç türleridir. "akla ve gerçeğe aykırı düşen söz" olarak da geçer.¹³

Halk inanışları, yalnızca belirli bir topluma özgü değildir. Evrensel bir nitelik taşır, farklı kültür, din ve coğrafyalarda da benzer şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durumun temelinde batıl inançların kökenlerinin kadim dönemlere dayanması yer alır.¹⁴ Bu toplumlarda, hastalıklara karşı ritüeller ve tılsımlar kullanılmış, bazı nesnelere mistik anlamlar yüklemiştir. Zamanla bu inanışlar Hint kültüründen etkilenmiş yeni kavramlarla harmanlanarak dünyaya yayılmıştır.¹⁵

Halk inanışlarında yer alan bu tarz uygulamalar yalnızca, belirli bir bölgeye özgü olmayıp, farklı coğrafyalarda da benzer şekilde mevcuttur. Kitab-ı Mukaddes'in vahiy kısmında 666¹⁶ sayısı şeytan ile ilişkilendirildiği için uğursuz

¹¹ Kurt, *Geçmişten Günümüze Hurafeler*, 19; Sancak, "Halk İnançlarının Bireyler Üzerindeki Etkileri: Batıl İnanışlar Örneği", 177.

¹² İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 9/65-66; Yusuf Şevki Yavuz, "Hurafe (Kelâm)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/382.

¹³ Yel, "Hurafe", 18/381; Kurt, *Geçmişten Günümüze Hurafeler*, 18.

¹⁴ Tanyu, "Dini Folklor veya Dinî-Manevî Halk-İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma", 125.

¹⁵ Sancak, "Halk İnançlarının Bireyler Üzerindeki Etkileri: Batıl İnanışlar Örneği", 191.

¹⁶ bk. Jamie Wilson, "Bible Verses About 666(What does the Bible say?)", *Scripture Sawy* (Nisan 2025).

kabul edilir. Otel ve hastanelerde bu sayı kullanılmamaktadır. Aynı şekilde 13 sayısını da uğursuz kabul ederler. Hristiyanlara ait bazı inanışları kendi kültürümüzde de görmekteyiz bunlar; türbe gibi yerlere çaput bağlama, iki bayram arası nikâh kıymama, baykuş sesini ölüm habercisi sayma, kötü ruhları kovalamak için ahşap nesneye vurma, ayna kırılınca¹⁷ ve kara kedi¹⁸ görünce uğursuzluk olacağına inanmaları farklı din ve kültürlerde benzer inanışların olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tür kültürel benzerlikler Yahudi toplumunda da karşımıza çıkmaktadır. Bir çocuk doğduğunda onun güzelliğine nazar değmemesi için bebeğe çirkin isimler verilir ya da güzel giydirilmezdi. Nazarı toplaması için ise bileğine nazarlık takılırdı.¹⁹ Yahudiler, yas sürecinde olduklarını ifade etmek için fiziksel konforlarını azaltırlar; saç kesmez, yıkanmaz, temiz kıyafet giymezler bazıları bir sene boyunca yas tutar ve bu sürenin bitiminde sembolik bir taş kırarak yas döneminden çıkarlar.²⁰ Yahudilerin gerçekleştirdiği bu hususların benzerlerini çalışmamızda ele aldığımız Câhiliye Döneminin yas tutma uygulamalarında da göreceğiz.

Anadolu'da günlük yaşamda yer edinmiş çoğu uygulama, aslında kadim halk inanışlarının bir yansımasıdır. Yapılan çalışmalar çerçevesinde örneğin, Şanlıurfa, Siirt, Diyarbakır, Tekirdağ, Gaziantep, Mersin, Balıkesir yörelerinde kurşun dökerek hayattaki kötü enerji ve nazardan kurtulacağına inanmak hala yaşatılmaktadır.²¹ Bu uygulamanın içeriği yöreden yöreye değişiklik gösterse de genel yapısı aynıdır. Örneğin, Balıkesir yöresinde yeni doğan bebek ve çocuklara nazar şüphesi olduğunda üzerine bir bez tutulur (sıçrayıp zarar vermemesi için) ve kurşun eritilerek su dolu bir kabın içerisine dökülür. Dökülen kurşun, suda iğne gibi dağılırsa nazarın geçtiğine inanılır. Eğer yuvarlak şekilde toplanırsa da nazarın olmadığını düşünürler. Benzer şekilde çocuğa ve insanlara nazar muskası, mavi

¹⁷ Sancak, "Halk İnançlarının Bireyler Üzerindeki Etkileri: Batıl İnanışlar Örneği", 192.

¹⁸ bk. Jamie Wilson, "Are black cats bad luck? (What does the Bible say?)", *Scripture Sawy* (Aralık 2024).

¹⁹ Jewish Virtual Library a Project of Aice JVL, "Evil Eye", *Jewish Concepts* (Erişim 10 Mayıs 2025).

²⁰ Jewish Virtual Library a Project of Aice JVL, "Death & Bereavement in Judaism: Death and Mourning", *Practices & Rituals* (Erişim 10 Mayıs 2025).

²¹ Nilgün Çıblak, "Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnanç ve Bunlara Bağlı Uygulamalar", *Türklük Bilimi Araştırmaları* 15 (Temmuz 2004), 118-119; Halide Yaşar, *Balıkesir Yöresinde Çocuk Folkloru Ürünleri Üzerine Derlemeler ve İncelemeler* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 191.

boncuk gibi nesneler takılır. Evin kapısına at nalı takılarak nazardan korunulacağına inanılır.²²

Mersin, Gaziantep, Balıkesir gibi bölgelerde çocukla, düğüne veya kalabalık bir yere gidildiği zaman nazar değmesin diye kazan karasından çocuğun alnına yüzüne sürülür.²³ Buradaki amaç insanın gözünden çıkan manyetik ışığın bebeğin güzelliğinden önce yüzündeki kara renge odaklanarak kötü enerjiyi onun çekmesidir. Bu sayede bebeğin güzelliğine nazar değmemiş olur. Bu tür muska ve nazarlıklar ülkemizde yaygın olduğu gibi Mısır'da da el ve göz şeklindeki muskalar yaygındır.²⁴

Tüm bunlar göstermektedir ki bu tür inançlar bölgede yaşayan insanların deneyimlediği hadiseler karşısında, sebeplerin tam olarak anlaşılmamasıyla ortaya çıkmış; zamanla sözlü kültür aracılığıyla nesilden nesillere aktarılarak günümüze ulaşmıştır.

1.1 Araştırmanın Amacı

Câhiliye Dönemi halk inanışları konusunun seçilmesindeki temel etken dini inançlardan bağımsız halde yapılan derli-toplu bir çalışmanın az olmasıdır. İncelediğimiz çalışmalarda İslâm öncesi Arapların halk inanışlarının; putlara tapmak, kurban kesmek, kız çocuklarının gömülmesi gibi inanışlarla sınırlı bir şekilde ele alındığını tespit ettik. Ancak halkın sosyal yaşamında yer etmiş ve gündelik hayatlarına yön vermiş olan halk inanışlarının eksik kaldığını, yeterince işlenmediğini düşündüğümüz için bu noktadan hareketle zihnimizde oluşan bazı sorulara cevap aramayı amaçladık. Bu bağlamda çalışmamız şu sorular etrafında şekillenmiştir: Câhiliyenin bizlere göre batıl olan tüm inançları, acaba kendi bünyesinde hangi inanışları yapmaktaydı? Dönemin insanları bu inanışları hangi toplumsal temele dayanarak yapmaktaydı? Sonuçlarının ne olacağını düşünmekteydiler? Câhiliyeden İslâmî döneme ulaşan herhangi bir halk inanışı var mıydı?

Bu sorular çerçevesinde Câhiliye Dönemi halk inanışlarını ele aldık. Konumuzu sınırlayarak halk inanışları dahilinde batıl inanışları incelemeye çalıştık.

²² Yaşar, *Balıkesir Yöresinde Çocuk Folkloru Ürünleri Üzerine Derlemeler ve İncelemeler*, 151-155; Sancak, "Halk İnançlarının Bireyler Üzerindeki Etkileri: Batıl İnanışlar Örneği", 191.

²³ Çıblak, "Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar", 116; Yaşar, *Balıkesir Yöresinde Çocuk Folkloru Ürünleri Üzerine Derlemeler ve İncelemeler*, 151-155.

²⁴ Rudolf Kriss - h. İbrahim Huber Kriss-Henrich, "İslam Ülkelerinde Muska, Nazarlık Uğur", çev. H.İbrahim Çetinbudak, *Folkloru Doğru* 32 (ts.), 3.

Amacımız İslam öncesi halk inanışlarını bütüncül bir şekilde ele almak olduğu için içinde dinsel inanışları kapsayan olan öğeleri çalışmamızın dışında tutmaya özen gösterdik. Bu bağlamda dönemde yaygın olan fal okları, putlara tapmak, evlere arka kapıdan girmek gibi uğursuzluk barındıran konuları da inceledik ancak dini obje içerdiğinden dolayı araştırmaya dahil etmedik.

Döneme dair bilgiler, şifahi olarak aktarıldığı ve kaynak sınırlılığı olduğu için inanışları tespit noktasında bazı sıkıntılar yaşadık. Bu nedenle ulaşabildiğimiz ölçüde sadece “batıl inanışları” sosyokültürel bir çerçevede ele alarak, bu inanışların insanlar üzerindeki etkilerini belirlemeyi hedefledik. Var olan İslâmi dönüşümleri ise ilgili başlıklardan hemen sonra vererek konu bütünlüğü sağlamaya çalıştık. Fakat pek çok Câhiliye Dönemindeki halk inanışının Hz. Peygamber tarafından kaldırıldığına ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Elimizde olan bilgilerin birçoğu İslami dönem sonrası yazılan eserler olduğu için, tarihçilerin İslam’ı yüceltmek adına, Câhiliye Dönemini olumsuzlayıcı bir şekilde aktarmış olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurduk.

1.2 Araştırmanın Metodu

Bu çalışmada, Câhiliye Dönemine ait halk inanışlarını tespit etmek amacıyla literatür taraması, klasik kaynak incelenmesi yaptık. Öncelikle bu konuda yazılmış ulaşabildiğimiz kapsamlı bir eser olmadığından dolayı, bu alanda yapılmış modern ve çağdaş çalışmaları tespit etmeye çalışarak genel literatür taraması yaptık. Bu kapsamda çeşitli makale ve kitaplara ulaştık. Elde edilen bilgiler doğrultusunda temel Arapça kaynakları ele aldık ve çalışmalarımızı tamamlamak için kütüphaneye gittik. Konu başlıklarını tespit ettikten sonra bu alanda yazılmış güncel makale ve tezleri tarayıp, literatürü bir araya getirerek bu çalışmalarda kullanılan kaynaklara ulaşmaya çalıştık.

Halk inanışlarını araştırırken kullandığımız kavramların, başlıca hangi Arapça kaynaklarda geçtiğini daha hızlı bir şekilde tespit edebilmek için dijital bir veri tabanı olan el-Mektebetü’ş-Şâmile programından sıkça faydalandık. Kelime bazlı ve genel taramalar yaparak eserlere ulaşmaya çalıştık. Ulaştığımız metinleri içeriklerine göre sınıflandırarak tespit ettiğimiz konu başlıklarına doğrudan katkı sağlayan verileri seçmeye çalıştık. Tarama sürecinde ulaştığımız çoğu rivayeti kullanmaya çalıştık. Eserlere ulaşmak için bazı kaynaklar satın alarak temin edip, erişemediğimiz eserler için ise İSAM ile mail yoluyla iletişime geçerek ilgili

bölümleri talep ettik. Bazı kavramların bağlam içindeki çok anlamlılığı kelimeleri çözümlememizi zorlaştırdığından, klasik ve güncel sözlüklerden de destek aldık.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, metodu gibi başlıklara değinip Câhiliye Dönemi ile ilgili genel bir bilgi verdik. İkinci bölümde Câhiliye Araplarının uğursuz kabul ettiği inanışlara değindik. Baykuş, karga, köpek gibi hayvanların seslerinin uğursuz sayılması; kuşların uçuş yönlerine göre işlerinin hayırlı ya da hayırsız sayılmasını ele aldık. Kadının bir nevi yok sayılması gibi inanışlar da bu bölümde incelenmiştir. Ulaştığımız bilgiler neticesinde Câhiliye Araplarının kadına bakışının tamamen olumsuz olduğu kanaatindeyiz. Üçüncü bölümde Câhiliye halkının uğur kabul ettikleri bazı inanış ve objelere yer verdik. Örneğin, bazı taşlara kendilerince isim verip bunlarla nazardan korunacaklarını düşünür, gözleri seğirdiğinde sevdiği bir kimseyi göreceklere inanırlardı. Dördüncü bölümde ise uğur ve uğursuzluk dışında sosyal hayatta ilgili ritüelleri ve hastalıklarla baş etme yöntemlerini ele aldık. Çalışmamızda ele aldığımız yazılı olmayan bu inanışların güçlü bir yaptırım sistemi ve bağlayıcılığının olduğunu düşünüyoruz.

1.3 Kaynakların Değerlendirilmesi

Araştırmamız, tarihsel olup, anlama-yorumlamaya dayandığı için nitel araştırma yöntemine dayanmaktadır. Çalışma, Câhiliye Dönemi halkının halk inanışları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Çalışmamızda Arap tarihini, kültürünü, yaşam tarzlarını ve geleneklerini geniş bir çerçevede ele alan ilk dönem İslam tarihi kaynaklarının içerdiği bilgiler taranmış ve elde edilen bulgulara başvurulmuştur. Ulaştığımız ölçüde ilk kaynakları ve çağdaş çalışmaları kullanarak inanışları açıklamaya çalıştık ve kaynakları kronolojik olarak değerlendirdik.

İbn Sa'd'ın (öl.230/845) en meşhur kapsamlı biyografik eseri *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, yalnızca bununla sınırlı kalmayıp dönemin toplumsal yönlerine dair satır aralarında çeşitli bilgiler sunar. Bizler de bu eserden; Câhiliye Araplarının yürek eti yememeleri, yıldız kaymasıyla ilgili olan inanışları ve Hz. Peygamber'in şevval ayında evlilik yapması gibi hususları tespit ettik.²⁵

²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, ed. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1421).

Câhiz'in, (öl. 255/869) hayvan türlerinin çeşitli bölümlerini ele aldığı en önemli eseri kabul edilen *Kitâbü'l-Hayevân*²⁶ adlı kitabından, hayvan bölümleri ile ilgili yazdığımız başlıklardan istifade etmeye çalıştık.

Araştırmanın konusu itibariyle tezimizde İbn Manzûr'un (öl.711/1311) *Lisânü'l-Arab*'ı,²⁷ Arap nesep, kültür ve geleneklerini en geniş çerçevede ele alan Nüveyrî'nin (öl.733/1333) *Nihâyetü'l-ereb fî funûni'l-edeb*'i,²⁸ Âlûsî'nin (öl. 1270/1854) *Bulûğu'l-ereb fî ma'rifeti ahvâli'l-'Arab*'i,²⁹ Cevâd Ali'nin (öl.1987) *el-Mufaşşal fî târihi'l-'Arab kıble'l-İslâm*³⁰ adlı eserleri temel kaynak olarak kullanılmıştır. Türkçe eserlerden okuduğumuz birçok inancı, bu çalışmalarda ayrıntılı bir şekilde işlendiğini gördük. Yeni inanış arayışında tıkanıldığımız noktalarda başka kaynakları inceleysek dahi bu eserler başucu kitabımız olmuştur. Diğer klasik kaynaklar ve çağdaş araştırmalarla da çalışma desteklenmiştir.

İbn Manzûr'un "*Lisânü'l-Arab*" adlı sözlüğü, kelimelerin kökenlerini incelememiz noktasında bize yol gösterici bir kaynak olmuştur. Müellif Sadece kavramlara ulaşma noktasında değil, bunlarla ilgili olay örgüsünü ayet, hadis ve bazen şiirlerle desteklemiş ve yaptığı örneklemelerle ihtiyacımız olan noktalara ulaşmamızda bize katkı sağlamıştır.

Nüveyrî, dönemi incelerken Arap gelenek ve kültürlerinin kapsamlı bir şekilde ele almış ve sistematik olarak eserine yansıtmıştır. Bu çalışmadan bizler baykuş ötüşü, kız çocuklarının gömülmesi, nazar, ölü gömme adeti ve çocuğu olmayan kadınlara yönelik uygulamalar gibi pek çok konuda istifade ettik. Âlûsî, Câhiliye Dönemi Arap tarihini incelerken halk inanışlarını sadece bir bölümde değil, eserin bütününe yayarak işlemiş ve inançlarla ilgili olan şiir dizelerini de bize sunmuştur. Bu dizeler sayesinde dönemin inanışlarının edebî yansımalarını görme noktasında çalışmamıza önemli katkılar sağladı. Cevâd Ali eserinde, Câhiliye Dönemini ele alırken halk inanışları özelinde bir bölüm açıp konuyu işlemiştir. Bahsettiğimiz bu eserler temel kaynaklarımız haline gelmiş ve çalışmada oldukça istifade etmemize imkan sağlamıştır.

²⁶ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân* (y.y.: b.y., 1384).

²⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*.

²⁸ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fî funûni'l-edeb* (Kahire: Dâru'l-Kutub ve'l-Veşâîku'l-Kavmiyye, 1423).

²⁹ Ebû'l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî b. Abdillâh b. Mahmûd Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb fî ma'rifeti ahvâli'l-'Arab*, ed. Muhammed Behcet el-Eserî (Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1430).

³⁰ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal fî târihi'l-'Arab kıble'l-İslâm* (Bağdat: Câmîatü Bağdat, 1413).

İslâmî dönüşümleri tespit edebildiğimiz ölçüde verebilmek için çalışmamızda bazı hadis eserlerini de inceledik. Ahmed b. Hanbel'in, (öl. 241/855) hadisi, rivayet eden ravilere göre sıraladığı *el-Müsned*³¹ adlı eserinden; yıldızların yağmur yağdırması ve kadın ile ilgili bazı rivayetleri inceledik. Kur'an-ı Kerîm'den sonra en güvenilir kitap kabul edilen³² Buhârî'nin (öl.256/870) *Şahîh-i Buḥârî*³³ adlı eserinden uğur, iyâfe, nazar, gül inancı, karga sesi, şevval ayında nikah, cenaze adetleri gibi konuları ele almaya çalıştık. Müslim'in (öl.261/875) fikhî ve ahlâkî konuları incelediği, en güvenilir kaynaklarından biri olan³⁴ *Şahîhi Müslim*³⁵'deki uğursuzluk, karga inancı, gökyüzü, nazar değmesi, hastalıklar konulardaki hadislerden faydalandık. Ebû Davûd'un, (öl.275/889) İslâm hukuk ve ahlakıyla ilgili esasları ele aldığı *es-Sünen*³⁶ adlı kitabından; uğursuzluk, kadının iddeti, cenaze, nazar, hapsîrîk, baykuş ötüşü, vebadan korunma durumu gibi konular ile ilgili hadisler ise çalışmamızın içeriğine uygun şekilde ve İslâmî dönüşüm süreciyle bağlantılı olarak ele alınmıştır.

Çalışmamızda Kur'an-ı Kerim'den³⁷ de faydalandık. Câhiliye Döneminin batıl inanışlarından olan "Kız çocuklarının uğursuz görülme" bahsini konu alan on ayeti inceledik ve döneme dair tespit edilen bilgilerle harmanladık. "Kadının İddeti" ile ilgili olan uygulamanın Bakara Sûresinde³⁸ sınırlandırıldığını tespit ettik.

Bahsi geçen kaynakların yanı sıra, çalışmamızda farklı klasik Arapça eserlerden de yararlanılmıştır.

Çağdaş çalışmaları ele aldığımızda ise tezin bütünlüğüne ilişkin konulara değinen, Kur'an'ın nüzul ettiği döneme, Arap halkının yaşamına geniş bir perspektiften bakmamızı sağlayan eser, Adem Apak'ın *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu*³⁹ dur. Eser, Câhiliye Döneminde aile ve kadın telakkisine dair

³¹ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, ed. Şuayb el-Arnaût -Âdil Murşid (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1421).

³² Muhammed Mustafa el-A'zamî, "Buhârî, Muhammed b. İsmâil", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/368.

³³ Ebû 'Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Buḥârî el-Buḥârî, *Şahîhu'l-Buḥârî*, thk. Muṣṭafa Dîb el-Buḡâ (Dimaşk: Dâru İbn Keşîr; Dâru'l-Yemâme, 1414/1993).

³⁴ M. Yaşar Kandemir, "Müslim b. Haccâc", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/93.

³⁵ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *Şahîh-i Müslim*, ed. Muhammed Fuâd 'Abdubbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1374).

³⁶ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî Ebû Dâvûd, *es-Sünen* (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1426).

³⁷ *Kur'an Yolu* (Erişim 10 Ocak 2025).

³⁸ el-Bakara 2/234.

³⁹ Adem Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadî Hayat)* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020).

detaylı bilgiler içerdiğinden, bu hususta kendisinden çokça faydalanılmış; ana kaynaklara ulaşmamızı kolaylaştırarak araştırmamıza yön vermiştir.

Halk inanışları hakkında bakış açımızın oluşmasını sağlayan bir diğer eser ise Durmuş Arık-Ahmet Hikmet Eroğlu'nun editörlüğünü yaptığı *Halk İnanışları*⁴⁰ kitabıdır. Eserden; halk inanışlarının temeli, nasıl ortaya çıktığı, hangi bağlamları içerdiği gibi hususlar hakkında bolca istifade ettik. İslam öncesi dönem hakkında verdiği bilgilerde, klasik kaynak kullanımı yapılmadığı için ulaştığımız içerikler hakkında sadece pekiştirme yapabildik.

Ali Çelik'in "*İslâm'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*"⁴¹ kitabı, çoğu inanışlara ulaşmamızda bizim için temel çalışmadır. Çelik, çalışmasında inançları sadece sosyal açıdan değil, dini içerikli olanlarını da incelemiş ancak biz çalışmamızın içeriği bakımından bu kısımlarını değerlendirmeye almadık. Ek olarak bu çalışma hakkında tespit ettiğimiz bir hususa dikkat çekmek gerekir. Çelik, kitabında "Dul bir kadının tekrar evlenme isteğiyle kuş uçurma."⁴² inanışını, Ali Osman Ateş'in *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri*⁴³ adlı kitabından almıştır. Ancak Ali Osman Ateş'in bu bilgiyi aldığı kaynağı incelediğimizde, Hilmi Ömer Budda'nın⁴⁴ bu bilgiyi "Câhiliye'de Kadının İddeti" bölümünde ele aldığı tespit ettik. Ali Osman Ateş'in eserinde, iki farklı kaynağı birleştirerek, dul bir kadının evlenme isteğiyle yaptığı ritüelleri anlatan bir yorum oluşturarak bilgi yanlışlığı yaptığı görülmektedir. Ali Çelik, ise Ali Osman Ateş'in iki farklı dipnotta kullandığı bu bilgileri ana kaynaklara ulaşmadan tek bir bilgi şeklinde verdiği için aynı bilgi yanlışlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir.

Çalışmamız yalnızca klasik kaynaklarla sınırlı kalmamış, konuyu çok yönlü değerlendirebilmek ve ana kaynaklara ulaşma hususunda güncel tez, makale ve eserlerden de büyük ölçüde yararlandık.

Özellikle *TDV İslam Ansiklopedisi*, kaynaklara erişimimizi kolaylaştırmakla kalmayıp, kelime anlamları ve inanç sistemlerinin bütünsel kavranmasında da önemli bir rehber olmuştur. Bununla birlikte *Türk Dil Kurumu*

⁴⁰ Arık - Eroğlu, *Halk İnanışları*.

⁴¹ Ali Çelik, *İslâm'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2021).

⁴² Çelik, *İslâm'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*, 178.

⁴³ Ali Osman Ateş, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), 282.

⁴⁴ Hilmi Ömer Budda, "Sami Dinlerde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti", *Darülfünun İlahiyat Mecmuası* 2/8 (1928), 38.

(TDK)'nın sözlüğünü, kelime anlamlarını doğru verebilmek için kullanmaya çalıştık.

Çalışmamızda, câhiliye inanışlarından bahsetmeden önce hem geçmişte hem de günümüzde mevcut olan bazı inanışlara ve diğer milletler ile dinlerdeki benzer örneklerle kısaca değinerek karşılaştırmalı bir çerçeve sunup, zemin hazırlamak istedik. Bu kapsamda, Yahudilerin yaşam ve inançlarını detaylı şekilde ele alan *Jewish Virtual Library* (JVL) dijital kütüphanesi; doğum, ölüm, nazar gibi inanışların incelenmesinde temel kaynağımız olmuştur. Hristiyanlıkla ilgili batıl inançlar ve kutsal metin yorumları için ise Scripture Savvy adlı internet sitesinden yararlandık. Geçmişte ve güncel olan inanışların tespitinde ise Arık ve Eroğlu'nun "*Halk İnanışları*"¹, Halide Yaşar'ın "*Balıkesir Yöresinde Çocuk Folkloru Ürünleri Üzerine Derlemeler ve İncelemeler*" adlı tezi, Kerim Yılmaz'ın "*Uğursuzluğun Psiko-Sosyal Sebepleri ve Kur'an'da Uğursuzluk Olgusu*", Nilgün Çıblak'ın "*Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnanı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar*" ile Rûmeysa Sancak'ın "*Halk İnançlarının Bireyler Üzerindeki Etkileri: Batıl İnanışlar Örneği*" adlı eserleri başvurduğumuz kaynaklarımız arasında yer almaktadır. Bu eserler; halk inanışlarının toplumsal etkileri ve sürekliliği ile inanışları yorumlama açısından bizlere katkı sağlamıştır.

1.4 Câhiliye Devrine Genel Bir Bakış

Câhiliye Devri, İslâmiyet'in gelişinden önceki zaman dilimini kapsayan dönemdir. İslâmiyet'in zemin kazanıp yayılmaya başladığı bu topraklarda doğal olarak insanlar, günlük yaşamlarında geçmişten gelen inanç, kültür ve geleneklerini devam ettirmekteydi. Ancak Müslüman olmalarıyla uğur-uğursuz kabul ettikleri batıl inançlarını terk etmeleri gerekti. Çalışmanın zaman sınırını belirleyen "câhiliye" kavramı genel olarak İslam öncesi Arapların inanç, anlayış, davranış ve tutumlarını ifade etmektedir.⁴⁵ Bu devirde yaşayan Araplar ise "Câhiliye Arapları" olarak tavsif edilirler. Bu şekilde isimlendirilmeleri ise onların inanç, kültür ve yaşayış tarzlarından kaynaklanmaktadır.⁴⁶

Câhiliye kelimesi (الجاهلية) "Cehl" (جهل) kökünden türemiştir. Akılsızlık anlamında değil "ilim" kelimesinin zıttı manasında "bilgisizlik" olarak

⁴⁵ Mustafa Fayda, "Câhiliye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/17.

⁴⁶ Fethullah Zengin, "Cahiliye Araplarında Bazı İyi Ahlâk Örnekleri ve Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2016), 54.

değerlendirilir. Genel manada İslam öncesi dönemi işaret eder.⁴⁷ Sahâbenin zihin yapısındaki “Câhiliye Dönemi” ni görmek ve tanımlamak adına şu örneği verebiliriz:

Habeşistan’a yapılan ilk hicret zamanı Müslümanlar, müşrikler tarafından geri alınmak istenmişti. Bu hadise yaşanırken Müslümanların sözcüsü Ca’fer b. Ebû Tâlib (öl.8/629) tarafından “Câhiliye Dönemi” Kral Necâşi Ashame (öl.9/630)’ye şu şekilde tanımlanmıştır: “Ey Hükümdar, bizler câhiliye halkıydık. Putlara tapar, ölü hayvan eti yerdik. Çirkin işler yapar, akrabalarımızla bağımızı koparır, komşularımıza kötü davranırdık. Güçlü olan zayıf olanı ezer, hak hukuk tanımazdık.”⁴⁸

Kaynaklarda câhiliye kavramına genel olarak olumsuz bir bakış açısı yüklenmiştir.⁴⁹ Râğıb el-İsfahânî, (öl. 5/9. yüzyılının ilk çeyreği) cehli ile ilgili şu tanımları yapar:

- Nefsin, ilimden yoksun olmasıdır ve asıl cehalet budur.
- Bir hususta doğru olanın aksine inanmadır. Yani yanlış bir inanışa sahip olmaktır.
- Bir konuda yapılması gerekenin tersini yapmadır. Örneğin birinin namazı bilerek terk etmesi gibi.⁵⁰ Bu hususlara Yüce Allah Kur’an da Hucurât suresinde şöyle değinmiştir:

“... Bir topluluğa, farkında olmadan cehalet ile zarar vermeyesiniz diye araştırın.”⁵¹

“Câhil” kelimesi en yaygın şekliyle bazen karşı tarafı kınama anlamında kullanılır ve kişi “cehalet sahibi” kimse olarak nitelendirilir.⁵² İslâm ile ortaya çıkmış olan bir terim olup, İslam öncesi Arap toplumunun zihniyetini belirtmek için Kur’an ve hadislerde yaygın kullanılan bir ibaredir.⁵³ Cehalet, bozuk bir inançtan kaynaklanır.⁵⁴ Bu açıklama bize göre Câhiliye Araplarını güzel bir şekilde tasvir etmektedir. Çünkü putperest bir inanca sahip olan bu halkın cehaleti, elbette ki bozuk bir inançtan zuhur etmiştir. Câhiliye Dönemini, tek başına bilgisizlik ile

⁴⁷ İbn Manzûr, *Lisân’l-‘Arab*, 11/130.

⁴⁸ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, ed. Mustafa es-Sekkâ vd. (Kahire: Dâru İhyâi’t-Turâsî’l-‘Arabî, 1375), 1/336.

⁴⁹ Apak, *Kur’an’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadî Hayat)*, 13.

⁵⁰ Ebû’l-Kâsım el-Huseyn b. Muhammed Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî ġarîbi’l-Kur’ân*, ed. Şafvân ‘Adnân ed-Dâvûdî (Dimaşk; Beyrut: ed-Dâru’ş-Şâmiyye, 1412), 209.

⁵¹ el-Hucurât 46/6.

⁵² Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 209.

⁵³ Fayda, “Câhiliye”, 7/17.

⁵⁴ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 620.

nitelendirmek ise yanlış kabul edilir. Çünkü bu dönem ahlaki yozlaşmayı, batıl inançları, asabiyeti ve adaletsizlik gibi kavramları içinde barındıran köklü bir kültürel yapıya sahiptir. Nitekim miladi yedinci asrın başlarında Hicaz bölgesinde bilhassa Mekke ve çevresinde bu zihniyetin izlerini görmek mümkündür. Burada ticari ve sosyal hayatın vermiş olduğu dinamikliğe rağmen çevreye has bazı adetler vardı. Bu inanışlar, bölge halkı tarafından günlük yaşamlarının bir kuralı haline getirilmişti. Dışarıdan her ne kadar çok farklı kültürde insanlar gelse de bu inanışlar halk arasında canlılığını her zaman korumaktaydı.⁵⁵ Bizler de bu çalışmamızda tespit edebildiğimiz kadarıyla her türlü farklılığı içinde barındıran, Câhiliye Araplarının halk inanışlarını inceleyeceğiz.

⁵⁵ Ali Çelik, “Asr-ı Saadette Halk İnançları ‘Sosyal Hayatla İlgili Halk İnançları’”, *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslam*, ed. Vecdi Akyüz (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), 5/371.

2. CÂHİLİYEDE UĞURSUZ SAYILAN İNANIŞLAR

İnsanoğlu, sosyal bir varlık olarak farklı kültür, vizyon ve eğitim düzeylerine sahiptir. Buna rağmen karşılaştığı olumsuz hadiseleri belirli kişi, nesne veya olaylara bağlayarak bunları “kötüye” işaret kabul edip uğursuzluk olarak değerlendirebilir. Bir şeyin uğursuz sayılması insanların yaşam tarzını etkilemekte ve ondan uzaklaşmasına sebep olmaktadır.⁵⁶ Sözlükte “uğursuzluk” bazı olaylarda ortaya çıktığına ve insana kötülük getirdiğine inanılan işaret ya da kimi nesnelerde olduğu düşünülen “kötü etki” olarak geçmektedir.⁵⁷ Uğursuzluk kelimesi, uğurun zıttı olup “gören ve duyan kimsenin nefret duyarak reddettiği şey” anlamına da gelmektedir.⁵⁸

Bir şeyi uğursuz sayma düşüncesinin altında psikolojik, sosyolojik ve kültürel etmenler bulunmaktadır. Psikolojik olarak insan, doğası gereği yaşamındaki belirsizlikleri, beklenmeyen durumları yorumlayarak bunları bir sebebe bağlama eğilimindedir. Bunları bir nedene bağladığı zaman içsel bir rahatlama yaşar. Bu bağlamda uğursuzluk inancı, insanın kontrol dışı gerçekleşen olaylara anlam verme çabası ve onları bir temele dayandırıp zihinsel olarak açıklama isteği sonucu ortaya çıkabilir. Örneğin, bir kişinin hayatında art arda olumsuz olaylar yaşıyorsa bu durumu bir nesne veya olayla ilişkilendirerek yaşanan hadiseyi uğursuz sayabilir. Kişinin kendisinin zihnen rahatsız eden bu durumu, uğursuz olarak nitelendirip açığa kavuşturması, insanın belirsizlik karşısında psikolojik olarak rahatlmasına sebep olur. Sosyolojik açıdan bakıldığında ise, toplumun hafızasında yer edinmiş semboller, belirli kalıplar içinde bireylere aktarılır. Bireyler örf, adet ve geleneklere bağlı kalarak, atalarından aktarılan bu inanışları çoğu zaman sorgulamadan kabul ederler. Bu kabul ediş, uğursuzluk inancının yayılmasını sağlar. Kùltürler arası iletişim ile de toplumlar birbirinden etkilenir ve inançlar bu şekilde farklı milletlerde benzer şekilde görölmeye başlar. ⁵⁹ Benzer biçimde halk inanış ve ritüelleri sadece Câhiliye Araplarına özgü değildir. Geçmişte ve günümüzde hemen her toplumda mevcudiyetini korumaktadır.

⁵⁶ Kerim Yılmaz, “Uğursuzluğun Psiko-Sosyal Sebepleri ve Kur’an’da Uğursuzluk Olgusu”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (2019), 270.

⁵⁷ TDK, Uğursuzluk.

⁵⁸ İlyas Çelebi, “Uğursuzluk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/51.

⁵⁹ Yılmaz, “Uğursuzluğun Psiko-Sosyal Sebepleri ve Kur’an’da Uğursuzluk Olgusu”, 274-279.

Uğursuzluğa dair ulaşılan mevcut ilk bilgiler eski Mezopotamya'daki astronomi olaylarına kadar dayanır. Örneğin Ay'ın hareketleri sebebiyle meydana gelen gök olaylarını insanlar uğursuzluk olarak saymıştır.⁶⁰ Yunan ve Romalılar ile bazı Hint ve Avrupa kavimleri kuşların uçuşları ve yaptığı hareketleri uğur ve uğursuzluk olarak değerlendirmiştir. Çünkü onlara göre kuşlar, tanrılar tarafından yönetilmekteydi.⁶¹ Nitekim eski Çin'de baykuş, gök tanrının temsilcisi olarak görülmekteydi. Baykuşun ötüşü ise Roma'da ölüm, Ortaçağ'da cadılık ve uğursuzluk,⁶² ülkemizde ise bir evin çatısına gelmesiyle o evden cenaze çıkacağı manasını taşımaktadır.⁶³ Çin kültüründe makarnayı keserek tüketmek, ömrü kısaltmayı çağrıştırdığı için uğursuz sayılır. Bununla birlikte gece tırnak kesmek ve geceleyin havlayan köpek de uğursuz kabul edilmiştir.⁶⁴ Sadece milletler arası değil dinler arasında da batıl inanışlar mevcuttur. Yahudilikte; hamile bir anne bebeğinin erkek olması için her cuma bir erkek ismi söylerdi. Doğum yapan bir hanımı, cin vb. kötü ruhlardan korumak için bulunduğu odada yere kömür veya tebeşir ile sihirli bir daire çizilir, doğumu kolay olsun diye elbisesindeki tüm düğümler çözülürdü. Bebek doğduktan sonra on beş gün boyunca yalnız bırakılmaz ve bebek yatağının üzerine mavi boncuklar veya mercan parçaları ile fildişi takılırdı.⁶⁵ Hıristiyanların baykuş ötmesini ölüm habercisi sayıp, kötü ruhları kovmak için tahta bir nesneye vurulması, kara kediyle karşılaşanların uğursuzluk göreceği⁶⁶ gibi câhiliye devrinde de göreceğimiz adetlerle paralel olan bu tür inanışlar bize sadece Araplarda böyle bir anlayışın olmadığını göstermektedir.

Halk inanışlarının ve çalışmamızın temelini oluşturan uğur-uğursuzluk kavramları yani teşe'üm ve fe'l sadece bireysel bir inanış olarak değil, toplumların bir parçası olarak şekillenmiş ve günlük yaşamlarında yerini almıştır.⁶⁷ İnsanlar

⁶⁰ Kürşat Demirci, "Uğursuzluk (Dinler Tarihi)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/52; Yılmaz, "Uğursuzluğun Psiko-Sosyal Sebepleri ve Kur'an'da Uğursuzluk Olgusu", 270.

⁶¹ Mehmet Aydın, "Fal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/134-135; Yılmaz, "Uğursuzluğun Psiko-Sosyal Sebepleri ve Kur'an'da Uğursuzluk Olgusu", 276.

⁶² Sevda Gülakan Kaman, "Baykuş Kelimesi ve Baykuşla İlgili İnançlar Üzerine", *Journal of Turkish Studies*, (2015), 1140.

⁶³ Çelik, *İslâm'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*, 103.

⁶⁴ Demirci, "Uğursuzluk", 42/52-53; Yılmaz, "Uğursuzluğun Psiko-Sosyal Sebepleri ve Kur'an'da Uğursuzluk Olgusu", 277.

⁶⁵ Jewish Virtual Library a Project of Aice JVL, "Brith", *Practices & Rituals* (Erişim 05 Nisan 2025).

⁶⁶ Yel, "Hurafe", 18/381.

⁶⁷ Kurt, *Geçmişten Günümüze Hurafeler*, 26.

uğursuzluğun getirilerinden korkup, bundan kaçmak için yapması gereken ritüelleri harfiyen uygulamış o olumsuzluğun kendilerine sîret etmemesi için ellerinden geleni yapmışlardır. Çünkü olumsuzluk geldiği zaman tüm düzenler bozulup, huzur kaçmaktadır. Bunun tam aksine insanlar uğurun kendilerine gelmesi için çeşitli işaretleri olumlu yorumlamış, belli başlı ritüelleri yerine getirmiş ve bunları sıklıkla tekrar etmiştir. Bu iki kavramı ve sonuçlarını beraber değerlendirdiğimizde aslında bu tarz tüm inanışların, kişinin psikolojik dünyasında gördüğü kabul ile şekillendiğini ifade edebiliriz. Öncelikle zihinde kabul görüp, inancın sonucunda ondan gelecek hayra veya şerre inandıktan sonra, kişi davranışlarını buna göre şekillendirir ve bu tür inanışları bir hayat mottosu haline getirir. Bireylerin bu tutumları sonucu, toplumlar da böyle şekillenmeye başlar.

2.1 Teşe'üm

İslam öncesi dönemlerde Araplar arasında farklı inanışlar bulunuyordu. İnsanları, canlıları veya nesneleri uğursuz sayma inancı oldukça yaygındı. Bireyler, sabahın erken saatlerinde görme engelli veya fiziksel kusurları olan bir insan veya hayvan gördüklerinde, kuyruğu kopuk bir hayvanla karşılaştıklarında, bunu kötüye yorar, uğursuzluk sayarlardı.⁶⁸ Bu durum bireylerin günlük yaşamlarını etkiliyor ve bazı kısıtlamalara sebep oluyordu.⁶⁹

Karga, baykuş gibi kuşların uçuş yönleri, sesleri veya davranışları da yorumlanarak uğursuz kabul edilirdi. İlginç bir durum, herhangi bir nesne veya canlının görülmesiyle de çeşitli anlamlar çıkarıldı. Bu tür yorumlamalar Araplar arasında oldukça yaygın bir âdetti. Bu inanışların en bilinenlerinden biri ise “iyâfetü't-tayr”⁷⁰ denilen bu yöntemdi. Genel anlamda ise bir durumu, olayı ya da karşılan herhangi bir şeyi olumsuz kabul etmeye ise teşe'üm denirdi.

Terim olarak “şu'm” (الشُّؤْمُ) kökünden türemiştir ve uğursuzluk manasına gelir ve “yumnü” (الْيُمْنُ) yani uğur kelimesinin zıttı olarak kullanılır. Bu kökten türeyen ve “Kavmi için uğursuz olan adam.” anlamına gelen “meş'um” kelimesinin çoğulu nadir de olsa “meşâim” şeklinde kullanılır. Bu nedenle meş'um kelimesi,

⁶⁸ İbn Manzûr, *Lisân 'l- 'Arab*, 12/315; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/803; Çelik, “Asr-ı Saadette Halk İnançları ‘Sosyal Hayatla İlgili Halk İnançları’”, 5/371.

⁶⁹ İbrahim Sağlam, “‘Uğursuzluk Üç Şeydedir...’ Rivayetinin İsnad ve Metin Yönünden Tahlili”, *Kırkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/3 (Mayıs 2017), 82.

⁷⁰ Çelebi, “Uğursuzluk”, 42/51; Adnan Demircan, *Kur'an'ın Geliş Ortamında İnanç ve İbadetler* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020), 250.

uğursuzluğu gerçekleştirdiğine inanılan kişiyi ifade etmek için kullanabiliriz.⁷¹ Şe'm kökünden türeyen teşe'üm (التشاؤم) kelimesini, uğursuz kabul etme anlamına gelir. Bu terim “uçmak” anlamındaki tayr kökünden türeyen “tıyare” (الطيرة) yani “kötüye yorma” kavramıyla birlikte kullanıldığında daha geniş bir anlam kazanır. Çünkü uğursuzluk düşüncesi içinde kötüye yormayı barındırır.⁷²

Ancak İslam'ın gelişiyle birlikte, Hz. Peygamber bu tür batıl inanışları kesin bir dille reddetmiş ve “Uğursuzluk yoktur.” (لَا طِيْرَةَ)⁷³ buyurarak insanların olayları kötüye yormasını yasaklamıştır.

2.2 İyâfe

Sözlükte “iyâfe” (العيافة) bir yiyecek veya içecekten hoşlanmadığı için tüketmeme, uğur amacıyla kuş uçurma vb. anlamlara gelir. Câhiliye Döneminde en yaygın inanışlardan biri olan iyâfe, kuşların hareketlerini ve çıkardıkları sesleri gözlemleyerek kehanette bulunma yöntemidir.⁷⁴ “Tıyare” (الطَيْر) ve “zacr” (زَجْر) kelimeleri ile yakın anlamlarda kullanılır. “Zacr” kelimesinin birçok manası olsa da konumuza göre değerlendirdiğimizde, vahşi hayvanları korkutup kaçırma ve uğursuzluk anlamlarına da sahiptir.⁷⁵ Bunda iki çeşit anlam vardır: “İyâfetü't-tayr” ve “zacrü't -tayr”. Birincisi bir kuşun hareketlerine bakarak anlam çıkartılır. İkincisi ise bir kişi sabah evinden çıktığı vakit, uçan bir kuşa doğru bakar. Eğer uçan bir kuş görmezse, uçmayan yerdeki bir kuşu korkutarak uçmasını sağlar ve yorumlamasına öyle devam ederdi.⁷⁶ Uçan kuş soldan sağa doğru uçuyorsa uğurlu sayıp o gün yapacağı işi yerine getirir. Ancak sağdan sola doğru uçuyorsa bunun tamamen olumsuz olduğunu düşünerek o günkü işini yapmaktan vazgeçerdi. Bazı kimseler bu inanışı yerine getirirken, kuşun sola doğru meyletmesiyle o yöne doğru

⁷¹ İbn Manzûr, *Lisân'l- Arab*, 9/314; Maḥmûd b. 'Abdullâh el-Ḥuseynî el-Âlûsî, *Rûḥu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm ve's-seb'i'l-meşânî*, thk. 'Alî 'Abdubârî 'Atîyye (Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye; Beyrut: y.y., 1415), 6/288.

⁷² Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/786-787; Çelebi, “Uğursuzluk”, 42/51.

⁷³ Buḥârî, “Tıb”, 79; Müslim, “Tıyare”, 110; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 22.

⁷⁴ İbn Manzûr, *Lisân'l- Arab*, 9/260; İlyas Çelebi, “İyâfe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/497.

⁷⁵ İbn Manzûr, *Lisân'l- Arab*, 4/319.

⁷⁶ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/798.

uçacağını anladıkları zaman, ses ve hareketlerle onun diğer yöne uymasını sağarlardı.⁷⁷ Bunu yapan kimseler “zâcîr” olarak isimlendirilirdi.⁷⁸

‘Aynî’de (öl.855/1451) geçen bir rivayete göre kuşların uçuş yönleri “sânih ve bârih” (السانح والبارح) olarak isimlendirilmektedir. Sânih, kuşun sol taraftan gelip sağ tarafa doğru geçmesidir ve uğurlu sayılmaktadır. Bârih, ise kuşun sağ taraftan gelerek sol tarafa gitmesidir ve uğursuz sayılmaktadır.⁷⁹

İbnü’l-A’rabî’den (öl.231 /846) gelen rivayete göre de Araplar sağdan gelen kuşu uğur ve bereket anlamında saymışlardır. Araplar bu inanişe şiirlerinde de yer vermişlerdir:

“Kuş bize sağdan gelip bereket getirdi.”

“Ey dostlarım, yaşadıkça sadece sağdan gelen kuşları göreyim.”⁸⁰

İbn Berrî’ye (öl.582/1187) göre, Arapların sağdan geleni uğurlu, soldan geleni uğursuz sayma inancı Arap Yarımadasında bölgelere göre farklılık gösterirdi. Necd bölgesi sağdan geleni uğurlu kabul etmesine rağmen, halktan biri sağdan gelen kuşu uğursuz kabul etmiş ve şöyle demiştir: “Kuşlar korkuyla uçarken sağdan geçtiler/geldiler ama ben onları kovalamadım.” Necdli olan başka bir kimse ise bölgesinin kabulünün aksine Hicaz halkının inancını kabul etmiş ve “Beni sağdan gelen kuşun uğursuzluğuna göre yargıla; zira en uğursuz kuş odur.” demiştir.⁸¹ Bölgeler arasında farklı kabuller olsa da insanlar, kendi inanışlarına göre yönler arasında seçim yapıp onu tercih ettiklerini görüyoruz. Hz. Peygamber İslam’ın gelişiyle birlikte bu inancı “Uğursuzluk yoktur.”⁸² ve “Uğursuzluk şirktir.”⁸³ diyerek kaldırmış hatta şirk oluşunu rivayette üç kere tekrar ederek bu tür inanışları asılsız sayıp, yasaklamıştır.

Arapların, kuşların uçuş yönüne göre hareket etmelerinin sebebi, doğayla iç içe yaşamaları sebebiyle gözlem yeteneklerinin gelişmiş olması ve bununla birlikte bilinmezliği kontrol etme istekleri olabilir.

⁷⁷ Ebû Muhammed (Ebû’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed Aynî, ‘Umdetü’l-kârî fî şerhi Şaîhi’l-Buhârî (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâşi’l-‘Arabî, ts.), 21/273; Cevâd Alî, el-Mufaşşal, 6/798.

⁷⁸ Çelebi, “İyâfe”, 23/497.

⁷⁹ Aynî, ‘Umdetü’l-kârî, 21/273.

⁸⁰ İbn Manzûr, Lisân’l-‘Arab, 2/491.

⁸¹ İbn Manzûr, Lisân’l-‘Arab, 2/491.

⁸² Müslim, “Tıyare”, 111.

⁸³ Ebû Dâvûd, “Tıb”, 22.

2.3 Baykuş Ötmesi

Halk inanışlarının doğuşunda, doğanın bir parçası olan hayvanların insanlar üzerindeki etkisi belirleyici olmuştur.⁸⁴ Bu inanışların şekillenmesinde bazı hayvanlara atfedilen anlamlar dikkat çekicidir. Örneğin baykuşlar, birçok millette uğursuz olarak sayılmıştır. Roma’da; baykuş ötüşü ölüm haberi, rüyada görülmesi ise talihsizlik sayılırdı. Hazar Türklerinde ve Hititlerde ise uğursuz kabul edilirdi.⁸⁵ Baykuşların uğursuz görülme sebepleri, kafasını 270 derece döndürüp, gece gören ve parlayan gözlerini büyülterek sessizliği korkutan sesiyle ötmesi olabilir.⁸⁶ Ayrıca yırtıcı oluşları, geceleri avlanmaları, genellikle yaşam alanlarının ağaç kovukları ve terkedilmiş kuş yuvaları olması da bu bağlamda zikredilebilir.⁸⁷

Câhiliye Araplarında uğursuz sayılan baykuşlar (الصَّئِدَى) için halkın inancı şu şekildeydi: Katili bulunamayıp, kısas olunmayan ölmüş bir kimsenin ruhu, baykuş suretine girerek geceleri gelir, “Beni sulayınız, beni sulayınız...!” diye öterdi. Yahut ölenin başından baykuşa benzer bir kuş çıkar; bu kuşa (الهامة) “hâme/ölü kuşu” denir. Ölen kimsenin katili bulunduğu zaman, kısas gerçekleşince uçup gittiğine inanırlardı. Bir Arap şairi durumu şöyle anlatır:

*“Ey Amr, eğer beni eleştirmeyi bırakmazsan, sana öyle bir vururum ki,
Bir baykuş sonunda beni sulayın! diye ötmeye başlar.”*

Dizelerde geçen bu ifadeler ile onu öldüreceğini kastetmiştir.⁸⁸

Araplar hâme için: “Ölülerin kemikleri hâmeye dönüşür ve uçar.” derlerdi.

Ebû Ubeyde’den (öl. 18/639) gelen bir rivayete göre ise: “Onlar, ölü çürüyünce başından çıkan kuşa “sadâ” derlerdi.

Şair Ebû Duâd (öl. 64/683):

*“Senin ardından insanlar artık bir değere sahip değil,
Geriye sadece yankılar ve hâmeler kaldı.”*⁸⁹

Burada da şair kaybedilen kişinin ardından, insanların sıradanlaştığını ve onun gidişiyle geriye sadece ölülerin başında dolaşan baykuşlar kaldığını belirtmekte,

⁸⁴ Gülakan Kaman, “Baykuş Kelimesi ve Baykuşla İlgili İnançlar Üzerine”, 1139.

⁸⁵ Gülakan Kaman, “Baykuş Kelimesi ve Baykuşla İlgili İnançlar Üzerine”, 1140-1141.

⁸⁶ Gülakan Kaman, “Baykuş Kelimesi ve Baykuşla İlgili İnançlar Üzerine”, 1139.

⁸⁷ Çelik, “Asr-ı Saadette Halk İnançları ‘Sosyal Hayatla İlgili Halk İnançları’”, 5/372.

⁸⁸ İbn Manzûr, *Lisân’l- ‘Arab*, 14/454; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, 3/121; Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/311-312; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/797.

⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisân’l- ‘Arab*, 14/454.

belki de maktulün, katili bulunamadığı için üzüntüsünü serzeniş niteliğinde ifade etmiş olmaktadır.

Hız. Peygamber ise baykuşun uğursuz olduğu inancını reddetmiştir. Hadiste geçen “Hâme (inancı) yoktur.” “ولا هامة”⁹⁰ ifadesi ölünün ruhunun bir kuşa, baykuşa dönüşüp dolaşması anlamına geldiğinden Hız. Peygamber bu hadis ile batıl bir inanış olan uğursuzluk ve baykuş hakkındaki bahsi geçen diğer inanışları geçersiz saymıştır.

2.4 Gûl ve Gûl İnancı

İnsanlar, vahşi hayvanların yaşadığı yerlere indiklerinde, içlerinde bir yalnızlık ve ürperti duygusu oluşur. Zamanla sohbetin eksikliği ve meşguliyetin azalmasıyla birlikte bu yalnızlık artar, kişinin iç dünyasında derin bir huzursuzluk baş gösterir. Bazen bir yabani hayvan sesi bazen bir baykuş ötüşü bazen de bir ses yankısı işittiğinde, görmediği şeyleri gördüğünü zanneder, olmayanı olur sanır. Yani vesveseye doğru sürüklenirdi. Bu korku ve yalnızlık halleri içinde karşılaştıkları hayal ürünlerini gûl olarak adlandırdılar. Muhtemelen zamanla oluşan söylemlerle de onlarla karşılaştıklarını, evlendiklerini, öldürdüklerini ve çocuklarının olduklarını söylediler.⁹¹

Gûl sözlükte, cinlerden olup hızlı ve çevik bir varlık olarak tanımlanmaktadır.⁹² Araplar, gûlün çölde, ıssız ve تنها yerlerde değişik renk, suret ve şekillere girerek insanları yoldan saptırıp, kandırıp helake götüren varlıklar olduğuna inanırlardı. Bu varlıkların cin veya şeytan cinsinden olduğu düşünülür ve “gûl” olarak isimlendirilirdi.⁹³

Başka bir söyleme göre ise gûl, yolculuklarda ortaya çıkan çeşitli kılık ve biçimlere bürünen erkek veya kadın olan her cinin adıdır.⁹⁴ Gûl’ün, geceleri tek başına dolaşıp insanların karşısına değişik şekillerde çıkarak insanları aldatıp yok ettiğine inanılırdı. Gûl istediği formlara girse de onun bir tek ayakları değişmezdi. Ayakları merkep toynağına benzediği için oradan tanınır ve fark edilirdi. Bu yaratıkların dışısına “suulat” denir. Bunların bir yolcunun karşısına

⁹⁰ Ebû Dâvûd, “Tıp” 22.

⁹¹ Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, 6/249-250.

⁹² İbn Manzûr, *Lisân'l- Arab*, 2/393.

⁹³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî Nevevî, *Tehzîbu'l-esmâ' ve'l-luğât* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 4/25; İbn Manzûr, *Lisân'l- Arab*, 11/508.

⁹⁴ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/728.

çıkması uğursuzluk olarak görülürdü.⁹⁵ Gûl istediği renk ve farklı formlara girebilme yeteneğinden dolayı, bir serap gibi yok olan olduğu durumda bulunmayan şey olarak da ifade edilirdi.⁹⁶

Bir kimse gûl ile karşılaştığında, onu tek bir kılıç darbesi ile öldürmesi gerekirdi. Eğer tek değil de ikinci bir darbe indirirse gûl ölmez, yaşardı.⁹⁷ Arap şairlerinden birisi gûl ile karşılaşmasını şöyle belirtir: “Gûl bana ‘İkinci defa vur!’ dedi. Sonra ben de ona ‘Yavaş ol yerinde bekle!’⁹⁸ dedim. Zaten ben kılıcımı onun kalbine yerleştirmiştım.” Bir adam çölde yalnız başına kaldığında gûl, onun yolunu şaşırtana kadar seslenir adamı rahatsız ederek korkutur ve sonunda onu öldürürdü. Çölde yoldan saptırmak istediği kimse için ise ateş yakar; o kişi ateşe doğru geldiğinde ona da aynılarını yapardı.⁹⁹

Câhiliye Döneminde halk, gûl ile evlenenlerin ve onlardan çocuk sahibi olanların varlığına inanırdı.¹⁰⁰ Âlûsî’de geçen bir rivayete göre Araplardan Amr b. Yarbu’, gûl ile evlenmiş ve çocukları olmuştur. Gûl, kendi yurdunda şimşek çaktığı zaman Amr’a şimşegi ona göstermemesini, eğer gösterirse onu ve çocuklarını terk edip kendi kavminin yaşadığı yurduna geri döneceğini söylemiştir. Amr da ne zaman şimşek çaksa elbisesi ile gûlün gözlerini kapatırdı. Ancak bir gün Amr’ın dalgınlığına geldi ve gûlün yüzünü kapatmadı ve şimşegi gören gûl, Amr ve çocuklarını bırakarak uçup gitti.¹⁰¹

Araplar böyle ıssız yerlerden geçerken gûl ile karşılaşmamak için “Bu vadinin sahibine sığınıyorum.” diyerek bir nevi kendilerini korumaya aldıklarını hissediyorlardı.¹⁰²

Tirmizî’de (öl. 279/892) geçen bir rivayete göre; Ebû Eyyûb el-Ensarî’nin (öl. 49/669) içinde hurma bulunan küçük bir bahçesi vardı. Gûl de gelip ondan hurmaları alınca Ebû Eyyûb, Hz. Peygambere bu durumu bildirdi. O da şöyle söyledi: “Öyleyse git ve onu gördüğünde, Bismillah, Allah Resulüne itaat et! de.” Sonra gûl tekrar geldiğinde Ebû Eyyûb bu denileni yaptı ve onu yakaladı ancak gûl

⁹⁵ Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/347-348; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 6/729; İlyas Çelebi, “Gûl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/177.

⁹⁶ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 6/728.

⁹⁷ Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/341; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 6/728-730.

⁹⁸ Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/342.

⁹⁹ Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/348; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 6/728.

¹⁰⁰ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 6/728-730.

¹⁰¹ Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/340-341.

¹⁰² İbn Manzûr, *Lisân’l-‘Arab*, 3/500 10/130; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 6/807; Apak, *Kur’an’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadî Hayat)*, 102-111.

bunu bir daha yapmayacağına dair yemin edince Ebû Eyyûb de onu saldı. Hz. Peygamber ona esiri ne yaptığını sorunca Ebû Eyyûb yaşananları anlattı ve yemin ettiğini söyledi. Hz. Peygamber bunun tekrar olacağını ve onun yalan söylediğini belirtti. Hadise iki kere daha aynı şekilde gerçekleşti. Ebû Eyyûb, gûlü üçüncü kez yakaladığında “Seni, Hz. Peygambere götürünceye kadar bırakmayacağım.” dedi. Gûl ise ona “Sana bir şey söyleyeceğim. Ayet el-Kûrsi, bunu evinde oku. Sana ne şeytan ne de başka bir şey yaklaşamaz.” dedi. Ebû Eyyûb, Hz. Peygamber’in yanına geldi ve Resulullah ona “Esiri ne yaptın?” diye tekrar sordu. Ebû Eyyûb de onun dediklerini anlattığında. Hz. Peygamber “Sana doğruyu söyledi fakat kendisi yalancıdır.” buyurdu.¹⁰³

Tirmizî’de geçen bu hadiste esir “الغول” olarak zikredilmiştir. Başka rivayetlerde ise kişi Ebû Hüreyre (öl.58/678), esir ise şeytan olarak geçmektedir.¹⁰⁴ Burada asıl olan haberi nakledenlerin zihin dünyasında, bu rivayete istinaden gûl inancının, İslamiyet sonrasında da bölgede yaşayan Müslüman halk içinde varlığını devam ettirdiğini göstermektedir.

Hız. Peygamber gûl inancını reddetmiş ve geçersiz kılmıştır. Bazı âlimlere göre hadiste geçen “لا غول”¹⁰⁵ ifadesi gûlün varlığını tamamen inkâr etmek anlamına gelmez. Onun var olduğunun kabulü ancak şekil değiştirme ve insanları öldürme yeteneğine sahip olmadığı anlamına gelmektedir. Gûl ile ilgili hadislerden bir diğeri ise “Eğer gûl size musallat olursa ezan okuyun.” dur.¹⁰⁶ Buradan hareketle gûlün varlığının tamamen reddedilmediğini anlayabiliriz ancak onun şeytan türünden olduğu da yukarıda zikredilmiştir. Bu hadisteki anlamı şeytanî düşünceler insana uğradığında ezan okuyarak veya besmele çekerek vesvese ve korkulardan uzaklaşma manasında kullanılmış olabilir. Yani Allah’ı anarak kötülükleri defetme anlamında bir ifadeler olarak yorumlanabilir.

2.5 Karga İnancı

Karga, birçok kültürde sembolik anlamlar taşıyan hayvanlardan biridir. Tevrat’ta da adı geçen kargaya, Yahudiler tarafından özel anlamlar yüklenmiş;

¹⁰³ Ebû ‘İsâ Muḥammed b. ‘İsâ et-Tirmizî, *Sunenu’t-Tirmizî*, thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir - Fu’âd ‘Abdulbâkî (Mısır: Şirketu Muştafâ’l-Bâbî’l-Halebî, 1395/1975), 5/158.

¹⁰⁴ Buḥârî, “Vekâle”, 45, el-Muhelleb b. Aḥmed b. Ebî Şufre ‘Useyd b. ‘Abdullâh el-Meriyî el-Muhelleb b. Ebî Şufre, *el-Muhtaşaru’n-Naşıḥ fi Tehzîbi’l-Kitâbi’l-Câmi’i’s-Şaḥîḥ*, thk. Aḥmed b. Fâris es-Selûm (Riyad: Dâru’t-Tevhîd, 1430/2009), 3/122.

¹⁰⁵ Ebû Dâvûd, “Tıp” 24 No:3913.

¹⁰⁶ Nevevî, *Tehzîbu’l-esmâ’*, 4/25; İbn Manzûr, *Lisân’l-‘Arab*, 11/508.

onun hareketlerinin iyi ya da kötüye işaret olduğuna inanmışlardır.¹⁰⁷ Genellikle kara renkte olan karganın rengiyle bağdaşık bir şekilde kara haber getirdiği düşünülürdü. Türk Mitolojisinde, özellikle Çin etkisinin hissedildiği dönemlerde kara karga, şeytanı ve kötülüğü temsil eden bir varlık olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁸ Günümüzde de Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde benzer inanışlar sürmektedir. Örneğin bir insanın yanında öten karganın yaklaşan bir uğursuzluğa işaret ettiğine, bir evin çatısında ötmesinin ise de gurbetteki bir kişiden haber alınacağına delalet ettiğine inanılır.¹⁰⁹

Benzer şekilde Câhiliye Arapları da kargaya olumsuz anlamlar yüklemiş ve uğursuzluk alameti saymışlardır.¹¹⁰ Çevresine uğursuzluk getirdiğine inandıkları bir kimseye “Falanca kargadan daha uğursuzdur.” derlerdi. Kargaya bu ismi vermelerinin sebebi, otlak aramak için evden ayrılan kişilerin evlerinin olduğu yere konar, ses çıkarır ve bağırırdı. İnsanlar da bunu kötüye yorarak uğursuzluk sayarlardı. Çünkü karga ancak ev sahipleri evlerinden ayrıldığında ortaya çıkardı. Bu yüzden ona “ayrılık kargası” da demişlerdir.¹¹¹

Arapların kargayı “ayrılık kargası” olarak nitelendirmelerinin bir diğer sebebi ise Tufan'daki gemi yolculuğu sırasında Hz. Nuh'tan ayrılarak geri dönmemesidir. Bu sebeple insanlar onu uğursuz sayarak ötüşünü gurbet ve ayrılık ile bağdaştırmışlar. İsminde geçen ب ر غ köklerinden gurbet manası çıkarmışlar ve kargayı gurbet ile ilişkilendirmişlerdir.¹¹²

Bir Arap şairi bu hususla ilgili şu dizeleri yazmıştır:

*“O gün deve kervanlarımızla yola çıktığımızda,
Bizi bir akbaba ve bir karga takip etti,
Ayrılık içinde acı bir şekilde dolanıyorlardı.”¹¹³*

¹⁰⁷ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/795; Çelik, *İslâm'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*, 119.

¹⁰⁸ Özden Aydın, “Karakarga İş Üzerinde: Osmanlı'nın Kargalarla İmtihanı”, *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi* 3/5 (2022), 34-35.

¹⁰⁹ İsmail Şenesen, *Adana Halk İnançlarında Eski Türk İnanışlarının İzleri Karşılaştırma- İnceleme* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 486,490.

¹¹⁰ Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, 3/441-443; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 3/334-335; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/791-793; Yavuz, “Hurafe”, 18/382-384.

¹¹¹ Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, 3/441-443; Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-Me'âni'l-kebîr fî ebyâtî'l-me'âni*, ed. Sâlim el-Kerenkevî v.dğr (Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, 1368), 1/624; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 3/334-335; Ebû'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî en-Nisâbü'rî Meydânî, *Mecma'u'l-emşâl*, ed. Muhammed Muhyî'd-Dîn 'Abdulhamîd (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/115.

¹¹² Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, 10/179.

¹¹³ Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, 3/441.

Araplar, kargayı uğursuz saymalarından dolayı, onun isminden “gurbet”, “gurbetlik” ve “garip” kelimelerini türettiler. Bu türetmelere ek olarak ise şunu dile getirdiler: Dünyada uğursuz sayılan hiçbir şey -ne yolcu (بارح) ne düşmüş (نطیح) ne sakat (قعید) ne bir uzvunu kaybetmiş (أعصب) karga kadar uğursuz görülmedi.¹¹⁴ Arap şairlerinden birisi karga ile ilgili söylemleri şöyle dizelere döker:

*“Bir karga, bir akçaağaç dalı üzerinde öttü.
Sevdiklerimden haber vererek düşüncelerimi darmadağın etti.
Dedim ki: Karga gurbeti, akçaağaç ise ayrılığı simgeliyor;
Bu falcılığın ve kehanetin işaretidir.
Güney rüzgârı esti, onlardan uzak kalışımı getirdi.
Doğu rüzgârı esince dedim ki : Bu aşkın ve ayrılığın işaretidir.”¹¹⁵*

Bir başka şair ise şöyle der:

*“Yaprakları hiç yeşermeyen bir dalın üzerine konmuş bir karga gördüm.
Dedim ki: Karga gurbeti, dal ise ayrılığın sertliğini simgeliyor.
İşte bu fal ve kehanettir.
Güney rüzgârı esti, senin onlardan uzak kalışımı getirdi.
Sabâ rüzgârı esti, işte bu aşkın ve hicranın işaretidir.”¹¹⁶*

Karga Araplar tarafından kurnazlık, zekilik örneği olarak da kabul edilmiş ve “Kargadan daha keskin görüşlü” deyimini Araplar arasında yaygınlaştırmıştır. İbnü’l-A’râbî der ki: Araplar kargaya “أور” der. Şaşı, tek gözlü anlamında kullanılan bu kelime karganın bir gözünü hep kapalı tutarak sadece tek gözüyle bakmasından kaynaklıdır. Bu da onun gözünün keskinliğini ifade eder. Buradaki keskin görüşlü kelimesi, o insanın karga gibi çok dikkatli, her şeyi çabucak fark eden birisi olduğu anlamında kullanılmıştır.¹¹⁷ Ayrıca, Arapların kargayla ilgili başka çeşitli inanışları da vardır. Eğer karganın gagası bir insana asılırsa o kişi nazardan korunur; dalağı bir kimseye asılırsa onda şehveti arttırır. Kanı kurutulup basura sürülürse onu iyileştir; kızartılarak yenirse kolik hastalığa iyi gelir. Sirkeye batırılıp saçlara sürülürse saçları siyah yapar; büyülenmiş birine sürülürse o kişideki

¹¹⁴ Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/335.

¹¹⁵ Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/335.

¹¹⁶ Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/335-336.

¹¹⁷ Meydânî, *Mecma’u’l-emşâl*, 1/115.

büyü çözülür. Eğer karganın dili kurutulup yenirse o kişinin susuzluğunun gideceğine inanılır.¹¹⁸

Arapların karga kanına attettikleri anlam yalnızca fiziksel bir etki ve anlamla sınırlı kalmayıp, hayvan kanı içerisinde bulunduğu inanılan ruh (can) fikrini de taşımaktadır.¹¹⁹ Bu inanışa göre ruh, maddesel bir varlık olarak kanda bulunur ve kan, sadece biyolojik bir unsur değil aynı zamanda taşıdığı ruhsal güçlere sahip bir varlık olarak insan hastalığına şifa veriyor olabilir.

Câhiliye halkının kargayı bu denli uğursuz saymalarının sebeplerinden bazıları bize göre şunlar olabilir: İnsanlar, kargayı ötüşüyle sesinden dolayı rahatsız edici olarak nitelendirebilirler. Bu da onları uğursuzluk fikrine sevk etmiş olabilir. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere evlerinden ayrılan insanların ardından evlerine konduğu için kargayı kafalarında ayrılık ile bağdaştırıp. İnsanlara ayrılığı simgelemiş olabilir. Bu yüzden kargayı sadece bir kuş olarak görmek yerine kötü alametlerin sembolü olarak kabul etmişlerdir.

2.6 Gökyüzü

İnsanoğlu, yaşamını idame ettirebilmek için bulunduğu evreni anlama ve konumlandırma çabası içindedir. Bunun için gökyüzünde yaşanan her hadise; güneş- ay tutulmaları, yıldız kaymaları vb. dünyanın yaratılışından günümüze kadar sürekli olarak incelenmiş, kaydedilmiş, bilimsel açıdan yorumlanmaya çalışılmıştır. Kimi zaman insanlar gökyüzünü yer-yön bulmada kullanmış, kimi zamanda gökyüzünde olan hadiseleri ilahi bir mesaj zannedip korkmuşlar ve bunları uğursuzluk olarak nitelendirmişlerdir.¹²⁰

Câhiliye Arapları da yukarıda bahsettiğimiz gibi gökyüzünden birçok noktada faydalanmıştır.¹²¹ Bu noktada uçsuz bucaksız çöl seyahatlerinde kendilerine yön gösterecek başka bir şey olmadığı için gökyüzünü kendilerine kılavuz edinmişlerdir.¹²² Gökyüzüne bakarak yön bulmanın yanı sıra yıldızlara bakarak kehanetlerde bulunurlardı. Bu işlemi gerçekleştiren kişiye ise “hezzâ”

¹¹⁸ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 6/793.

¹¹⁹ Kürşat Demirci, “Hayvan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/81.

¹²⁰ Abdülcabbar Adıgüzel, “Gök Cisimleriyle İlgili Ayetleri İslam Öncesi Arap Kültür ve İnançları Çerçevesinde Okumak”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/2 (Kasım 2024), 872-875.

¹²¹ Çelik, *İslâm'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*, 78.

¹²² Adıgüzel, “Gök Cisimleriyle İlgili Ayetleri İslam Öncesi Arap Kültür ve İnançları Çerçevesinde Okumak”, 875.

denirdi.¹²³ Bu tahminleri yapan kişiler kâhin olarak da nitelendirilirdi.¹²⁴ Ancak ne kadar bilgili olsalar dahi bazı doğa olaylarının gök cisimleri tarafından gerçekleştiğine inanır ve bunları uğur-uğursuzluk olarak nitelendirirlerdi. Araplar, yıldızı canlı bir varlık olarak gördüklerinden dolayı, bir yıldız kaydığında veya gözden kaybolduğunda farklı efsanevi olaylar gerçekleştiğine inanırlardı.¹²⁵ Örneğin Süreyyâ (Ülker) yıldızının gökyüzünde bulunması Araplar için sağlık, bereket ve huzurun temsili olarak görülmekteydi. Bu yıldızın batışı ile doğuşu arasındaki zaman ise, halk arasında uğursuz görülürdü. Bu süre içinde felaketlerin, kıtlık, susuzluk gibi ekinleri kurutan, meyveleri vb. etkileyen hastalıklar meydana geldiğine inanırlar. İnsanların sağlığı da bu süreçte olumsuz etkilenir. Arap doktorlardan birine göre, Ülker yıldızının, batışından doğuşuna kadar olan bu süreyi güvende geçiren kimse, senenin geri kalan kısmını da sağlıklı bir şekilde geçirecektir.¹²⁶ İbn Kuteybe’de geçen bir bilgiye göre ise Hayber Yahudileri uğursuz olarak nitelendirdikleri bu sürede Hayber’den ayrılarak, içki içen ve sarımsak yerlerdi. Bu sayede hastalıklardan korunduklarına inanırlardı.¹²⁷

Araplar Suheyl yıldızı doğduğunda ise soğuk havanın geleceğine inanırlardı. Bunun için “Suheyl doğdu, gece soğudu” ifadesini kullanmışlardır.¹²⁸ Sıcak çöl havasında yaşamını devam ettiren Araplar, bu yıldız doğduğunda soğuk havanın geleceğine inandıklarına göre batışıyla da sıcak havanın geleceğine inanıyor olabilirler. Bu yüzden Suheyl yıldızının sıcak ve soğuğu yönettiği düşüncesi de halk arasında pekişmiş olabilirdi.¹²⁹

Yıldızın gökyüzünde doğma, yükselme, kaybolma veya düşme hadiselerinin yağmurun yağmasına denk gelmesi sebebiyle Araplar, yağmur yağışının yıldız eylemleriyle meydana geldiğini düşünmekteydiler. Yani onlara

¹²³ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 6/775.

¹²⁴ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 3/269.

¹²⁵ Feyza Betül Köse, *Kâhin* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018), 65.

¹²⁶ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *Kitâbü'l-Envâ' fî mevâsimi'l-'Arab* (b.y.: y.y., ts.), 30; İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 13/520.

¹²⁷ İbn Kuteybe, *el-Envâ'*, 30-31.

¹²⁸ Ebû Ali Kutrub Muhammed b. el-Müstenîr b. Ahmed Kutrub, *Kitâbü'l-Ezmine*, ed. Hâtim Şâlih ed-Dâmin (y.y.: b.y., 1405), 26; Adıgüzel, “Gök Cisimleriyle İlgili Ayetleri İslam Öncesi Arap Kültür ve İnançları Çerçevesinde Okumak”, 886.

¹²⁹ Adıgüzel, “Gök Cisimleriyle İlgili Ayetleri İslam Öncesi Arap Kültür ve İnançları Çerçevesinde Okumak”, 886.

göre yağmur yıldızlar tarafından yağdırılıyordu. Örneğin bazı Araplar, Süreyyâ yıldızının yağmur yağdırdığını düşünmekteydi.¹³⁰

İbn Abbâs'tan gelen rivayete göre, Hz. Peygamber ahabı ile otururken bir yıldız kaydı ve ortalık yıldızın ışııyla aydınlandı. Hz. Peygamber, Sahâbelere dönüp “Câhiliye de bu şekilde yıldız kaydığı zaman ne derdiniz?” diye sorduğunda “Önemli bir insan doğdu veya doğacak ya da önemli bir insan ölecek” şeklinde cevap vermişlerdi.¹³¹ (Yani Araplar, yıldız kaymasının; bir kişinin ölümüne veya doğumuna işaret ettiğine inanıyorlardı.¹³²) Hz. Peygamber ise “Yıldızlar birisinin doğumu veya ölümü için kaymaz.” buyurarak göksel hareketlerin insanların durumlarıyla ilgisinin olmadığını beyan etmiştir.¹³³

Bazı Araplar yıldız kaydığında gerçekleşecek olan olaydan o kadar korkarlardı ki başlarına bir şey gelmesin diye kölelerini azâd edip hayvanlarını serbest bırakırlardı.¹³⁴ Yıldız kaymasını “Yıldızların atılması” zannediyorlardı. Bu hadiseden korkan ilk kabile ise kaynaklarda Sakîf kabilesi olarak geçer. Yıldızların gökyüzünden atıldığını düşündükleri için kendi içlerinden bilge gördükleri Amr b. Ümeyye adlı kişiye gidip bunun nedenini sormuşlardır.¹³⁵ Amr ise şu cevabı vermiştir: Eğer bu yıldızlar, insanların yer-yön bulma, mevsimleri ve zamanları belirlemede kullandıkları yıldızlarsa, bu durum Allah'ın yeryüzünü helak edeceğine işarettir. Ancak eğer bu yıldızlar daha önce tanınmayan türdense, Allah'ın yarattıkları hakkında dilediğı yeni bir olayın başlangıcına işarettir. Rivayete göre inceleyip tanıyamadıkları bu yıldızlar, Allah'ın yeni bir muradının alametiydi ve çok geçmeden Hz. Muhammed, peygamber olarak gönderilmiştir¹³⁶ şeklinde ifade edilse de gök cisimlerinin hareketlerini bu şekilde izah etmek ilmi açıdan doğru değildir. Ancak rivayetin zikredildiğı zaman dilimindeki insanların inanışlarına işaret etmesi açısından önemli bir bilgi olarak kabul edilebilir.

Bu olayla ilgili bir başka rivayet ise şöyledir: Yıldız kaymalarının sıklaşması üzerine insanlar telaşa kapılıp “Göklerde olanlar helâk oldu!” demeye başladılar ve

¹³⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 12/519; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, ed. Muhammed 'Avd Mir'ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 2001), 15/385; İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 1/177.

¹³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 3/372; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/759.

¹³² Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/804.

¹³³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, 3/372; Kurt, *Geçmişten Günümüze Hurafeler*, 31.

¹³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, ed. Ahmed el-Berduni, İbrahim Etîş (Kahire: Daru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1964), 12/10.

¹³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/137; Köse, *Kâhin*, 65.

¹³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/137; Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 12/10; Köse, *Kâhin*, 65-66.

her gün mallarını kurban etmeye koyuldular. Malları hızla tükenince, Sakîf kabilesindeki bilgeye danıştılar. Bilge onlara şöyle dedi: “Mallarınızı zayi etmeyin. Çünkü göklerde olanlar ölmedi. Yıldızlardan yönlerinizi belirlediğiniz işaretler hala yerli yerinde değil mi? Güneş ve ay da öylece yerinde durmuyor mu?” bu şekilde sık sık meydana gelen yıldız kaymalarının, gökyüzü düzeninin bozulduğuna işaret ettiğine ve bu bozulmanın sonunda da dünyanın yok olabileceğine inanırlardı.¹³⁷ Arapların; göğü, yıldızları, güneşi, ayı ve diğer gök cisimlerini ilahi güçlerle ilişkilendirmeleri mümkündür. Gökyüzünü, kutsal varlıkların ve Allah’ın bulunduğu mekân olarak kabul etmiş olabilecekleri düşünüldüğünden; yıldız kaymalarını göğün düzenine müdahale eden olağan dışı bir hadise olarak görmüşlerdir. Bunu göklerden gelen bir uyarı ya da mesaj şeklinde yorumlamış olabilirler.

Araplar, kuraklık olup yağmur yağmadığında “Sala” ve “Ushar” ağaçlarının dallarını sığırların kuyruklarına bağlar ve dalları ateşe verirlerdi. Hemen ardından bu hayvanlar dağın tepesine sürülür ve oradan aşağıya atılırdı. Bu ritüeli gerçekleştirdikleri taktirde ise yağmur yağacağına inanırlardı.¹³⁸ Bu inanış bize kurban etme düşüncesini anımsatmaktadır. Câhiliye Arapları isteklerinin gerçekleşmesi için putlarına kurbanlar ve hediyeler sundukları gibi, Allah’a bir kurban sunarak onlara yağmur vermesini istemiş olabilirlerdi.

2.7 Kadın ve Aile

Kadının toplum içindeki konumu, tarih boyunca farklı millet ve kültürlerde çeşitli anlayışlarla şekillenmiştir. Bazı kültüründe kadın, yalnızca aile içinde değil, dini ve sosyal alanlarda da etkin bir rol üstlenmiştir.¹³⁹ Diğer yandan çoğu coğrafyada kadınlar hor görülmüş, baskılara maruz kalmış ve değersizleştirilmiştir. Bazı toplumlarda dinle ilgisi olmayan yanlış inanç ve söylemler ortaya çıkmış ve kadınlara dair asılsız hurafeler halk arasında yaygınlaşmıştır. Örneğin boyu kısa ve hayızlı kadın uğursuz kabul edilmiştir. Eğer hayızlı kadın, bostandan geçerse oradaki sebze ve meyvelerin kuruyacağına inanılmıştır. İşe giden bir erkeğin de önünü kadın keserse, işlerinin ters gideceği düşünülmüştür.¹⁴⁰ Bu gibi hoş olmayan

¹³⁷ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/804-805.

¹³⁸ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/752.

¹³⁹ Rukiye Aysun İnan, “Kadın Merkezli Türk Halk İnanışları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Turkish Studies: Comparative Religious Studies* 13/17 (2018), 164.

¹⁴⁰ Arık - Eroğlu, *Halk İnanışları*, 451-452.

inanişlarının yanında çocuğu olmayan kadını nerdeyse çoğu millet uğursuz görmüş ve meyvesiz ağaca benzetmiştir. Kadının, çocuğunun olması için ise pek çok ritüeller gerçekleştirilmiştir. Örneğin Azeriler ise bu niyetle İmam Rıza'nın mezarını ziyaret etmektedirler.¹⁴¹

Bu başlık altında Câhiliye Araplarının kadın, aile, evlilik, kız çocukları gibi konularda uğursuzluk olarak gördüğü kısımları ve genel olarak bu konu çerçevesinde yaptıkları uygulamalardan bahsedeceğiz.

Câhiliye Araplarının, İslami dönüşümünü tam olarak anlayabilmemiz için Arap toplumunun aile yapısını iyi bir şekilde bilmek gerekir. Çünkü aile insanların tüm ahlak anlayışları ve sosyal yaşantılarıyla direkt ilişki içinde olduğu bir kurumdur. Câhiliye Dönemi Araplarında aslında bir nevi kabilen varsa varsın yoksa yoksun anlayışı hâkim olup bağımsız bir aile çerçevesinden bahsedilemez. Çöl şartlarında bireysel olarak hayatın idamesi zor olduğundan dayanışma bakımından aile ve kabile kavramları büyük önem arz etmektedir. Bu yüzden genellikle kalabalık olup çokluklarıyla övünmeyi sevmişlerdir.¹⁴²

2.7.1 Evlilik

Nikâh, evliliğe engelleri olmayan bir erkek ve kadının hayatlarını birleştirmelerinin sosyal ve hukuksal olarak aslî şartıdır.¹⁴³ Câhiliye Döneminde nüfus artışı, büyük önem arz ettiğinden evliliklerde doğurgan kadınlar seçilmekteydi. Evlilikte çocuk olmadığı zaman bu durum Araplar tarafından hoş karşılanmamakta ve boşanmalara neden olmaktaydı. Evliliğin temel amacı üreme olduğundan Araplar için çocuk doğuran çirkin bir kadın, çocuk doğurmayan güzel bir kadından daha iyi kabul edilirdi. Güzel ve kısır olmaktansa, bereketli olmak daha iyidir mottosu ile çocuk doğurmayan kadına kısır diyerek onu uğursuz ve lanetli saymışlardır. Bununla ilgili Araplar şöyle der: “Doğurgan siyahî bir kadın, kısır güzel kadından daha hayırlıdır.”¹⁴⁴

Kadın servet, güzellik ve edep anlamında seçilecek özelliklere sahipse kendi kabilesi içerisinde evlilik yapması tercih edilirdi. Yani böyle güzel meziyetlere sahip bir kız kabile içinde kalıp soyu devam ettirmeli ve bu sayede kabile birliği

¹⁴¹ Arık - Eroğlu, *Halk İnanişları*, 262.

¹⁴² Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadî Hayat)*, 225.

¹⁴³ Adnan Demircan, “Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, *Diyanet İlmî Dergi* 49/3 (Eylül 2013), 23.

¹⁴⁴ Cevâd Âlî, *el-Mufaşşal*, 4/634; Nur Yıldırım, *Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadını* (Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2019), 42.

korunmalıydı. Kabile içi evlilik yapan kıza velisi, kolay doğum ve erkek çocuk temennisinde bulunur eğer kız ilişkileri çok da iyi olmadığı bir kabile ile evlendirilmişse de ailesi tarafından “çok çocuk doğurarak düşman sayısını arttırmaması” yönünde kıza uyarı yapılırdı.¹⁴⁵ Düğün sonrası ayrılan misafirler damada “Refah (kaynaşma) ve oğullarla yaşayınız” diyerek iyi dilek ve temennilerinde bulunurdu.¹⁴⁶ Araplara göre evlilik zamanına erişmiş kızlara talip olma hakkı ilk olarak amca çocuklarına aitti. İstisnalar olmakla birlikte eğer kızı amcasının oğlu istemişse bir başkası o kızı isteyemezdi. Öncelik amcaoğlunda olduğu için kız istemese dahi oğlan istiyorsa kız zorla evlendirilirdi. Kızını, kardeşinin oğluna vermeyen aile ise kardeşleri ile küskünlük yaşar ve bu olay kabile içi bölünmelerine kadar giderdi. Kız başkası ile evlenmek istediği takdirde ise amcasının oğlu razı olursa izin verilirdi.¹⁴⁷

Câhiliye de ilginç olan evlenme geleneklerinden birisi ise şu idi: Bir erkek, bir kadını severse onun peçesini, örtüsünü yırtardı. Kadın da erkeği severse adamın giysisini yırtardı. Bu şekilde sevgilerinin devam edeceğine eğer bunu yapmazlarsa da aşklarının bozulacağına inanırlardı.¹⁴⁸

Kadınların yaptığı uygulamalardan biri de sevdikleri erkeğin yanında olmadığı zamanlarda yani o kişi uzaklaştığında, onun ayak bastığı veya bacağının değdiği yerden toprak almaktı. Aldıkları bu toprağın onun geriye dönüşünü hızlandıracağına dair bir inanışları vardı. Bu konuda bir şiirin dizeleri şöyledir:

“Onun ayak bastığı yerden toprak aldım,

Öyle ki yarın sabah sağ salim gelebilsin diye.”¹⁴⁹

Evlilikle ilgili değindiğimiz uygulamalardan farklı olarak, kadınların eşlerinin ölümünden sonra karşı karşıya kaldıkları bazı gelenekler de vardı. Bu uygulamalar, evlilik akdinden ziyade geride kalan mirası almak için yapılan bir ritüeldi. Medine’de bir kadının eşi vefat ettiği zaman, ölen adamın yakınlarından birisi veya bir diğer karısından olan oğlu, dul kalan hanımın üstüne elbisesini atarsa

¹⁴⁵ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/3; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/647; Yıldırım, *Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadını*, 40.

¹⁴⁶ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/3; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 4/501.

¹⁴⁷ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 4/638; Emrah Dindi, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 195; Yıldırım, *Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadını*, 43; Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayat)*, 235.

¹⁴⁸ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/808; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/322-323; Çelik, *İslâm'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*, 178.

¹⁴⁹ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/339-340.

o kadına bu kişi sahip oluyordu. Adam elbisesini atmaya yeltendiğinde kadın erken davranıp kaçabilirse ancak o zaman serbest kalıyordu. Bu da kadına kalan mirası elde etmek için yapılan, kadını bir eşya gibi gören câhiliye geleneklerinden birisiydi. Oğlan, eğer üvey annesini beğenirse onunla mehirsiz evlenir veya mehrini kendi almak suretiyle onu bir başkasıyla evlendirebilirdi. Bunların hiçbirisini yapmaz ise de malını üzerine alabilmek için kadını ölünceye kadar yanında tutar, vefatı durumunda malına mirasçı olurdu. Bu gelenek doğrultusunda kadınlar mağdur edilmekteydi.¹⁵⁰ Kadın bir nevi miras olarak sayıldığı için oğlu istemezse adamın erkek kardeşi de karısını alabilirdi.¹⁵¹

2.7.2 Evlenmek İsteyen Kadının Yaptıkları

Evlilik birliği kadın ve erkeğin ortaklaşa kurduğu bir birliktelik olsa dahi bu süreç kadınlar açısından biraz daha farklı işlemektedir. Yaşanan değişimler psikolojik olarak da kadının yaşamını daha çok etkilemektedir. Bir diğer yön ise evlenemeyen kadınların yaşadığı psikolojik durumdur. Bu durum, toplum baskısı ile yıpranan bazı kadınları değişik ritüeller gerçekleştirmeye sevk etmiş ve halk inanışlarında “kısmet açma” uygulamaları gelişmiştir. Bunların başında ilk akla gelen türbe ziyaretleridir. Erzurum’da Abdurrahman Gazi Türbesi, Harput’ta Arap Baba, Nadir Baba gibi türbeleri ziyaret etmek, gelinin ayakkabısının altına isim yazmak, nişan kurdelesinden yutmak gibi inanışlar Türkler arasında yaygındır.¹⁵² Günümüzde hala sürdürülen, kadınların evlenememe durumuna yönelik ritüeller Câhiliye Döneminde de mevcuttur. Dönemin kadınları, evlilik şansını arttırmak için farklı ritüeller gerçekleştirmiş ve doğaüstü güçlerden de yardım talep etmiştir.

Araplarda bir kadının evlenme imkânı zor bir hal aldığına, gece vakti saçlarını yan tarafına doğru açar, serbest bırakıp yaydığı saçlarının ters yönündeki gözünü sürmeler ve ayaklarından birinin üzerinde sekerdi. Bunu yaparken bir

¹⁵⁰ Ebû Cafer Muhammed İbn Habib, *el-Muḥabber*, ed. Eliza Lichtenstadter (Beyrut: Dâru’l-âfâki’l-Cedide, ts.), 325-326; Cevâd Alî, *el-Mufaṣṣal*, 5/533; Demircan, “Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, 9; Hatice Aynur Şahin, “Ayetler Işığında Cahiliyeden İslam’a Kız Çocuğu/Kadın Haklarının Tahvili”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2 (Eylül 2019), 18; Yıldırım, *Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadını*, 59; Büşra Kutluay Çelik, “Asr-ı Saâdet’e Kadının Sosyal Statüsünde Değişim: Sosyolojik Bir Analiz”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13/70 (Nisan 2020), 3; Apak, *Kur’an’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadi Hayat)*, 233.

¹⁵¹ Cevâd Alî, *el-Mufaṣṣal*, 5/533; Demircan, “Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, 29.

¹⁵² İnan, “Kadın Merkezli Türk Halk İnanışları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, 167.

yandan, “Ey Lekâh! (üstün gelen?) Bana nikah ver. Sabah olmadan!” derdi. Böylece işinin kolaylaşarak kısa sürede evleneceğini düşünürdü.¹⁵³

Bir adam, arkadaşının annesinin bunu yaptığını görünce arkadaşına şöyle dedi:

“Annenin bir eş bulmak için çabaladığını görmüyor musun?

Saçlarının ön kısmını açmış, ama gözlerine sürme çekmemiş.

Bir bacağını kaldırıp öbürünü indiriyordu.

Oysa (oğullarının) en küçüğü bile yaşlanmış biri oldu.

Bu sürüyü al, sonra ona zilleti öğret.

Bunu bir darbe gibi vur ki, bu davranışı bıraksın.”¹⁵⁴

Burada “sürü” kelimesini, metnin bütünlüğüne göre değerlendirdiğimizde mecazi bir anlamda kullanıldığını anlayabiliriz. Kadının, evlenmek için gözüne kestirdiği veya bacağını kaldırarak baştan çıkarmaya çalıştığı erkek topluluğunu kastediyor olabilir. Yaşına rağmen eş bulmak için böyle hareketleri yapan annesini, etrafını saran erkeklerin içinden çekip çıkartması için oğluna nasihat edilmiş olabilir.

Bir diğeri ise şöyle demiştir

“Dilediğin gibi davran, istediğini yap.

Gözlerine sürme çek ya da çekme ama bırak!

Sonra ister evde ister topluluk içinde ağırbaşlı (vakur) kal

Ama bunda senin için bir umut görmüyorum.”¹⁵⁵

Kaynaklarda verilen bilgi ışığında kadının bu ritüeli nerede gerçekleştirdiği belirtilmemiştir. Belki de düğün, cemiyet veya herhangi bir topluluğun içerisinde bunu gerçekleştirip, erkeklerin dikkatini çekerek kendini göstermeye çalışıyor da olabilir. Toplulukta gerçekleştirme söylemini ise ikinci bölümde geçen “Topluluk içinde vakur kal” cümlesinden çıkarabiliriz. Saçını açıp, gözlerine sürme çekmesi ise mistik bir hareket olup ruhlarla bağlantı kurmak için gerçekleştirdiği bir ritüel olabilir. Bu varlıklardan yardım alarak evliliğin kolay ve yakın bir zamanda gerçekleşeceğini umut edebilir.

¹⁵³ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/330; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/808.

¹⁵⁴ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/330.

¹⁵⁵ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/330.

Câhiliye Arapları şevval ayında evlenmeyi de uğursuzluk olarak görmüşlerdir. Bu inancın oluşmasında çöl hayatının etkili olduğu söylenir. Şevval ayında hamile kalan develer, kuyruklarını kaldırarak çiftleşmekten uzak durduğu için Arapların zihninde bu ayda evlenmenin doğru olmadığına dair bir algı oluşmuş olması muhtemeldir. Bu ayda hamile kalan develerin sütleri de kesilince, şevval ayında hanımıyla birlikte olması durumunda bu olanlardan yola çıkarak onu kaybedeceğine dair bir düşünce yapısı oluşmuş ve şevval ayını uğursuz saymışlardır.¹⁵⁶ Bazı rivayetlere göre ise şevval ayının ilk günlerinde meydana gelen bir veba salgını sebebiyle insanlar bu ayı uğursuz kabul etmişlerdir.¹⁵⁷

Hız. Peygamber, şevval ayının uğursuz olduğuna dair inanışı reddetmiş ve bu ayda evliliğin olabileceğini göstermek için Hız. Aişe ile şevval ayında nikâhlanmıştır.¹⁵⁸ Hız. Aişe bu ifadeler sadedinde “Resullullah beni şevval ayında nikahladı.” demiştir.¹⁵⁹ Hız. Peygamberin bu davranışıyla kötü sayılan bir Câhiliye adetini daha ıslah edilmiştir.

İslam, Câhiliye döneminde nikâh ve düğünle ilgili yapılan uygulamalardan tevhidin ruhuna uygun olan uygulamaları devam ettirmiş. Kadını ezen, zulmeden ve haksızlıklara sebep olan uygulamalara ise son vermiştir. Üvey anne ile nikah gibi uygulamalarda kadınların mağduriyet yaşadığı açık bir şekilde bellidir. Bu tür uygulamaların yasaklanması kadının mağduriyetini ortadan kaldırmıştır.¹⁶⁰

2.7.3 Kadın, At ve Evin Uğursuz Görülmesi

Câhiliyede kadının, ev ve atın uğursuz görülmesi hususuna dair doğrudan ve net bilgiler sınırlı olmakla birlikte, bu inancın İslâmî döneme yansıdığı bazı hadis rivayetlerinde görülmektedir. Bu çerçevede, Hız. Peygamber’e atfedilen “Uğursuzluk üç şeydedir: Evde, kadında ve attadır.”¹⁶¹ şeklindeki hadis, alimler tarafından tartışılmış ve farklı şekillerde yorumlanmıştır.

¹⁵⁶ Elif Kübra Türkmen - Abdullah Acar, “Cahiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslam Hukukuna Yansımaları”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (2020), 324.

¹⁵⁷ İbn Sa’d, *eṭ-Ṭabaḳâtü’l-kübrâ*, 10/61; Türkmen - Acar, “Cahiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslam Hukukuna Yansımaları”, 324.

¹⁵⁸ İbn Sa’d, *eṭ-Ṭabaḳâtü’l-kübrâ*, 10/59-61; Müslim, “Nikah”, 1423; Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 14/450; Recep Erkocaaslan, “Hız. Aişe’nin Hız. Peygamber İle Evliliği ve Evlilik Yaşı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/51 (Ağustos 2017), 10/51; Türkmen - Acar, “Cahiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslam Hukukuna Yansımaları”, 324; Çelik, *İslâm’ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*, 177.

¹⁵⁹ Aynî, *Umdetü’l-kârî*, 14/150.

¹⁶⁰ Demircan, “Cahiliye ve Hız. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”, 42.

¹⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 8/144-522 10/262; Buḥârî, “Cihad”, 60; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 22; Cevâd Ali, *el-Mufaṣṣal*, 6/798.

Ebû Dâvûd'da geçen yorumlar şöyledir:

- Evin uğursuzluğu, dar olup kötü komşularla dolu olması. Atın uğursuzluğu, binilemeyip huysuz ve işe yaramayan olması. Kadının uğursuzluğu, çocuk doğuramaması olarak zikredilmiştir.
- Ömer (r.a.) şöyle buyurmuştur: “Evde bir hasırın bulunması, çocuk doğurmayan bir kadından daha hayırlıdır.
- İbnü'l-Kâsım (öl. 191/806): İmam Mâlik'e bu husus sorulduğunda şöyle dedi: “Nice evler vardır ki, bir topluluk orada oturmuş ve helâk olmuş, bir zaman sonra başka bir grup oturmuş ve onlar da helak olmuş. Bize göre anlamı budur. Allah en doğrusunu bilir.”
- İmam Hattabî (öl. 388/998) bu rivayeti şu şekilde açıklar: Eğer bir kimsenin; evi ona huzur vermiyorsa, mutlu değilse, rahat değilse atı; huzursuzsa, hoşuna gitmiyorsa veya sahibi ondan istediği verimi alamıyorsa ve karısıyla mutlu, huzurlu bir birlikteliği yoksa onu terk etsin, evini değiştirip atını da satsın. Bu söz, uğursuzluğu onaylamak değil; memnun olunmayan durumu değiştirmek olarak zikredilmiştir.¹⁶²

Hiz. Âişe, “Uğursuzluk ev, at ve kadındadır.” diyen birisini duyduğunda çok sinirlenmiş hatta gelen rivayete göre öfkesinden, sanki bir parçası göğre bir parçası yere uçmuş hale gelmiştir.¹⁶³ “Allah'a yemin ederim ki Hiz. Peygamber böyle bir şey söylememiştir. Resûlullah sadece Câhiliye Araplarının kadını uğursuz saydığı görüşünü bildirmiştir.” demiştir.¹⁶⁴ Buradan çıkardığımız anlam ise rivayetin sağlıklı bir şekilde anlaşılmadığıdır.¹⁶⁵ Teşe'üm başlığında da bahsettiğimiz üzere Hiz. Peygamber uğursuzluk inancını tamamen reddedip, ortadan kaldırmış ve İslam ile kadını daha değerli kılmışken böyle bir hadisi rivayet edip kadının uğursuz sayılması tamamen Hiz. Peygamber ile bağdaşmayan bir yaklaşımdır. Bizler de Hiz. Peygamberin öğretilerine dayanarak bu rivayetin İslami dönemi kastettiğine değil, Câhiliye dönemi Araplarına ait bir inanış olduğu kanaatindeyiz.

¹⁶² Ebû Dâvûd, “Tıb”, 22.

¹⁶³ Ebû Mûsâ Muhammed b. Ömer b. Ahmed el-Medîni Ebû Mûsâ el-Medîni, *el-Mecmû'u'l-muğîs fî garîbeyi'l-Kur'an ve'l-hadîs.*, ed. Abdulkarîm el-'Az bâvî (Mekke: y.y., 1406), 2/377; İbn Manzûr, *Lisân'l-'Arab*, 4/510; Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî Zebidî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs.*, ed. Heyet (b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.), 12/451.

¹⁶⁴ Aynî, *Umdetü'l-kârî*, 14/151; Çelebi, “Uğursuzluk”, 42/42/51.

¹⁶⁵ Kurt, *Geçmişten Günümüze Hurafeler*, 30.

Bu hususta böylesine farklı görüşlerin çıkmasının sebeplerinden biri, Hz. Peygamber'in artık hayatta olmamasıdır. Çünkü Hz. Peygamber hayattayken sahâbeler, yaşadıkları fikir ayrılıklarında direkt olarak kendisine sorabiliyorlardı. Ancak Hz. Peygamberin vefatının ardından ortaya çıkan yeni meseleleri kendilerinin yorumlamaları, farklı bakış açıları geliştirerek çözüm getirmeleri gerekmişti. Fakat her sahâbenin bilgi düzeyi, anlayış kabiliyeti, kavrayış gücü ve hayat tecrübesi farklı olduğundan fikir ayrılıkları oluşmaya başlamış, bu da hadislerin yanlış anlaşılmasına yol açabilmiştir.¹⁶⁶

2.7.4 Kadının İddeti

Câhiliye Döneminde bir kadın, kocası öldüğünde evinin en karanlık bölümüne gider, en kötü elbisesini giyer ve bir yıl boyunca dışarıya çıkmazdı. Bu zaman diliminde; tırnaklarını kesmez, yıkanmaz ve vücut temizliği yapmazdı. Bir yıl tamamlandığında ise kadın, yanına getirilen kuş, eşek veya koyun gibi hayvanların bedenini sıvazlar; bazen ise bir kuşu avret mahalline sürterek öldürürdü. Evinden, eline aldığı hayvan pisliğini önüne, arkasına serpererek çıktığında yıkanır, süslenerek evlilik teklifi beklerdi. Böylece iddet müddetini tamamlamış olurdu. Diğer yandan bu şekilde davranmakla aynı zamanda kocası için yas tutmuş kabul edilirdi.¹⁶⁷ Kur'an, kadını aşağılayan bu uygulamayı kaldırmış ve onun yerine kocası ölen hanımın iddet müddetini dört ay on gün ile sınırlamıştır.¹⁶⁸

Mekke'de Araplara göre mukaddes sayılan kumrular vardı ve dul bir kadın, dulluğunun kötü hallerinin bir kuşa yüklendiğini düşünerek bu mukaddes kuşlardan birisini uçurur ve ona göre karar verirdi.¹⁶⁹ Eğer kuş “iyâfe” bölümünde anlattığımız gibi sağa doğru uçarsa bu evliliğin hayırlı olacağını düşünerek gerçekleştirir, sola doğru uçarsa kötü şeyler yaşayacağını düşünerek bu evlilikten vazgeçerdi. Hz. Peygamber kuşları yuvalarından korkutarak uçuran ve bir anlam

¹⁶⁶ Sağlam, “‘Uğursuzluk Üç Şeydedir...’ Rivayetinin İsnad ve Metin Yönünden Tahlili”, 82.

¹⁶⁷ Ebû Dâvûd, “Talâk” 43; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/50-51; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 5/557; Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadî Hayat)*, 247.

¹⁶⁸ el-Bakara 2/234; “Talâk” 46; Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadî Hayat)*, 248.

¹⁶⁹ Budda, “Sami Dinlerde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti”, 38; Ateş, *İslâm'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri*, 282; Çelik, *İslâm'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*, 178.

çıkartan bu batıl inancı reddederek, “Kuşlarını yuvalarında bırakın, korkutmayın.” buyurmuştur.¹⁷⁰

2.7.5 Kız Çocuklarının Gömülmesi

İslamiyet’in gelişinden önce Araplarda erkek ve kız çocuklarına verilen değer başkaydı. Kız çocuklarına değer vermezken, erkek çocukları onlar için onur verici bir durumdu. Toplumun her kesiminde böyle olmamakla birlikte kız çocuklarını utanç kaynağı olarak gören kimseler vardı. Câhiliye Döneminde kız çocuğu, esasında dünyaya erkek olarak gelmediği için ontolojik olarak doğuştan kusurlu kabul edilmiştir. Bu gibi inanışlar sebebiyle Câhiliye toplumu değersiz olan kız çocuğunun gömülmesinde herhangi bir mahzur görmemiştir.¹⁷¹ Kur’an’da câhiliye insanının, kız çocuğunun öldürülmesine olan bakışını inceleyen on ayet bulunmaktadır.¹⁷² Konuyla ilgili olarak en-Nahl 16/57-59’da Araplardan bir erkek doğumda kız bebeği haberini aldığı anda öfke ile yüzünün kıpkırmızı kesildiği, utancından dolayı insanlardan gizlendiği, yanında tutma ile toprağa gömme düşüncesi arasında gidip geldiğini tasvir etmektedir. Dolayısıyla ayetin ve konuyla ilgili rivayetlerin açıkça belirttiği üzere kız çocuklarının doğum haberi Araplar nezdinde kötü bir durumdu.¹⁷³

Ekonomik sebebi incelediğimizde, erkek çocukları büyüdüğü zaman aileye katkı sağlayabiliyordu ancak kız çocukları büyüdüklerinde evlenecekleri için herhangi bir faydaları olmayacaktı. Erkek çocukları savaş zamanlarında kabilelerini savunurken, kız çocukları esir düşüp cariye olarak kullanılarak ailenin ve kabilenin şereflerine leke getirebilirdi.¹⁷⁴ Kimi aile kız çocuklarını ekonomik yük, yokluk,

¹⁷⁰ Emin Muhammed Hattâb, *Fethul-Melikil-Ma’bud* (Beyrut-Lübnan: y.y., 1974), 3/76-77.

¹⁷¹ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 4/651; Apak, *Kur’an’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadî Hayat)*, 228; Ömer Sabuncu, “Cahiliye Döneminde Çocuklar”, *Akademik Siyer Dergisi* Cahiliye Özel Sayısı (Aralık 2024), 116.

¹⁷² Bu ayetleri şu şekilde sıralayabiliriz; el-En’am 6/137-140-151; en-Nahl 16/57-59; el-İsrâ 17/31; ez-Zuhruf 43/17-19; el-Mümtehine 60/12; et-Tekvîr 81/8-9; Sabuncu, “Cahiliye Döneminde Çocuklar”, 117.

¹⁷³ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 4/651.

¹⁷⁴ Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 3/45; Fatih Duman, *İslamiyet Öncesi Arap Folklorunun Kur’an’daki Yeri* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 21; Ahmet Acarlıoğlu, “Câhiliye Arap Toplumunda Kız Çocuklarının Katli Meselesi: İslam Tarihi Perspektifinden Değerlendirme”, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (Haziran 2019), 454; Yıldırım, *Cahiliye Toplumunda Kureyş Kadını*, 22.

geçim kaygısı, namusa gelecek leke olarak görürken,¹⁷⁵ kimi aile ise kız çocuklarının uğursuzluk getireceğine inanmaktaydı.

Kız çocuklarının uğursuzluk getirdiği düşüncesine aileleri iten şey, yeni doğmuş olan kız bebeklerin diğer bebeklerden farklı olmasıydı. Mesela siyah tenli, benli, mavi veya yeşil gözlü, topal, sakat veya cildinin alaca benli olması gibi doğuştan gelen bu özellikler kız bebekte olursa bunu uğursuz kabul edip, hastalıklı görerek ileride evlenmeyip kendilerine yük olacaklarını düşünürlerdi.¹⁷⁶

Bazı kaynaklarda Hz. Peygamberin annesi Âmine'nin ninelerinden olan Sevde bt Zühre b. Kilâb'ın doğduğunda kap kara bir ten ve mavi gözlere sahip olduğu için ailesi onlara uğursuzluk getireceğini düşünüp bebeği gömmek istemişlerdir. Sevde'nin babası Zühre b. Kilâb bebeğin gömülmesini emretmiş ve Hacun mevkine götürülerek bu işin tamamlanmasını istemiştir. Ancak çocuğu gömecek olan kişi hazırlıklarını yaparken o esnada çocuğu gömmemesi gerektiğine dair ses duydu: "Kız çocuğunu gömme, bırak o çölde yaşasın!" Adam, sesin geldiği yöne doğru bakıp etrafında kimseyi göremeyince korkarak çocuğu gömmemişti. Sevde'nin babası tekrar bunu emrettiğinde adam yine sesler duyunca, çocuğu gömmekten vazgeçmişti. Onun Sevde için bir uyarıcı olduğu ya da bir uyarıcıyı doğuracağı şeklinde sözler söylendiği de rivayetler arasında mevcuttur. Zühre b. Kilâb bu yaşananlardan dolayı çocuğu gömmekten vazgeçmişti.¹⁷⁷ Bu rivayetin sıhhati ile ilgili tartışmalar olsa da mezkûr dönem için Arapların zihin dünyasında kız çocuklarının uğursuz görülmesi açısından tarihi değeri taşıdığı için burada yer vermek istedik. Kız çocuklarının gömülme sebepleri arasında melekleri Allah'ın kızları olarak kabul ettiklerinden dolayı, bu kızları Allah'a kurban etme düşüncesi de vardır. Ancak konumuzla alakalı olmadığı için bu bahsi ele almadık.¹⁷⁸

Genel olarak baktığımızda Câhiliye Arapları kendi şereflerini kurtarmak için utandıkları kız çocuklarını toprağa gömmüşler. Hz. Peygamber bu durumu kesin bir dille yasaklamıştır. Birçok konuşmasında bu adetin kaldırılması için onun

¹⁷⁵ Ebü'l-Ferec Nûrüddîn Ali b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed Halebî, *İnsânü'l-uyûn fî sîreti'l-emîni'l-me'mûn* (Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1427), 1/68; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 5/88.

¹⁷⁶ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 3/43; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 5/89; Acarlıoğlu, "Câhiliye Arap Toplumunda Kız Çocuklarının Katli Meselesi: İslam Tarihi Perspektifinden Değerlendirme", 456-457.

¹⁷⁷ Halebî, *İnsânü'l-uyûn*, 1/68; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 3/43-44; Adnan Demircan, "Câhiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti" 3 (2004), 27; Acarlıoğlu, "Câhiliye Arap Toplumunda Kız Çocuklarının Katli Meselesi: İslam Tarihi Perspektifinden Değerlendirme", 456-457; Sabuncu, "Câhiliye Döneminde Çocuklar", 117-118.

¹⁷⁸ bkz. en-Nahl 16/57; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 3/50; Acarlıoğlu, "Câhiliye Arap Toplumunda Kız Çocuklarının Katli Meselesi: İslam Tarihi Perspektifinden Değerlendirme", 456.

kötülüğüne vurgu yaparak çaba harcamıştır. İslam'a giren hanımlardan çocuklarını öldürmeyeceklerine dair biat almıştır.¹⁷⁹ Kız çocuklarını el üstünde tutmuştur. Bu tür câhiliye hurafeleri, İslam'ın getirdiği kurallarla reddedilmiştir. İslâm, kadını değerli kılıp, konumunu yükselterek şerefli kılmış ve onu cehaletten kurtarmıştır.¹⁸⁰

2.8 Ölü Gömme Adeti ve Kadınların Yas Tutması

Ölüm, hayâtın zıttı olup sözlükte “hayâtın kesin olarak sona ermesi, son yolculuk, vefat”, “ruhun bedenden ayrılmasıyla fiziksel hayatın bitmesi” olarak geçmektedir.¹⁸¹ Ölüm, insanlar için bir belirsizlik içerdiğinden dolayı korku duyulan olayların başında sayılır. Bu sebeple ölümle ilgili birçok inanış ve halk uygulamaları ortaya çıkmıştır.¹⁸²

Göktürkler,¹⁸³ Kazak, Kırgızlar gibi Türk toplulukları arasında dul bir kadının saçlarını kesmesi yas alameti olarak kabul edilirdi.¹⁸⁴ Mersin'in Tahtacılar yöresinde, ölüm döşeginde yatan bir kişinin öleceği sırada kapının yanında birisi bulunursa Azrail'in onun canını yanlışlıkla alacağını düşünüp buna çok dikkat ederlerdi.¹⁸⁵ Kayseri'de rüyada kız çocuğu görmek ölümün habercisi kabul edilmiştir.¹⁸⁶ Bu durum tıpkı câhiliyede kız çocuklarının uğursuz görülme inancıyla benzer bir anlayışı yansıtır.

Göktürkler, saygı gösterdikleri ölülerini defnetmeye büyük özen göstermişlerdir. Ölülerini çadıra yerleştirdikten sonra, yakınları tarafından kesilmiş olan at ve koyun çadırın önüne sererlerdi. Bu çadırın etrafında at ile yedi defa dolaşırlar ve kapının önünde yüzlerini kesip ağlarlardı. Bu tören de yedi kez tekrar edilirdi. Belirlenen günde ölü, eşyaları ve kullandığı atı yakılır ve külleri mezara gömülürdü.¹⁸⁷ Eski Mısır, Japonya, Çin vb. yerlerde ölümden sonra hayatın devam ettiğine inanılmış bu yüzden mezara eşya, yiyecek hatta köleler bile konulmuştur. Bâbil, Eski İsrail ve Mezopotamya geleneklerine göre ise ölümden sonra yeni bir

¹⁷⁹ el-Mümtehin 60/12; Acarlıoğlu, “Câhiliye Arap Toplumunda Kız Çocuklarının Katli Meselesi: İslam Tarihi Perspektifinden Değerlendirme”, 457; Apak, *Kur'an'ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadî Hayat)*, 231.

¹⁸⁰ Mehmet Emin Şahin, *Kur'ân Ayetleri Işığında Cahiliye Toplumundan İslam Toplumu Değişim Süreci* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 97.

¹⁸¹ Salime Leyla Gürkan, “Ölüm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/32; TDK, Ölüm.

¹⁸² İnan, “Kadın Merkezli Türk Halk İnanışları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, 169.

¹⁸³ Arık - Eroğlu, *Halk İnanışları*, 279.

¹⁸⁴ İnan, “Kadın Merkezli Türk Halk İnanışları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, 169.

¹⁸⁵ Arık - Eroğlu, *Halk İnanışları*, 278.

¹⁸⁶ İnan, “Kadın Merkezli Türk Halk İnanışları Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, 169.

¹⁸⁷ Arık - Eroğlu, *Halk İnanışları*, 279.

yaşamın olmadığı, hayatın tamamen sona erdiğine inanırlardı.¹⁸⁸ Ölüye dair bu ritüeller, yalnızca belli topluluklarda olmayıp, Câhiliye Dönemi Arap toplumunda da farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

Araplar arasında ölen bir kimsenin haberini insanlara duyurmanın özel bir şekli vardı. İçlerinden bir kişi “Filan kişi öldü, cenazesinde hazır bulunun.” diye bağırırdı. Bu söyleme ise na’y denirdi. Ölenin arkasından yas tutmak, artık onun olmayacağının acısıyla ağlamaya ise niyâhe denirdi.¹⁸⁹ Araplarda, normal elbiseleri yerine matem elbisesi giyip ağlayarak mersiye söylemek de âdetlerinden birisiydi.¹⁹⁰

Halkın bir kısmı, öldükten sonra ruhun başka bir bedene gittiğine ve bu cesetlerden her yüz yılda bir kuş meydana geldiğine, bu kuşların da kişinin gömülü olduğu mezarın başına geleceğine inanırlardı.¹⁹¹ Farklı bir kesim ise öldükten sonra dirilmeyi ve başka bedene gitmeyi tamamen bir hurafe olarak kabul etmiştir.¹⁹² Bir kısmı ise ölen kişinin mezarının başına bir deve getirir, başını sertçe geriye doğru eğer ve boynuna gerdanlık takarlardı. Kaçmaması için devenin ayakları kesilir, aç ve susuz bırakılırdı.¹⁹³ Deveye bu şekilde muamele edilmesinin sebebi ise ölen kişinin cömertliği ile ilgilidir. Hayatta iken develer kesip misafirlerini doyurduğu için, mezarı başında ölüme bırakılan deve de kurtlar ve kuşlara ikram edilmiş olup, öldükten sonra da bu kişinin cömertliğini göstermektedir.¹⁹⁴ Halktan başka bir kesim ise öldükten sonra kıyamet gününde o develerin üzerine binerek mahşer yerine gidileceğine inanırdı.¹⁹⁵ Bu kısım ile ilgili detayları çalışmamızın içeriğine uymadığı için ele almadık

Araplarda yas çeşitlerinden biri olarak kadınların saçlarını kestiklerine dair rivayetler vardır. Bir kadının saçı, onun için çok değerlidir. Bu yüzden ona önem verir koruyup, güzelleştirmeye çalışır. Ancak bir kadın yakınına veya kocasını

¹⁸⁸ Gürkan, “Ölüm”, 34/32.

¹⁸⁹ Süleyman Uludağ, “Ağıt”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/470; Duman, *İslamiyet Öncesi Arap Folklorunun Kur'an'daki Yeri*, 30; Arık - Eroğlu, *Halk İnanışları*, 222-223.

¹⁹⁰ Çelik, *İslâm'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*, 97; Arık - Eroğlu, *Halk İnanışları*, 223.

¹⁹¹ Neşet Çağatay, *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957), 133.

¹⁹² Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/198; Çelik, *İslâm'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*, 77.

¹⁹³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 3/121; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/310; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/129; Abdülkerim Özaydın, “Beliyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/5/419; Duman, *İslamiyet Öncesi Arap Folklorunun Kur'an'daki Yeri*, 29; Arık - Eroğlu, *Halk İnanışları*, 223.

¹⁹⁴ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/307-311; Arık - Eroğlu, *Halk İnanışları*, 223; Özaydın, “Beliyye”, 5/419.

¹⁹⁵ bk. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 3/121; Özaydın, “Beliyye”, 5/5/419.

kaybederse saçını keser ve başına kül ya da toprak serperdi. Kadının yaptığı bu ritüel sevdiği kişinin yasını tutma anlamına gelir. Bu kadına, saçını kazıyan manasında “hâlika” (الحالفة) denirdi. Bu kelime bir musibet anında saçını kazıyan kadın anlamına da gelir. Bu ritüel, musibet veya ölüm geldiğinde yapıldığı için bunu yapan kadın uğursuzluk örneği olarak da ifade edilir. Arap şairi Hansâ, (öl. 24/645) sabırlı olmanın kendine zarar vermektan daha iyi olduğunu savunmuş ve şiirinde bu olaya şöyle eleştiride bulunmuştur:

“Ben, sabrın na’l (yüze vurma) ile kazınmış baştan daha iyi olduğunu gördüm.”

Bu anlamda söylenen bir diğer şiir ise şöyledir:

“Kalkın ey saçını kazıyanlar ve kendine acıdan zarar verenler!

Salman b. Ganem’in başına gelenlerden dolayı.”¹⁹⁶

Bununla birlikte kadınlar, sevdikleri bir kimse öldürüldüğünde hemen ağlamazlar, intikam alındığında ağlamaya ve yas tutmaya başlardı.¹⁹⁷ Bu uygulamaya baktığımızda doğrudan uğursuzluk ile bir ilgisi olmadığını düşünebiliriz. Ancak arka planda bizce bir bağlantısı bulunur. “Baykuş ötüşü” inancında, kısas olunmadığı takdirde baykuşun mezardan çıkıp “Beni sulayınız” diyerek öttüğünü ve bu sesin uğursuzluğun habercisi olduğunu biliyoruz. Dolayısıyla kadınların intikam gerçekleşmeden yas tutmaması, bu uğursuzluğun eve bulaşmasından korkmalarıyla ilgili olabilir.

Ayrıca, kabileden bir kimsenin öldürülmesi tüm kabileye yönelik bir tehdit sayılıp, intikam alınmadan yas tutulması, zayıflık göstergesi de sayılabilirdi. Bunun doğuracağı sonuç ise kabile içinde korku ve huzursuzluğa sebep olur. Bu sebeple kendilerine bir uğursuzluk geleceğini de düşünmüş olabilirler.

Hz. Peygamber, saçını kesen (الحالفة) ve yüksek sesle ağlayarak (الصالفة) kendine zarar verip, kıyafetlerini yırtan kadınları lanetlemiş ve böylesi eylemlerde bulunmayı yasaklamıştır.¹⁹⁸

2.9 Bazı Hayvanlarla İlgili Uğursuzluk Düşünceleri

Câhiliye Arapları, hayvanları sadece doğadaki canlılar olarak değil; bazı sembolik anlamlar taşıyan varlıklar olarak görmüşlerdir. Örneğin, horoz, karga,

¹⁹⁶ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 4/621.

¹⁹⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 3/122.

¹⁹⁸ Buḥârî, “Cenâiz”, 29; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 28, 29.

kirpi, tavşan, yılan, ceylan, kertenkele, merkep ve deve kuşu hakkında farklı düşüncelere sahiptiler.¹⁹⁹ Bu çerçevede, horoz sesi bazıları tarafından rahatsız edici kabul edilirdi. Çünkü Araplar, gece arkadaşlarıyla dost meclisleri kurup sohbet ederken, sabahın oluşuyla ötmeye başlayan horoz, bu güzel sohbetin sona erdiğinin ve insanların dağılmaya başlayacağını işaretliydi. Sevdiklerinden ayrılmasının işareti sayılan bu sesi hoş karşılamamışlardır. Araplar arasında “Sen, horozlardan daha rahatsız edicisin” deyiimi, insanlar arasında muhabbetin dağılmasına gönderme yapar ve bu kişinin sevimsizliğini ifade eder.²⁰⁰

Diğer taraftan bazı hayvanların cinler ile iletişim kurduğuna ya da direkt cin olduklarına inanılırdı. Bu bağlamda deve kuşu, yer sincabı, tavşan, keler, ceylan ve kirpinin binek hayvanı olduğunu yani cinler tarafından binek olarak kullanıldığını düşünürler. Hatta kirpiye binmiş bir cin gören şair bunu şöyle dizelere döker:

“Ey cinler, sizde bu kadar yokluk olmamalı,
Oysa aslanlar arasında sizin için asil atlar ve binekler var...”²⁰¹

Bu tür rivayetleri incelediğimiz zaman köpek sesiyle ilgili bir malumata rastlamıyoruz. Ancak atasözlerinde uğursuzluğa dair olumsuz çağrışımların olduğunu görebiliyoruz. Örneğin:

“Akılsız kimseye ‘O sadece bir köpektir’. denir. ‘Sen de ancak havlayan bir köpeksin. O günden beri üzerimize havlayıp duruyorsun’ ‘Bu da kim? Bir köpek mi?’ Ey köpek oğlu köpek, defol köpek!”²⁰²

Bu atasözleri halk arasında akılsız, değersiz görülen kişilerin köpeğe benzetildiğini ifade eder ve kişiler itibarsızlaştırılırdı.

İyilik edip kötülük, nankörlük gören kimseler ise “Besle köpeğini, yesin seni.”²⁰³ atasözünü kullanırlardı. Burada da köpek sadakatsiz imajı taşırdı. Köpek ile ilgili bir diğer rivayet ise şöyledir:

“Barâkış (براقش) kendi halkını ele verdi.”

Rivayete göre barâkış dişi bir köpekti. Gece vakti düşman ordusu kabilesinin yakınlarından geçerken, Barâkış havlaması ile yerlerini açık etti. Böylece düşmanlar kabileyi buldu ve yok etti. Yani köpek farkında olmadan kendi

¹⁹⁹ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/360.

²⁰⁰ İbn Manzûr, *Lisân 'l-'Arab*, 14/357.

²⁰¹ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/360.

²⁰² Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, 1/290.

²⁰³ Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, 1/290.

kendini mahvetti ve halkının sonunu getirmiş oldu.²⁰⁴ Bu yüzden uğursuz kabul edilirdi.²⁰⁵ Bahsettiğimiz bu bilgilerden yaptığımız çıkarım ile Câhiliye Araplarının köpeği sadece bir hayvan olarak değil; uğursuzluk, nankörlük, güvenin kötüye kullanılması gibi kavramlarla ilişkilendirdiklerini söyleyebiliriz.

²⁰⁴ Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, 1/291.

²⁰⁵ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/802.

3. CÂHİLİYEDE UĞUR SAYILAN BAZI İNANÇ ÖGELERİ

İnsanlar, geçmişten günümüze kadar daima bilinmeyi bilme isteğiyle hareket etmişlerdir. Zihinlerinde belirsizlik oluşturan birçok konu gibi uğur da bu merakın bir parçası olmuştur.²⁰⁶ Kişiler, çevrelerinde gördükleri varlıklara, olaylara nasıl uğursuzluk atfetmişlerse aynı şekilde kimi varlık ve durumların insana şans ve iyilik getirdiğine inanıp onları uğur kabul etmişlerdir. Uğur, herkesin zihninde bulunan kendi yorumu ve anlayışı ile şekillenir.²⁰⁷ Örneğin, eski toplumlarda bir kişinin elinin iki elle sıkılması, sadece bir selamlaşma biçimi değil, aynı zamanda o kişiye uğur getireceğine inanılan bir durum olarak görülmüştür.²⁰⁸ Buradaki iki elle selamlaşmanın uğurla ilişkilendirilmesi; güven duygusundan kaynaklanabilir. İnsanlar kendilerini korumak için silah taşıyabilirler ve iki elle selamlaştıklarında “elim boş” yani silahım yok anlamına gelebilir. Karşılıklı oluşan bu güven duygusu da zamanla uğura dönüşmüş olabilir.

Bireyler geçmişte olduğu gibi günümüzde de farklı nesne, renk ya da sayılara anlam yükleyerek onlardan uğur beklemişlerdir. Uğurlu bir sayı sayesinde kişinin kendini başarılı hissetmesi veya başarıya ulaşacağına dair bir inanç geliştirmesi bireylerde psikolojik bir rahatlama sağlar. Örneğin yeterince hazırlanmadan sınava giren bir öğrenci, üzerinde uğurlu sayısının bulunduğu bir objeyi yanına alarak, sınav kaygısını azaltabilir. Bu nesnenin ona şans getireceğine inanması, öğrencinin kendine olan güvenini artırarak sınava emin bir şekilde girmesini sağlayabilir.²⁰⁹

Uğur sözlükte, insana mutluluk ve iyilik getirdiğine inanılan bazı olaylarda meydana gelen şans ve iyilik kaynağı olarak tanımlanır.²¹⁰ Arapçada ise “fe’l/fal” (الْفَال) olarak geçer. Hz. Peygamber “Uğur, birinizin duyduğu güzel bir sözdür.” diyerek konuyu farklı bir şekilde değerlendirmiştir. “tefe’ül” kelimesi “Fe’l” kökünden türemiştir ve hayır beklemek ve uğur saymak anlamlarına gelir.²¹¹ Uğursuzluğun zıttıdır.²¹² Uğur kelimesi için yapılmış bir yorum şöyledir: Hasta veya kaybolmuş bir şeyi arayan kimsenin (يا واد - يا سالم) Ya Sâlim veya Ya Vâcid

²⁰⁶ Sancak, “Halk İnançlarının Bireyler Üzerindeki Etkileri: Batıl İnanışlar Örneği”, 184.

²⁰⁷ Çelebi, “Uğursuzluk”, 42/51-52.

²⁰⁸ Sancak, “Halk İnançlarının Bireyler Üzerindeki Etkileri: Batıl İnanışlar Örneği”, 184.

²⁰⁹ Sancak, “Halk İnançlarının Bireyler Üzerindeki Etkileri: Batıl İnanışlar Örneği”, 187.

²¹⁰ TDK, “Uğur”.

²¹¹ Buḥârî, “Tıyare”, 32 “Fel”, 33.

²¹² Aydın, “Fal”, 12/134.

kelimelerini işittiğinde, bununla kaybını bulacağına ya da iyileşeceğine inanmasıdır.²¹³ Yani “fe’l-fal” ilk başlarda bir şeyi hayra yorma anlamında kullanılmış. Ancak ilerleyen zamanlarda fal uygulaması yanlış yorumlanarak tefe’ülnameler çıkmış ve Kur’an’dan fal bakmaya kadar gitmiştir. Şimdilerde ise asıl formundan uzaklaşarak günümüzdeki biçimini almış durumdadır.²¹⁴ Baktığımız zaman kişi, kelimelere yüklediği anlamlarla bir umuda tutunmuş, bu sözleri duyduğunda gerçekleşecek olan güzel durumu ise uğur ile bitiştirmiştir. Dolayısıyla Câhiliye Araplarında bir nesneyi, sesi veya doğüstü olayları yaşadıkları hadiselerle bağdaştırıp uğursuz saymanın bir yeri olduğu gibi bazı ses veya fiziksel olayları da uğur saymak mevcuttu.

3.1 Göz Seğirme İnancı

Araplar, göz seğirmesini "اختلجت عينه" olarak isimlendirir ve bir insanın gözü seğirdiğinde, yani göz kapaklarından birisi bilinçsizce hareket etmesiyle oluşan bu görüntüden bazı anlamlar çıkarırlardı. Gözleri seğiren bir kimse “Sevdiğimi görüyorum.” derdi. Bununla, eğer sevdiği kişi orada değilse yakın zamanda geleceğini, uzakta ise de ona yakınlaşacağını ifade etmiş olurdu.

Bir Arap şairi gözün seğirmesi ile ilgili aşağıdaki beyitleri inşâd etmiştir:

“Gözlerim seğirirse, belki de o kimse Beni Amr’ın genç kızıdır.

Gözüm onunla parlar.”

Bir başka Arap şairi ise:

“Gözlerim seğirdiği zaman uzakta da olsan seni göreceğime eminim.”

“Gözüm seğirirse derim ki: onu göreceğim olmalıyım, gözüm yerinden çıkacak”²¹⁵

Gerçekte göz seğirmesi fizyolojik bir olaydır. Ancak halk arasında bir mesaj olarak görülmüş ve bunu bir işaret kabul etmişlerdir. Kişinin, uzaklarda olan sevdiğini yeniden görmesi için bir umut kaynağı olarak düşünülmüştür.

Câhiliye Araplarında, insanların fiziksel özelliklerine bakılarak falcılık yapılır ve buna da Firâset “الفراسة” denirdi. Firâset içinde ihtilac denen ilim bulunur.

²¹³ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/799.

²¹⁴ Mustafa İsmet Uzun, “Falnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/141-145; Yılmaz, “Uğursuzluğun Psiko-Sosyal Sebepleri ve Kur’an’da Uğursuzluk Olgusu”, 273.

²¹⁵ Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/321.

Bu ilmin erbabına göre göre ise bir insanın gözü seğirse bu onun ölümüne işarettir. Bu söylediklerimize ek olarak, Câhiliyede kişinin sol kulağı çınladığında kötü anıldığını düşünmesi, sağ kulağı çınladığında da iyi anıldığına inanması, ayağının altı kaşındığında yolculuğa çıkacağına inanması²¹⁶ gibi günümüzde de varlığını devam ettiren bazı inanç öğelerinin temelinin İslam öncesi Câhiliye dönemine dayandığını görebiliyoruz.

3.2 Diş Atma İnancı

Çocukların, gelişim aşamaları değerlendirildiğinde, diş çıkması önemli dönüm noktalarından birisidir. Dişler çıktıkça çocuk, farklı yiyecekleri tatmaya başlar ve bu durum zamanla onun beslenme alışkanlığını ve sağlığını etkiler. Bu süreç sadece fiziksel gelişim ile kalmaz aynı zamanda kültürel uygulamalarla da anlam kazanır. Örneğin: Süt dişleri dökülen çocukların dişleri bir beze sararak camiye atılır, bazen de bir taşın altına sıkıştırılır. Yapılan bu uygulamalar ile yeni çıkan dişin sağlam, sağlıklı ve dayanıklı olması dilenir.²¹⁷ Cami gibi kutsal bir mekâna atmak, inançla kurulan bağ sayesinde dişin sağlıklı olma arzusunu yansıtırken, taşla kurulan ilişki dişin sağlam ve dayanıklı olmasını simgeleyebilir.

Benzer inanış ve ritüeller, farklı kültürlerde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Yunanistan'da çocuğun yeni çıkacak olan dişinin sağlıklı çıkması için dilek tutulur ve yeni düşen diş ve çatıya fırlatılır. Tayvan ve Endonezya'da gibi Uzak Doğu ülkelerinde benzer şekilde bu inanış mevcuttur. Bazı ülkelerde ise çatıya atılan dişin bir hayvan tarafından alınacağı ve karşılığında sağlıklı bir diş getireceğine inanılır. Bu hayvanlar; Sri Lanka'da sincap, Hindistan'da serçe, Gürcistan'da fare, Kore'de ise bir karatavuktur. Dişin sağlıklı ve güçlü olması için farklı sembolik anlamlar öne çıksa da buradaki temel inanç ortaktır. Yeni dişin, eskisine göre daha düzgün ve sağlam çıkmasıdır.²¹⁸ Bu kültürel uygulamalar, kökenleri itibarıyla Câhiliye Arapları arasında görülen benzer ritüeller ile paralellik göstermektedir.

Câhiliye Arap toplumunda, çocukların süt dişlerinin dökülme sürecine dair belirli bir inanış şekillenmiş ve bu bir uygulama haline gelmiştir. Buna göre dişleri çıkan küçük çocukların, yeni dişlerinin sağlıklı, uzun ömürlü olması, çocuğun bir

²¹⁶ Necati Sümer, "Cahiliye Araplarında Falcılık", *Milel ve Nihal Dergisi* 13/1 (2016), 144.

²¹⁷ Yaşar, *Balıkesir Yöresinde Çocuk Folkloru Ürünleri Üzerine Derlemeler ve İncelemeler*, 110.

²¹⁸ British Dental Journal BDJ, "'Tooth Fairy' Traditions Series: The Roof", *Nature* (2016).

daha hiç diş ağrısı çekmemesi ve diş şeklinin bozuk olmaması için çocuğun, çıkan dişlerini işaret parmağıyla baş parmağı arasına alıp güneşe doğru tutarak: “Ey Güneş! Bu dişimi al, yenisiyle daha güzeliyle değiştir. Onun karanlığını senin ışınların gidersin.” derdi.²¹⁹

Arap şairi Tarafe (öl.564 [?]) bu hadise ile ilgili şu dizeleri söylemiştir:

“Güneş, onu çıktığı yerden değiştirdi,
Parlak, beyaz, düzgün bir dişle.”²²⁰

Câhiliye Araplarının bunu yapmalarındaki amaç güneşin o zamandaki en parlak ve göz alıcı cisim olması olabilir. Bununla birlikte gücü simgeleyerek insanların ondan medet ummasına da sebep olmuş olabilir. Güneşi doğa üstü kabul edip, ulaşılamaz bir güç kabul ederek onu tanrı yerine de koymuş olabilirler. İlâveten güneşin ölü tabiata yeniden hayat verdiği gibi kendi dişlerini de yeniden sağlıklı bir şekilde yerinden bitireceğini düşünmüş olabilirler. Hadislerde veya siyer kaynaklarında Hz. Peygamber’in buna dair bir yasak getirdiğine rastlayamadık. Bu adet ve inanışın İslam sonrasında da devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu konuyla ilgili herhangi bir rivayet olmadığı için bu inanış bir halk geleneği olarak kalmıştır.

3.3 Nazar İnancı, Taşlar ve Bazı Muskalar

Nazar inancı, neredeyse tüm toplumlarda görülen evrensel bir olgudur. Nazar (النظرة), sözlükte bakmak, görmek gibi anlamlara gelir. Türkçe’de beğenilen bir şeye zarar verecek bir şekilde kıskançlıkla bakarak onu etkilemek anlamı vardır. Bunun için de nazar etmek tabiri kullanılır. Nazar kavramı daha çok “kıskançlık”, “haset etmek” anlamları için kullanılır.²²¹

Nazara dair bilgiler Neolitik Çağ’a (M.Ö. 10.000–4.500) kadar dayanır. Girit, Aşağı Mısır, Malta, Kuzey Fransa gibi bölgelerde yapılan kazılarda balta biçiminde hazırlanmış nazarlıklar bulunmuştur. Geçmişten günümüze insanlar

²¹⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Hâlef el-Bağdâdî Vekî’, *Aẖbârü’l-kuḍât*, thk. ‘Abdul‘azîz Muştafâ el-Merâğî (Beyrut: el-Mektebetü’t-Ticâriyyetu’l-Kubrâ, 1366/1947), 3/61; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, 3/122; Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/318-319; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 6/810.

²²⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, 3/122.

²²¹ Salime Leyla Gürkan, “Nazar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/443.

büyü ve nazarın olumsuz etkilerine inandıkları için çeşitli önlemler almışlardır.²²² Antik Mısır, Fenike, Roma ve Yunan kültürlerinde gözüyle nazar değdirdiğine inandıkları kişilerden korunmak için el şeklinde tasarlanmış muskaların kullanıldığı görülmüştür. Tarih boyunca varlığını sürdüren bu inanç, günümüzde de ülkemizin hemen her bölgesinde günlük yaşamın bir parçası olarak etkisini sürdürmektedir. Halk arasında nazara karşı mavi boncuk ve delikli taş, muska yazdırmak, kurşun döktürmek gibi uygulamalara sıklıkla başvurulmaktadır. Eski Türkler “boncuk-moncuk” ismini verdikleri tılsımlı taşları kişinin veya atın boynuna takarak onları nazardan koruduklarına inanırlardı. Bilinen nazarlıkların dışında kurbağa derisi, hayvan kafatası, koç boynuzu, çan, delikli taş, gibi nazarlık olarak kullanılan nesneler vardır. Ayrıca çeşitli bitkilerden yapılanlar da dahil olmak üzere farklı nesneler nazarlık olarak kullanılmıştır. Bunların kullanımı genellikle; Mersin, Diyarbakır, Gaziantep, Hatay, Adana gibi yörelerde meşhurdur.²²³

Nazarın sağlıklı çocuklara, güzel, yetenekli kişilere, başarılı öğrencilere, yeni mal edinenlere, kısmeti açık olanlara kısacası genel olarak güzel ve imrenilen insan ya da nesneye yönelen kıskanç bakışlar sonucu oluştuğuna inanılır. Nazar, kötü bakışlı insanlardan degebileceği gibi bireyin yakınlığına karşı beslediği aşırı sevgi duygusundan da kaynaklanabilir. Bu düşünce gereği halk arasında “İnsana sevdiğinin nazarı daha çok değer” sözü geleneksel hale gelmiştir.²²⁴ Nazar değmesi sonucunda ise halk arasında; kurşun dökme, köz söndürme, tütsüleme, tuz dolandırma vb. bazı uygulamalar yapılarak kişideki nazara müdahale edilmeye çalışılır.²²⁵

Nazar inancının sadece Türk kültüründe değil, Câhiliye Dönemi Arap toplumunda da çok önemli bir yeri vardır. Araplar da diğer halklar gibi bakışların kötü etkiler doğuracağına inanmış ve tesirinden korkmuşlardır. Eğer bir kişi güzel bir şeye bakıp bunu dile getirdiği zaman sonrasında o varlığa veya insana zarar gelirse, bu zararın o kişiden kaynaklandığına inanılırdı. İnsanlar da bu sebepten dolayı nazar değdirdiklerine inanılan kişilerden uzak durmaya çalışırlardı.²²⁶

²²² Hamit Zübeyir Koşay, “Etnoğrafya Müzesindeki Nazarlık, Muska ve Hamailer”, *Türk Etnoğrafya Dergisi* 1 (1956), 86; Çıblak, “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, 104.

²²³ Çıblak, “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, 104-114

²²⁴ Çıblak, “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, 105; Yavuz, “Hurafe”, 18/382-384.

²²⁵ bk. Çıblak, “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, 117-122.

²²⁶ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 6/751-752; İlyas Çelebi, “Nazar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/444.

Araplara göre sadece insanlardan değil hayvanlardan da nazar değebilirdi. Yılan, tavus kuşu, köpek, tilki gibi gözü dikkat çekici veya parlak olan hayvanlar da insanlara nazar değdirebilirdi. Bu sebepten ötürü böyle hayvanların isimlerini dahi anmaktan imtina etmişlerdir. Araplar köpeklerin de nazar değdireceğine inanmışlar ve yemek yerken yanlarına geldiğinde ondan korunmak için köpeğe, yemek parçalarından atmışlardır. Bu şekilde köpeğin yanlarından uzaklaşmalarını sağlamışlardır.²²⁷ Bazı kişilerin bakışları ile insan ve hayvanın öldüğüne inanırlardı.²²⁸

Âlûsî’de geçen bir bilgiye göre: Bir kişi, başka birisinin elbisesini beğenip ona nazar değdirdiğinde, nazar değen kişinin gözü seğirmeye başlardı. Nazar değmesinden kurtulmak isteyen bu kimse, gözünün ilk seğirmesinde şöyle derdi: “Şehirden biri geldi.” İkinci seğirmede “Şehirden ikisi geldi.” Yedinci seğirmede “Şehirden yedisi geldi.” Şeklinde yedi kez bunu söylemeye devam eder ve yedincisinde geçtiğine inanırdı.²²⁹ Burada “şehirden ikisi, üçü geldi” denmesinin sebebini “Göz Seğirme İnancı” başlığında değindiğimiz uzaklardan özlediği kimsenin gelmesine bağlıyoruz. Sevdiği kimsenin geldiğini zihninde oluşturup bunu zikrederek hem nazarın hem de göz seğirmesinin geçeceğine inanmaları kuvvetle muhtemeldir.

Göz seğirmesi gibi bedenin verdiği küçük bir tepkiyi bile nazarla ilişkilendirip korunmak isteyen Araplar, mallarını nazardan ve düşman saldırılarından korumak adına nazardan ve düşman saldırılarından korunmak adına develerinin toplam sayısı 1000’e ulaşınca erkek bir devenin gözünü oyardı buna tek gözün patlatılması (التفئة) denirdi. Eğer deve sayısı bini geçerse, diğer gözü de patlatılır buna da tamamen kör etme denirdi (التعمية).²³⁰ Bu uygulamanın sebepleri şöyle izah edilebilir: Sürü kalabalık ve gösterişli olduğu için kör olmuş noksan bir deve, dışarıdan gelecek kötü enerjileri doğal olarak üzerine toplayacak ve sürünün kalanına bir nazar değmeyecekti. Bu da tüm sürüye göz değmesindense bir tanesini feda etme manasını taşır. Ya da bir kibir ibaresi olarak “malım o kadar çok ki göz patlatarak develerimi sakatlayabiliyorum” anlamını da içeriyor olabilir. Yani bu tür uygulamaların koruma ve gösteriş niyetiyle yapıldığını düşünebiliriz.

²²⁷ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/752.

²²⁸ Çelebi, “Nazar”, 32/444.

²²⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 3/121.4; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/329.

²³⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 3/121; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/752.

Araplar nazardan, cinlerin vb. canlıların göz değmelerinden korunmak için muska, tılsım, rukye²³¹ gibi yöntemlere başvurmuşlardır. Bunların, onları nazar ve felaketlerden de koruduğuna inanıyorlardı.²³² Tarihçi Nüveyrî’de geçen bir bilgiye göre bir çocuğa nazar değmesinden ya da cin çarpmasından korkulursa, çocuğun üzerine bir tilki dişi, bir kedi dişi veya hayız bezi asılarak bu tür zararlardan korunacağına inanılırdı. Cin, çocuğa yaklaşmak istese dahi buna güç yetiremez ve “Çocuğun üzerinde tiksindirici şeyler vardı. Tilkiler, kediler ve hayız bezleri...” dediği düşünülürdü. Yine bir insana nazar değmesinden korktuklarında tavşan topuğunu kemiğini üzerlerinde muska olarak taşıyarak nazar, büyü ve tüm cinlerden korunduklarını düşünürlerdi.²³³

Arap dili âlimi Cevherî (öl. 400/1009) Arapların farklı amaçlarla nazar değmesini engellemek için farklı muskalar yaptıklarını şu şekilde belirtir:

- **Tencis (التنجيس):** Arapların nazar değmesini engellemek için yaptığı bir muskaydı. Bu uygulama bir şiirde şu şekilde ifade edilmiştir:

“*Ve bana, müneccis (المُنَجِّس) (muskayı yapan kişi) tarafından yapılan muskaları astılar.*”²³⁴

- **“Temîme” (التميمة):** Deri kayışlardan yapılmış, içinde boncuklar bulunan kolye şeklinde olan bir muska türüydü. Bununla felaketlerden korunduklarına inanır ve üzerlerine takarlardı.²³⁵
- **“Ved’a” (الودعة):** İnsanı nazardan koruyan boncuk olarak bilinirdi. İrili ufaklı olan bu boncuğun denizden geldiğine inanılır ve delinerek kolye yapımında kullanırlardı.
- **“Kahle” (الكحلة):** Siyah bir boncuktur. Çocukları nazardan, kötü enerjiden korumak için takılan muskalardan birisidir.

²³¹ Ayrıntılı Bilgi İçin bkz. İlyas Çelebi, “Rukye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/219.

²³² Hüseyin b. Şeyh Ali b. Şeyh Muhammed Cevâd Mahfûz Ali Mahfûz, *el-İbdâ‘ fî meğârri ‘l-ibtidâ* (y.y.: Darü’l-İ’tisam, 1955), 424; İbn Manzûr, *Lisân ‘l-‘Arab*, 6/662; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 6/753. Hüseyin b. Şeyh Ali b. Şeyh Muhammed Cevâd Mahfûz Ali Mahfûz, *el-İbdâ‘ fî meğârri ‘l-ibtidâ* (y.y.: Darü’l-İ’tisam, 1955), 424.

²³³ Nüveyrî, *Nihâyetü ‘l-ereb*, 3/124.

²³⁴ İbn Manzûr, *Lisân ‘l-‘Arab*, 6/662.

²³⁵ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 6/749; Ali Mahfûz, *el-İbdâ‘*, 424.

- **“Kable” (الغبلة)**: Beyaz bir boncuktur. Atlarını nazardan korumak için hayvanlarının boynuna bu boncuğu takarlardı. ²³⁶

Câhiliye Arapları cinler tarafından, küçük çocukların kaçırılmasından ve nazar değmesinden korktukları zaman da bunları önlemek amacıyla çocukların üzerine kedi ve tilki dişi asarlardı.²³⁷ Câhiliye Araplarında, nazardan korunmak için yıkanma ritüeli de mevcuttu. Nazarı dokunan kişiye, bir kap içinde ellerini, ayaklarını ve belinden aşağısını yıkaması söylenir, yıkarken toplanan bu su kişinin üzerine dökülür ve bu sayede nazardan kurtulduğuna inanılırdı.²³⁸

Nazar değme hadisesi Kur'an'da²³⁹ ve hadislerde²⁴⁰ geçen hak olan bir durumdur. Hz. Peygamber, nazar değen kimsenin ne yapması gerektiği ile ilgili hususları bize hadislerde belirtir. Kişinin yıkanması tavsiye edilmiştir.²⁴¹ Başka bir rivayete göre ise kişinin abdest alması, daha sonra da o su ile yıkanması tavsiye edilmiştir.²⁴² Ancak Hz. Peygamber, burada bahsettiğimiz muska ve temâim türü boncukların kullanımını Allah'ın takdirine aykırı şirke götüren yollar olarak görmüş ve bunları yasaklamıştır.²⁴³

Halk tarafından nazar için kullanılan bu boncukların farklı türleri de vardı. Bunlar ise başka amaçlar için de kullanılmıştı. Her boncuğun çeşidine göre ayrı etkileri vardı.²⁴⁴

- **et-Tevele (التولة)**: Kadının eşinin ilgisini çekmek, sevgisini kazanmak için kullandığı muska.
- **el-‘Akra (العقرة)**: Hamileliği önlediğine inanılan bir muskadır. Kadın bunu beline taktığında hamile kalmayacağına inanırdı. Ancak bazılarına göre bunun tam aksi olarak kısırlığa engel olup doğurganlığı sağladığı da söylenmekteydi.

²³⁶ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/753-754.

²³⁷ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/325.

²³⁸ Çelik, *İslâm'ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*, 147.

²³⁹ el-Kalem 68/51.

²⁴⁰ Müslim, “Selam”, 2188; Ebû Dâvûd, “Tıb” 15.

²⁴¹ Müslim, “Selam”, 2188.

²⁴² Ebû Dâvûd, “Tıb” 15.

²⁴³ Ebû Dâvûd, “Tıb” 17.; Aynî, *‘Umdetü'l-kârî*, 21/273; Çelebi, “Rukye”, 35/220.

²⁴⁴ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/750.

- **el-Hasme (الخصمة):** Bir davaya katılım sağlarken veya hükümdar huzuruna çıkarken kullanılan tılsımlı bir taştır. Yüzüğün gizli bölümü, gömleğin düğmesi veya kılıç askısına gizlice yerleştirilirdi.
- **el-Atfa (العطفة):** Sahibine sevgi kazandıran bir muska olarak bilinir.
- **es-Sülvâne (السوانة):** Ezilip suyu içildiğinde, içen kişiye teselli, avuntu veren bir taştır. Bazı kimselere göre sevgiyi nefrete dönüştüren muskaydı. Bir başka rivayete göre ise “Sülvâne” kuma gömülürken şeffaf olan taş, siyaha dönerdi. Daha sonra bulunduğu suya koyulup içildiğinde, içen kişiye huzur ve teselli verirdi. Aşık olan bir kişi bu suyu içerek sevgilisini unutturdu.

Başka bir inanışa göre ise aşık olan kişi, taşın üzerindeki yağmur suyunu içtiği zaman aşkını unutturdu. Ya da aşık, bir ölünün mezarından alınan toprağın suyla karıştırılmış halini içerse o zaman aşkı sona ererdi. Ayrıca kederli bir kimse bunu içtiğinde onun için hüznü sona erdirmesini sağlayan bir ilaç olarak görülürdü.

- **el-Yencelib, (الينجلب):** Bir kişiyi etki altına almak, eve bağlamak için kullanılan taş şeklindeki muskadır. Bununla kaçan bir kimsenin geri geldiğine veya kaybolan sevginin yeniden canlandırıldığına inanılır. Bu taş üzerine Araplar şunu söylerlerdi:

“Ona yencelib ile bağladım, artık ne uzaklaşır ne de gözden kaybolur, hep çadırın yanında kalır.”

“Onu yencelib ile koruyorum ki ne uzaklaşsın ne de gitsin.”²⁴⁵

- **ed-Derdebîs (الدردبیس) :** Simsiyah bir taş olup, ışığa tutulduğunda kırmızı bir üzüm tanesi gibi şeffaf görünürdü. Câhiliye Dönemine ait mezarlardan toplanan bu taşları kadınlar, kocalarına kendilerini sevdirmek için kullanırdı. Güçlü ve etkili bir taş olduğuna inanılır.
- **el-Hesra (الهصرة):** Aşk boncuğu olarak isimlendirilen bu taş kadınlar tarafından erkekleri kendilerine çekmek, aşık etmek için kullanılırdı. Aynı zamanda halk arasında büyü yapmak için de kullanılan bir taştı. Onun için kullanılan rukye şöyle geçmektedir:

²⁴⁵ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/751.

*“Ey Hesra, onu kızdır! Ey Hesra, onu sar!
Eğer gelirse sevindir, Eğer geri çekilirse zarar ver
tepeden tırnağa kadar, malına ve çocuklarına kadar!”²⁴⁶*

²⁴⁶ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/751.

4. CÂHİLİYEDE UĞUR VE UĞURSUZLUK ATFEDİLEN BAZI KÜLTÜREL UNSURLAR VE HASTALIKLARI TEDAVİ YÖNTEMLERİ

4.1 Kültürel Unsurlar

Bu başlık altında Câhiliye Araplarının günlük yaşam tarzlarının kültürel unsurlarla nasıl harmanlandığını incelemeye çalıştık. İsim verme, yeni doğan çocuk ritüelleri gibi uygulamaların halk inanışları ve kabile gelenekleri tarafından şekillendiğini tespit ettik. Örneğin, bir kişi bebeğine isim verirken aslan, kurt, kaplan vb. gibi isimleri tercih ederdi. Hem çocuk bu özellikleri taşıyın soyunu asil bir şekilde devam ettirsin diye tercih edilirken hem de kabilesine de şeref getireceğini düşünüyor olabiliyorlardı.

4.1.1 İsimler

Her toplumda özel adların oluşumu o toplumun dil özellikleri, tarihi geçmişi, kültürel dokusu, dini özellikleri ve coğrafi koşulları gibi pek çok unsurun etkisiyle şekillenir. Zamanla evrilerek gelişir. Kişiye verilen isim, yalnızca ona verilen anlamı yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda bireyin ait olduğu toplumun kültürel yapı ve geleneği ile derin bir ilişki içindedir.²⁴⁷ Örneğin Balıkesir yöresinde ad koyma görevini aile büyükleri üstlenir; dedenin seçtiği isim anne baba tarafından kabul edilir. Çocuğun isminin mutlaka gündüz koyulması gerekir eğer bu geceye kalırsa çocuğun bahtı kara olur ve bu uğursuzluk getirir. Bir hafta içinde isim verilmezse de çocuğa kötü varlıklar musallat olur. Ayrıca verilen isimden sonra bebek çok sık hastalanırsa, adının ağır geldiğini düşünüp ölmesinden endişe ederek hemen ismini değiştirirler. Yeni isim seçerken ise ölen bir kardeşin adını koymamaya dikkat ederler çünkü ölü ismi koymanın uğursuzluk getireceğine inanırlar. Genellikle dini kimliği olan geleneksel isimler tercih edilir. Ya da büyüklerin isimlerini saygı göstergesi olarak yeni doğan bebeğe koyarlar.²⁴⁸ Bu tür gelenek ve uygulamalar yalnızca yerel kültürlerle sınırlı kalmayıp, başka milletlerde de benzer biçimde önemsenir.

²⁴⁷ Ahmet İhsan Dündar, “İslam Öncesi Dönemdeki Araplarda Kişilere Ad Vermeyi Etkileyen Faktörler”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Temmuz 2021), 897-898.

²⁴⁸ Yaşar, *Balıkesir Yöresinde Çocuk Folkloru Ürünleri Üzerine Derlemeler ve İncelemeler*, 104-106.

Araplarda da isim vermeye özel bir anlam yüklenmiştir. Onlar, isim ve kelimelerin insanlar üzerinde etkili olduğunu düşünürdü. İyi ve güzel isimlerin iyimserliği işaret ettiğini düşünürlerdi.²⁴⁹ Bazı rivayetler yeni doğan bebeğe isim verenin dede veya baba olduğu, bazı rivayetlerde bu görevi kadının yaptığı söylenir. Hatta Hz. Peygamber'in ismini dedesi vermiştir. Ancak çoğunluğa göre çocuklara isim verenlerin, erkekler olduğu anlaşılr.²⁵⁰ Araplar isimlerinin çoğunu zihin dünyalarında dolaşan, kendilerince yakınlık kurdukları şeylerden, yırtıcı hayvanlardan, bitkilerden, canlılardan ya da yeryüzünde bulunan cansız varlıklardan almışlardır. Genel olarak erkek çocuklarına düşmana korku saldığına ve düşmanlara karşı çocuklarını güçlü gösterdiğine inandıkları için daha şerli, cevval, hoş olmayan, rahatsız edici; كَلْب (köpek), ذَنْب (kurt) ve أَسَد (aslan) gibi isimler vererek, düşmanlarına karşı psikolojik üstünlük sağlamayı amaçlarıdır.²⁵¹ Zorlu çöl şartları ve kabileler arası savaşların hüküm sürdüğü Arap toplumunda babalar, çocuklarına verdikleri isimlerle düşman üzerinde psikolojik bir baskı kurarak caydırıcı etki oluşturmayı amaçlamışlardır.²⁵² Oğullarının güçlü, zeki, cesur ve vahşi olmalarını istediklerinde onlara isim verirken:

- Düşmana karşı savaşta üstün gelmelerini istedikleri için حرب (savaş), سهم (ok), رمح (mızrak), سيف (kılıç) vb.
- Yırtıcı hayvanlar gibi kuvvetli, çevik ve saldırgan olmalarını istediklerinde; فهد (pars), نمر (kaplan), أسد (aslan),
- Çocuğun çöl bitkileri gibi dikenli sağlam ve yıkılmaz olmasını arzuladıklarında; حنظلة (dayanıklı, sert, acı kavun), قتادة (geven otu), عوسجة (sertlik ve direnç)²⁵³ gibi isimleri tercih etmişlerdir.

Kölelerine ise iyi, hoş güzellik içeren; مرزوق (rıziylandırılmış), مُزِج (kazançlı, kâr getiren) gibi isimleri vermektedirler. Bir bedeviye neden böyle yaptıkları sorulduğunda “Çocuklarımızı düşmanlarımız için kölelerimizi ise kendimiz için

²⁴⁹ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 6/803.

²⁵⁰ Cevâd 'Alî, *el-Mufaşşal*, 4/655-656.

²⁵¹ Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ fi şinâ'ati'l-inşâ'* (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Misriyyeti, 1340), 1/312; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 1/525; Dündar, “İslam Öncesi Dönemdeki Araplarda Kişilere Ad Vermeyi Etkileyen Faktörler”, 900,906.

²⁵² M. Özgü Aras, “Ad Koyma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/332.

²⁵³ Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, 1/312; Yaşar Acat - Sümeyye Sati, “Araplar'da İsim Koyma Mantığı”, *Sosyal Bilimler Dergisi* 29 (Ekim 2018), 351; Dündar, “İslam Öncesi Dönemdeki Araplarda Kişilere Ad Vermeyi Etkileyen Faktörler”, 901.

isimlendiriyoruz.” demiştir.²⁵⁴ Bu bağlamda baktığımız zaman Araplar, çocuklarına sert isimler vererek onların cesur ve savaşçı bir kimlik kazanmalarını hedeflemişken, kölelerine ise yumuşak anlamlı isimler vererek, itaatkâr, asi olmayan ve uysal bireyler olmalarını amaçlamış olabilirler.

Aynı zamanda Araplar, yiğitlik ve cömertlikleriyle de öne çıkmış bir millettir. Bu özelliklerine has isimler için şu tercihleri yaparlardı:

- Çocuklarının da kendileri gibi yardımsever, cömert, fedakar olmalarını istediklerinde, نوقل (cömert, eli açık), نافع (faydalı, yararlı), وهب (hibe eden, cömert),
- İyi, bereketli, huzurlu, sağlıklı olmalarını istediklerinde, سعيد (bahtiyar), وهب (hibe eden, cömert), نائل (umduğuna erişen), أيمن (bereketli), حسن (güzel) gibi isimleri tercih etmişlerdir.²⁵⁵ Onlara bu isimlerle hitap ederek iyiyi ve güzeli çağırılmış oluyordular.

Bir adam eşi doğum sancısı çekerken evinden çıktığında yolda karşılaştığı ilk şeyi, sağdan gelip sol tarafa doğru giden bir kuşun veya gözüne ilişen cansız bir nesnenin adını çocuğuna isim olarak verebilirdi. İsimlendirmenin bu bağlamdaki arka planına işaret eden bir rivayete göre Araplardan bir kimse, bebeğine isim vereceği bir şeyi görmek için dışarıya çıktı ve genç bir deve gördü. Geri döndüğünde bebeğin erkek olduğunu gördü ve ona “بكر” ismini verdi. Bir başka sefer dışarıya çıktığında bir keçi gördü ve bebeğe “عنز” ismini verdi. Sonra tekrar çıktığında uzakta seçemediği belirsiz bir şahıs gördü ve bebeğe “شخص” adını koydu. Gördüğü ilk nesne bir taş olsaydı bebek, taş gibi dayanıklı olsun diye ismini حجر (taş) koyar ve böylece çocuğu güçlü, uzun ömürlü ve dayanıklı olmuş olurdu.²⁵⁶ Arapların bir diğer isim verme mantığı ise güzel yüzlü kadınlara, nazar değmesi ve cin gibi kötü ruhların zarar vermesinden korktukları için çirkinlik anlamı taşıyan isimler verilirdi. Örneğin: شوهاة (çirkin yüzlü kadın), جرباء (uyuz olmuş kadın), قبيح (çirkin) gibi isimleri kullanmışlardır.²⁵⁷

İsimlerin anlamları üzerindeki bu anlayışları, bireylerin kimliklerinin ötesinde, toplumun değer yargılarını, korkularını, düşüncelerini, beklentilerini

²⁵⁴ Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, 1/312; Cevâd 'Alî, *el-Mufaşşal*, 1/525; Dündar, “İslam Öncesi Dönemdeki Araplarda Kişilere Ad Vermeyi Etkileyen Faktörler”, 900, 906.

²⁵⁵ Acat - Sati, “Araplar'da İsim Koyma Mantığı”, 352; Dündar, “İslam Öncesi Dönemdeki Araplarda Kişilere Ad Vermeyi Etkileyen Faktörler”, 902.

²⁵⁶ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 1/526.

²⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisân 'l-'Arab*, 13/509; Cevâd 'Alî, *el-Mufaşşal*, 4/656; Acat - Sati, “Araplar'da İsim Koyma Mantığı”, 359

yansıtan bir semboldür. Dolayısıyla bu isimleri anlamak sadece verilen ismin manasını, kişiyi değil, o ismi var eden arka planı da anlamaktır.

İslâm'ın gelişiyile Hz. Peygamber, manası kötü isimleri güzel ve anlamlı isimlerle değiştirmiştir. Örneğin gözü görmeyen kimseye أبو بصير (görüş sahibi gören kimse) ismini vermiş,²⁵⁸ الْأَسْرَمَ (kesilmiş, budanmış) ismini الرُّزْعَى (münbit) ile غاصية (isyan eden kadın) ismini güzel kadın anlamına gelen جميلة ile değiştirmiştir. Hz. Peygamber “Kıyamet günü isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız, o halde isimlerinizi güzelleştirin.” buyurmuştur.²⁵⁹ Bununla Hz. Peygamber dünya hayatında kullandığımız bu isimlerin manasına dikkat çekerek ahiret hayatında da kimliğimiz olacağını ifade etmiştir. Bu sayede iki dünyada da ismin önemine değinmiştir.

4.1.2 Sağ-Sol Yön Kavramları

Araplar, düşmanlarına sağ taraftan yaklaşmayı severlerdi. Çünkü sağ tarafı yemin (اليمين) yani uğur ve bereket ile sol taraf ise yesâr (اليسار) zorluk ve sıkıntı ile ilişkilendirdikleri için bu yaklaşım yönlerinin onlara başarı getireceğine inanıyorlardı.²⁶⁰ Arapların sağ ve sol yönlerine yüklediği anlamlar, onların düşünce yapısını yansıtan inanışlarından biridir. İyâfe bölümünde de değindiğimiz sağ-sol yön kavramları bu başlıkta da karşımıza çıktığı için Câhiliye Arapları hakkında şöyle bir çıkarım yapabiliriz. Araplar her anlamda sağ tarafı hayırlı olarak kabul edip, sağdan gelen canlı, nesne, ses vb. şeyleri uğurlu, soldan gelen her türlü ibareyi ise uğursuz kabul etmiştir. Burada yönler, fiziksel kavram olmaktan çıkıp, insanların kaderini etkileyen bir simgeye dönüşmüştür.

4.1.3 Yemek

İslam öncesi Arap toplumu, misafire ikramda bulunmayı ve yemek yedirmeyi büyük bir erdem sayar ve çok önem verirdi. Bu cömertlik anlayışı öyle güçlüydü ki kişinin itibarı ya da zenginliği, sunduğu ikramın bolluğuyla ölçülürdü. Bir yiyeceği ihtiyacı olan birisine satmak ve davet yemeklerinde misafir olan kişinin çok yemek yemesi ayıp karşılanırdı.²⁶¹

²⁵⁸ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/803.

²⁵⁹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 35.

²⁶⁰ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/803.

²⁶¹ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 5/67-68; Sevim Demir Akgün, *Hz. Peygamber Döneminde Yemek Kültürü* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 7.

Câhiliye Arapları yırtıcı, vahşi hayvan eti yiyenlerin cesaret ve kuvvetlerinin artarak, güçlü olacağına inanırlardı. Hatta bazıları aslan kalbi yemenin insanı kuvvetli kılacağını dile getirmiştir.²⁶² Âlûsî özellikle bunun tıbbî bir görüş olduğunu ve doktorların da bu şekilde düşündüğünü belirtirdi. Yırtıcı hayvan eti yenmesi şiirlere şöyle yansımıştır:

Ey savaşların efendisi!

Boşuna yeme sandığın şeyi!

Yeryüzündeki tüm yırtıcıları yesen bile

*Yine de korkak kalırsın!*²⁶³

Bununla birlikte Cu'fî kabilesi mensupları hayvan kalbi yemeğini kendilerine yasak kılmışlardı. Müslüman olduklarında Hz. Peygamber'in telkinleri sonucu biraz da zorlamayla yediklerinde ise elleri titremeye başlamıştı.²⁶⁴ Bu yasağın sebebi kaynaklarımızda belirtilmemektedir. Bahsi geçen kabilenin dinen bu konuyu kendilerine yasaklamış olabilecekleri gibi sosyolojik bir anlamı da olabilir. Yemeğe zorlandıklarında ellerinin titremeye başlaması, hayvan kalbi yemenin kendilerine uğursuzluk, bela veya musibet getireceğine dair inanışlarından kaynaklanıyor olabilir. Nitekim Hz. Peygamber'in bu yemeği yemedikçe Müslümanlıklarının kemal bulmayacağını belirtmesi²⁶⁵ bu düşüncemizi teyit etmektedir.

Araplar, insanın karnında bir yılan olduğuna inanırlardı. Onlara göre kişi acıktığında bu yılan kişinin kaburga kemiğini ve ciğerini ısırır, yılanın bu ısırmasıyla da açlık hissi oluşurdu. Bazıları ise bu inanışı reddederek, midede yılanın olmadığını açlığın yalnızca bir his olduğunu söylemişlerdir.²⁶⁶ Az yemek yemeye büyük önem verirlerdi, çünkü onlara göre mideyi tıka basa dolduran kişinin zekâsı azalırdı. Ünlü Arap tabibi Hâris b. Kelede de (öl.13/634) en iyi ilacın az yemek olduğunu söylemiştir.²⁶⁷ Arapların yemek ile ilgili bir diğer inanışları ise ekmek üzerineydi. Ekmek yiyen bir kişinin hemen şişmanladığını düşünürler, bu

²⁶² Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/323; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/811.

²⁶³ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/323.

²⁶⁴ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳât*, 1/280-281; Cevâd 'Alî, *el-Mufaşşal*, 5/60.

²⁶⁵ İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳâtü'l-kübrâ*, 1/280-281.

²⁶⁶ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/313; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 5/58.

²⁶⁷ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 5/58; Demir Akgün, *Hz. Peygamber Döneminde Yemek Kültürü*, 9.

yüzden ekmek yiyen kimseler, yer yemez yan taraflarına bakarak “Acaba şişmanladım mı?” diye kendilerini kontrol ederlerdi.²⁶⁸

İslamiyet’in gelişinden önce Araplar, ellerine geçen her türlü ölmüş ya da öldürülmüş olan hayvanı yerlerdi.²⁶⁹ Ancak İslâm dini bu anlayışı reddetti ve bu şekilde ölen hayvanların yenmesi Kur’an’da haram kılınarak, belli bir usul ile sınırlandırdı.²⁷⁰ Yahudilik, Hıristiyanlık ve Hinduizm’de de benzer şekilde bazı hayvanların tüketilmesi ile ilgili dini yasaklar vardır.²⁷¹

4.1.4 Yolculukla İlgili İnanışlar

Câhiliye Döneminde ticaretle uğraşan ve bununla geçimini sağlayan Araplar çok fazla yaşadıkları yerin dışına, uzak mevkilere gidiyorlardı. Bu ticarî yolculuklarında kendilerini emniyete almak için yaptıkları bazı ritüeller vardı. Yolculuğa çıkıp geceleyin karanlıkta yollarını kaybettiklerinde nereye ineceklerini tespit etmek için yüzlerini yere koyar, kulağını dayar ve köpek gibi havlarlar. Köpekler onun sesini duyup cevap verinceye kadar buna devam eder ve karşı bir ses duyduğunda, orasının güvenli olduğuna inanırlardı.²⁷²

Bununla ilgili şair Ferezdak (öl. 114/732),

“Dâî bulutlu ve karanlık gecede onun arkasından köpek gibi havlayarak yer bulmaya çalışıyor.”²⁷³ beyitlerini dile getirmiştir.

Câhiliye Arapları, yolculuğa çıkacağı zaman evlerinin yakınlarındaki bir ağacın gövdesine veya dalına çadırından/ evlerinden aldıkları ipi bağlarlardı (rivayetlerde çölde yetişen dayanıklı bu ağaç الرِّثْمَ olarak geçmektedir)²⁷⁴. Eğer o ip, kişi yolculukta iken çözülürse, hanımının kendisine ihanet ettiğine inanırdı. Döndüğü zaman düğümü sağlam görürse hanımının onu aldatmadığına emin olurdu. Ancak o ipi bulamaz veya gevşek (çözülmüş) bulursa da kendisini aldattığına inanırdı. Yolculuğa çıkmadan önce de hanımını, eğer yanlış bir şey yaparsa ağaçtaki ipin çözüleceğine dair uyarır, dikkatli olmasını isterdi. Kadınla

²⁶⁸ Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfî İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef fi'l-eḥâdîs ve'l-âsâr*, ed. Muhammed Avvame (Beyrut: Dar-u Kurtubi, 1437), 12/368.

²⁶⁹ Cevâd Alî, *el-Mufaṣṣal*, 5/62.

²⁷⁰ el-Mâide 90/3; Cevâd Alî, *el-Mufaṣṣal*, 5/62.

²⁷¹ bk. Kürşat Demirci, “Yiyecek (Diğer Dinlerde)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/558.

²⁷² Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 1/373.

²⁷³ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 1/374.

²⁷⁴ Câhiz, *Kitâbü'l-Hayevân*, 3/440; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/316-317.

ipin çözülmesine sebep olan kişiye, yani aldattığı kimseye de bir ateş bulaşacağına inanılırdı.²⁷⁵

Bazı bedeviler çölde kayboldukları zaman elbiselerini ters çevirip devesini durdurur ve devenin kulağına doğru birisine sesleniyor gibi bağırırlardı. Hemen akabinde ellerini çırparak şöyle seslenirlerdi: “الوحي، النجا، النجا، هيك، الساعة الساعة، إلي” (Yetişin! Kurtarın Beni! Ey Heykel!(ruh) Zamanı geldi! Bana yönel! Acele et!) Bu ritüeli yerine getirdikten sonra develerini hareket ettirirler ve böylece doğru yolu bulacaklarına inanırlardı.²⁷⁶

Arapların yolculukla ilgili yaptığı bu uygulamaları, günümüz şartları ile karşılaştırarak ele alırsak, uçsuz bucaksız çöllerde ne haritaların ne de yön bulmalarını kolaylaştıracak bir cihazın olmadığını biliyoruz. Bu sebeple, yön bulmaları ve kendilerini tehlikelerden korumaları tamamen kendi meziyetlerine dayanan bir süreçtir. Kişi, köpek gibi havladığında karşıdan gelen ses sayesinde orada insan bulunduğunu düşünebilir; bu da ona güven verir. Aynı şekilde, kişi uzakta iken karısını göremez ama ağaca bir ip bağlayarak psikolojik olarak somut bir şekilde kendisini rahatlatıyor olabilir ve rahatlamamanın da gün geçtikçe sembolik bir inanca dönüştüğünü söyleyebiliriz. Bu nedenle, uygulamaları genel bir çerçevede ele aldığımız zaman, onların belirsizlikleri anlamlandırmak ve kendilerini güvene almak amacıyla bu tür ritüelleri gerçekleştirdiklerini düşünebiliriz.

4.1.5 Araplarda Aşk Acısı ve Uygulanan Tedavi Yöntemleri

Araplarda bir kimse âşık olup, kara sevdaya tutulduğunda, başka bir kişi, çocuğun sırtta taşınması gibi onu sırtında taşırdı. Bir başka kişi ise demir sopa ısırtı ve iki kalçasının arasını onunla kızartırdı. Böylece aşkının gideceğine, kaybolacağına inanırlardı. Araplardan bir kimse bu durumu şöyle dile getirmiştir:

“Dostuma özlemimi şikayet ettim.

Hemen bana geldi ve iki ilacı birden getirdi.

Doktor, beni dağlamak için geldi.

Ama ben (onlardan mahrum kalırsam) dağlanmayı istemem.

²⁷⁵ Ebü'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Tabâtâbâ el-Hasenî el-Alevî İbn Tâbâtâbâ, *‘İyârü’ş-şî’r*, ed. Abdülaziz b. Nassar el-Mana’ (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2010), 219; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/316-317.

²⁷⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 3/122; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/316; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 5/62.

*Eğer geldiklerinde ‘Selma’ ile gelselerdi,
Beni hastalıktan şifa ile desteklerdi.”²⁷⁷*

Yine başka bir şiirde aşık, maşukuna şu şekilde seslenir:

“Ey zalim sevgili!

Eğer gözlerin görseydi, gözyaşlarımla ıslanmış yastığımı,

Merhamet etmediğin âşık, alevler içinde yanıyor.

Aşkının ateşiyle kavruluyor.”²⁷⁸

Şair burada doğrudan yukarıda verdiğimiz anlamı ifade etmese de mecaz anlam ile bir serzenişte bulunmuştur. Şiirde aşkın verdiği elem ve hüznün ateşe benzetilmiş olabilir veya “ateşler içinde yanma” ifadesi, dağlama yapılmış aşkın acı çekmesinden dolayı meydana geldiğini ifade ediyor olabilir.

4.1.6 Yeni Doğan Bebek Geleneği

Araplarda gece doğan bebeği bir çanak altına koyarak hava aydınlanana kadar ona bakmamak yaygın bir adetti. Doğan bir bebeğin damağına çiğdem koyulması da bir adetti.²⁷⁹

Câhiliye Araplarında, erkek çocuklarının mehtaplı bir gecede doğduklarında, sünnet derilerinin kendiliğinden büzülerek kısılacağına inanılırdı.²⁸⁰ İbn Ebü'l-Hadîd, (öl. 656/1258) bu durumun ayın özel niteliklerinden biri olduğuna inanıldığını belirtir. Tıpkı ay ışığının keteni aşındırması ve eti bozması gibi etkilerinden söz eder. Hz. Ali'de (öl.40/661) bu konuda şöyle demiştir: “Bir çocuğun sünnet derisini uzun görürsen, onun yüce bir kişiliğe sahip olduğunu bil. Ama eğer sünnet derisi kısılmış ve hilal şeklini almışsa o kişiden uzak dur.”²⁸¹ İlk cümlede geçen “keteni aşındırma” benzetmesi ile sünnet derisi keten bir gömleğe benzetilmiş ve ay ışığının keten üzerindeki çürütücü etkisi²⁸² ile bu bağdaştırılmıştır. Mehtaplı bir gecede doğan çocuğun sünnet derisinin, ay

²⁷⁷ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/321-322.

²⁷⁸ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/322.

²⁷⁹ Arık - Eroğlu, *Halk İnanışları*, 220; Duman, *İslamiyet Öncesi Arap Folklorunun Kur'an'daki Yeri*, 42.

²⁸⁰ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/331; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/810.

²⁸¹ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/331.

²⁸² Ay ışığı keten, kuru ot gibi şeyleri çürütür. bk. Ersin Bayram, *Fehîm-i Kadîm Dîvânı'nda Kültür Unsurları* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 566.

ışığının keteni zamanla yıprattığı gibi bu ışığın etkisiyle doğal olarak büzüldüğünü düşünmüş olabilirler.

Burada söz konusu olan Câhiliye Döneminde yaygın olan bir inancın aktarılmasıdır. Hz. Ali'nin bu duruma değinmiş olması da o dönemde yaygın olan bir inanışı işaret etmesi açısından mühimdir. Ayrıca, Âlûsi ve Cevâd Ali bu konudaki inancı “Câhiliye Dönemi Adetleri” içerisinde ele almıştır. Bu da uygulamanın kökeninin İslâm öncesine ait kültürel bir inanış olduğu gösterir.

4.1.7 İstenmeyen Misafir

Misafirin hoş karşılanmadığı durumlarda, onu uğurlayıp geri dönmesini engellemek amacıyla toplumlar çeşitli uygulamalara başvurmuşlardır. Örneğin Türkiye'nin bazı bölgelerinde istenmeyen misafirin ayakkabısının içine tuz konulduğu zaman onun kısa sürede evden gideceğine inanılır. Çok uzun oturan misafir için ise bir kâğıdın içine karabiber ve tuz el değmeden koyularak ayakkabısına üflenir. Bu sayede kısa süre içinde misafirin gitmek isteyeceğine inanılır ve kalkmadan önce gizlice gidip ayakkabının içi temizlenir.²⁸³ Bu uygulama Adana'da ayakkabının altına tuz koyularak gerçekleştirilir.²⁸⁴ Benzer şekilde geçmiş dönem toplumlarında da bu tarz sembolik uygulamalar mevcuttur.

Câhiliye Arapları istenmeyen bir misafir veya kendi içlerinden seilmeyen birisi ayrıldığında o kimsenin geri dönmemesi için evde bulunan kâse, tencere gibi kaplardan bazılarını kırarlardı. Halk arasında bu durum şu şekilde ifade edilmiştir.

“Ebu Sevah gittikten sonra çömleği kırdık.

Ama o geri döndü ve çömleğimiz boşa kırılmış oldu.”²⁸⁵

Arapların, böyle bir uygulamaya başvurmalarının nedeni, evden ayrılan kişinin geri dönme ihtimalini tamamen ortadan kaldırmak olabilir. Kırılan kapların, o kişinin evle olan bağı kopardığına inanılmış bu böyle bir ritüeli gerçekleştirmişlerdir.

4.1.8 Kötü Ruhlardan Korunma

Câhiliye Arapları bir kişinin delirmesinden veya kötü ruhların eline geçmesinden korktukları zaman, âdet (hayız) bezleri ve ölü kemikleri gibi pislikleri

²⁸³ Özlem Ünal, “Anadolu Türk Folklorunda Ayakkabı”, *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi* 11/34 (Mart 2023), 316.

²⁸⁴ Şenesen, *Adana Halk İnançlarında Eski Türk İnanışlarının İzleri Karşılaştırma- İnceleme*, 566.

²⁸⁵ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/331.

üzerine asarak onu kirletirlerdi. Âdet bezleri ve ölü kemiklerin asılmasının hayırlı ve faydalı olacağını söylerlerdi. Artık pislenmiş olan bu kimsenin bu şekilde korunacağına inanırlardı²⁸⁶.

“Keşke yanımda iki komşum ve bir muskacım olsaydı.

Ve üzerime asılan şeylerden kurtulmak için bana bir muska taksaydı.”²⁸⁷

İncelediğimiz birçok inanış içerisinde bu gelenek en ilginçlerinden birisi olabilir. Delirmek gibi ruhsal hastalıklar günümüze bakıldığı zaman psikolojik bir rahatsızlık olarak öne çıkmaktadır. O günün şartlarında ise bunu psikolojik bir temele dayandıramadıklarından dolayı cinlerle bağdaştırmış olabilirler. Âdet kanını da kötü ve uğursuz olarak gören Araplar, kötü kötüyü defeder düşüncesi ile bu bağlamda kullanmış olabilirler. Şiirde kullanılan “muska” tabirinin, hayız bezlerini muska şekline getirip kişinin üzerine öyle asılmış olabileceği düşünülebilir.

4.1.9 Bacak Uyuşması

Araplar, bacakları karıncalandığı zaman sevdiği birini anar ya da onu çağırırsa, karıncalanmanın gideceğine inanırlardı.²⁸⁸ Rivayet edilir ki, Abdullah b. Ömer’in bir gün ayağı uyuştı. Ona, “İnsanlar arasında en çok sevdiğin kişinin adını söyle.” dendi. O da “Ya Rasûlullah” dedi. Arap şairlerinden birisi ise şöyle demiştir:

“Ayağım sürekli uyuşuyor,

*Düşüncelerim seni anmam için bana yön veriyor.”*²⁸⁹

Bir başka şair ise bu inancı şu şekilde dizelere dökmüştür:

“Bir aşık, ayağı uyuştığında,

*Sevdiğinin adını (Kıbîşe) seslenirdi ki uyuşukluk geçsin.”*²⁹⁰

Mevsîlî ise bu konuda şöyle dedi:

“Vallahi ayağım uyuştığında veya sendelediğimde

*Seni zikretmeden uyuşukluk geçmez.”*²⁹¹

²⁸⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 3/124; Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/319; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/813.

²⁸⁷ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/319..

²⁸⁸ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/320; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/811.

²⁸⁹ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/320.

²⁹⁰ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/320.

²⁹¹ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/321.

Arapların, sıradan fiziksel bir olay olan bu durumu sevdikleriyle ilişkilendirmeleri, psikolojik olarak rahatlama ve duygusal bir bağ kurma ihtiyacından kaynaklanıyor olabilir. Varsayımsal olarak düşündüğümüzde, dönemde böyle bir olay yaşanmış; bir kişinin sevdiğini anmasıyla geçen karıncalanma üzerine zamanla insanlar arasında bir inanışa dönüşmüş olabilir.

4.1.10 Çocuğu Olmayan Kadınların Ritüelleri

Geçmişten günümüze kadar genellikle her aile çocuk sahibi olmayı arzulamıştır. Ancak çeşitli nedenlerle çocuk sahibi olamayan kadınlar, bu arzularını gerçekleştirmek için hep bir umutla farklı yöntem ve uygulamalara başvurmuşlardır. Bilimsel çözümler dışında kimi zamandan geleneksel uygulamalara yönelerek kimi zamanda özel mekanları ziyaret ederek bu isteklerini gerçekleştirmeye çalışırlar. Örneğin Mersin yöresi Tahtacılarında çocuğu olmayan kadınlar, yanlarına çocuk elbisesi ve yeşil bir örtü alarak Zeyne Dede türbesini ziyaret ederler. Kadın yanına aldığı parçaları türbe üzerine örter ve yanında bulunan delikli ağaçtan üç kere geçer. Oğlan çocuğu olmasını isteyenler ise Tercan'ın Gökçe köyünde bulunan Oğlan Veren yatırını ziyaret ederler.²⁹² Elazığ'ın Hal köyünde, çocuğu olmayan kadının erkek kardeşi, yedi farklı evden topladığı metal eşyaları (iğne, çivi vb.) bir demirciye götürür ve eritilmesini sağlar. Elde edilen erimiş metalle horozun kanı karıştırılır ve bundan bir bilezik yapılır. Kadın bu bileziği taktığında hamile kalacağına inanılır.²⁹³ Anadolu'nun çoğu bölgesinde bu çeşit benzer uygulamalar mevcuttur.

Benzer şekilde, çocuğu olmayan kadınların başvurduğu ritüellere Câhiliye Araplarında da rastlıyoruz. Bu dönemde yaşayan kadınların ilginç inanışlarından birisi şu şekilde idi: Çocuğu olmayan bir kadın, eşraftan ölmüş ünlü birisinin mezarının başına gidip etrafında yedi defa tur atması durumunda çocuğunun yaşayacağına inanılırdı.²⁹⁴

Sürekli düşük yapan bir kadın ise bebeğinin olması için şerefli bir ölünün üzerinden geçirdi. Bunu yaptığı takdirde hamile olduğu zaman çocukları düşmez ve yaşardı.²⁹⁵

²⁹² Arık - Eroğlu, *Halk İnanışları*, 259-262.

²⁹³ İnan, "Kadın Merkezli Türk Halk İnanışları Üzerine Genel Bir Değerlendirme", 165.

²⁹⁴ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/317-318.

²⁹⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, 3/124.

Kadınların, çocuk sahibi olmak için böylesine uç ritüellere başvurmaları sadece bireysel bir inanış değil; toplumsal, psikolojik vb. etkenlerin birleştiği bir durumdur. Bir kadın, çocuğu olmadığına kusurlu görülüp, aileye bile katılamadığından, uğursuz yaftası almamak için çaresizlik içinde çözüm yolu arayışına girdiği düşünülebilir. Belki de doğum ve ölüm arasında mistik bir bağlantı kurarak çocuğunun olacağına inanmışlardır.

4.1.11 Hapşırma

Hapşırma, burun mukozasının dışarıdan toz, polen vb. yollarla uyarılması sonucu vücutta biriken havanın refleksle dışarı atılmasını sağlayan fizyolojik bir olaydır.²⁹⁶ Bu tanım doğrultusunda, hapşırma vücutta doğal refleksle gerçekleşen sağlıklı bir savunma mekanizmasıdır. Cahiliye Araplarının hapşırma ile ilgili düşüncelerini anlayabilmek için kelimenin kökenini ve kültürel yansımalarını iyi incelemek gerekir.

Hapşırık, bazı din ve kültürlerde uğursuz kabul görmüştür. Bazılarında ise iyiye yorulmuş, müjde, hayır ilahi işaret olarak görülmüştür. Orta Çağ Avrupa'sında insanlar hapşırma, şiddetli ve ani bir şekilde insan vücudundan nefes çıkmasına sebep olduğu için insanın öleceğine inanmışlar bu yüzden uğursuzluk olarak kabul etmişlerdir. Güney Afrika'nın Zulu-Natal bölgesinde yaşayan²⁹⁷ Zulu kabilesine göre hapşırma, kötü ruhun bedenden çıkma çabasıdır. Hindistan'ın bir bölgesinde yaşayan halka göre bir kez hapşırma iyiyken art arda ki kez hapşırma kötü sayılmıştır. Yeni doğan bir bebeğin babası, kordonu kesilmeden önce hapşırırsa bu iyiye işaret, kesildikten sonra hapşırırsa bunu kötüye işaret olarak algılamışlardır. Bu tür inanışlar sadece geleneksel toplumlarda değil; dünyaca modern kabul edilen ülkelerde de mevcuttur. Amerika'nın Vermont bölgesinde, halk arasında pazar sabahı kahvaltıdan önce hapşıran bir kişinin haftaya cumartesi akşamına kadar tanıdığı birinin ölüm haberini alacağına dair bir inanış vardır. Geleneksel Alman inanışına göre nikah kıyılmadan önce gelin veya damattan

²⁹⁶ İsmail Lütfi Çakan, "Aksırma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/295; Yusuf Oktan, "Ritüel, Batıl İnanç ve Bilimsel Veriler Bağlamında Hapşırma ve Esnemeye İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi", *Tokat İlmîyat Dergisi* 8/2 (Aralık 2020), 578.

²⁹⁷ Study.com, "Zulu Kabilesi" (Erişim 06.05.2025).

birinin hapşırması uğursuzluk olarak algılanırken, vaftiz töreni gerçekleşmeden hapşırın bebeğin zeki olacağına inanılmaktadır.²⁹⁸

Arapçada hapşırık sözcüğü farklı kelimelerle birlikte birçok anlamda da kullanılmıştır. Hapşırma her ne kadar sağlıklı bir refleks olsa da Cahiliye Arapları bunu ölüm ve uğursuzlukla ilişkilendirmiştir.²⁹⁹ Bu bağlamda hapşırma fiilinden türetilmiş “عطست به اللجم” ifadesi bir kimsenin öldüğünü ifade etmek için kullanılmıştır. Uğursuz sayılan bir hayvanı ifade etmek için ise yine aynı kökten türeyen “العاطوس” kelimesi kullanılır.³⁰⁰ Kelimelere yüklenen anlamlar da Câhiliye Araplarının, hapşırma eylemini olumsuz bir şekilde algıladıklarını göstermektedir.

Araplar, sevdikleri birisi hapşırdığında “عُمرأ وشباباً” diyerek ona uzun ömür ve gençlik dileklerinde bulunurken, sevmedikleri bir kimse hapşırdığında ise ciğerine hastalık bulaşp, uğursuzluğun hapşırın kişiye dönmesi için “وقحاًباً ورياً” (akciğerde irinli iltihap ve kronik öksürükle birlikte gelen hastalıklar)³⁰¹ derlerdi. İnsanlar hapşırma sesini duyduklarında onu kötü bir alamet olarak değerlendirirler. Hapşırmanın şiddeti arttıkça daha da kötüye yorarlardı.³⁰² Bir adam hapşırın bir kimseyi duyduğunda “Köpeğime gelsin” derdi.³⁰³ Yani burada kişi, hapşırıktan gelen uğursuzluğun kendisine sirayet etmesinden korktuğu için zaten uğursuz kabul edilen köpeğe gelmesini isterdi. Böylece köpek o kötü enerjiyi üzerine alır sahibine bir zarar gelmezdi.

Hapşırma uğursuzluk etkisi oluşturma açısından büyük bir etkiye sahip görülürdü. Ava gidecek olan bir kişi, sabah vaktine yakın uyandığı zaman eğer bir kimsenin hapşırığını işitirse bunu uğursuzluk olarak kabul eder ve o gün avlanmaya gitmezdi. Bu durumla ilgili bir rivayete göre İmrü'l-Kays (öl. 540 dolayları) şöyle demiştir:

“Hapşırmayı duymadan önce sabah erkenden kalkıp yola çıktım,”

²⁹⁸ Oktan, “Ritüel, Batıl İnanç ve Bilimsel Veriler Bağlamında Hapşırma ve Esnemeyle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi”, 584-586.

²⁹⁹ Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, 6/799.

³⁰⁰ Ezherî, *Tehzîbü'l-luğa*, 2/40; Oktan, “Ritüel, Batıl İnanç ve Bilimsel Veriler Bağlamında Hapşırma ve Esnemeyle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi”, 587.

³⁰¹ Câhiliye Arapları bu söylemi birisine beddua etmek için de kullanırlardı; bk. İbn Manzûr, *Lisân'l-Arab*, 15/386.

³⁰² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Miftâhu dâri's-sa'âde ve menşûru velâyeti'l-ilm ve'l-irâde* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.), 2/262; Âlûsî, *Bulûgu'l-ereb*, 317-318; Oktan, “Ritüel, Batıl İnanç ve Bilimsel Veriler Bağlamında Hapşırma ve Esnemeyle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi”, 588.

³⁰³ Âlûsî, *Bulûgu'l-ereb*, 2/332.

Şair burada kişinin, insanlar uykudan uyanmadan, hapşirmayı duymadan yola çıkmasını, gününün güzel geçeceğine dair bir işaret olarak belirtmiş olabilir.

Câhiliye ehli hapşirmayı sevmeyip ve bunu kötü bir alamet olarak değerlendirdiği için bunun kendilerine gelmemesini isterler. Ellerinden geldikçe hapşirmaktan kaçınır ve içlerinde tutup bastırmaya çalışırlardı.³⁰⁴ O dönemde yaşanan bir hadise şu şekilde nakledilir: Bir mecliste hükümdarın arkadaşlarından birisi çok şiddetli bir şekilde hapşırır. Hükümdarın çok korkup sinirlenmesi üzerine adam, hapşırığının doğal olduğunu savunur. Ancak hükümdar, bunun doğal olduğuna inanmaz ve kendisine bir şahit getirmezse onu öldüreceğini söyler. Adam dışarı çıkar ve kendisine şahitlik edecek olan kişiyi hükümdarın huzuruna getirdiğinde o kişi: “Bir gün bu arkadaşım o kadar şiddetli hapşırdı ki ağız dışı ağzından fırladı.” diye beyanda bulununca hükümdar arkadaşını affeder.³⁰⁵

Câhiliye Araplarının hapşırığı uğursuz saymasının altında çeşitli etkenler yatmaktadır. Ancak her şeyden önce beklenmedik olaylara gizemli bir anlam yüklemeye hazır olan Câhiliye toplumu tarafından hapşırık, korkutucu bulunmuş olabilir. Çünkü hapşırık insanın kontrol edemediği, ani ve şiddetli bir refleksle gerçekleşir. Ya da hapşırık sesini öksürük gibi hastalık belirtisi olan seslerle özdeşleştirip, ölüme yol açacağını düşünmüş olmaları da muhtemeldir. Bu tür etkenlerin bir araya gelmesiyle de zamanla uğursuzluğun habercisi olan kültürel bir inaniş dönüşmüş olabilir.

Câhiliye toplumunun uğursuzluk olarak saydığı hapşırma eylemini Hz. Peygamber ıslah etmiş, hapşırana kötü dileklerde bulunmak yerine “Allah beni ve sizi affetsin.”, “Allah size hidayet versin ve kalbinizi ıslah etsin.” gibi sağlık duaları edilmesini tavsiye etmiştir.³⁰⁶ Ebû Hüreyre’den gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber: “Sizden biriniz hapşıracağı zaman ‘elhamdülillâh’ desin. Kardeşi veya arkadaşı da ona ‘yerhamukallâh’ diyerek duada bulunsun. Hapşıran da ona karşılık olarak ‘yehdîkumullah ve yuslih bâlekum’ desin.” buyurmuştur. Ebû Hüreyre’den gelen bir diğer rivayet ise şöyledir: “Hz. Peygamber, bize beş şeyi vacip kıldı: Selâmı almak, aksırana ‘Allah sana rahmet etsin’ demek, davete icabet etmek ve hastayı ziyaret etmek.”³⁰⁷ Hz. Peygamber, hapşırma ile ilgili uygulama ve

³⁰⁴ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/799.

³⁰⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Miftâhu dâri’s-sa’âde*, 2/262; Oktan, “Ritüel, Batıl İnanç ve Bilimsel Veriler Bağlamında Hapşırma ve Esnemeyle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi”, 588.

³⁰⁶ Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/333-334.

³⁰⁷ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 98.

tasviyelerde bulunarak toplumsal amaç gözetmiş ve Müslümanların sosyal hayattaki toplumsal ilişkilerini güçlendirmiştir.³⁰⁸

4.1.12 Kötü Çağrışımlı Kelimelerden Sakınma

Araplar olumsuz, kötümser çağrışımlara sahip kelimeleri kullanmaktan kaçınırlardı. Örneğin, cüzzam (برص) kelimesine kötü anlamlar yüklediklerinden dolayı tercih etmezler, bunun yerine Hire, Enbâr ve çevre bölgelerde hüküm süren ve cüzzam hastalığına yakalanan Cezîmetü'l-Vazzâh'ın (öl. 268) künyesini kullanırlardı. Uzak ve ıssız bölge anlamına gelen çöl (الغلاة) kelimesi yerine başarı ve çölü geçmek köklerinden türeyen mefâze (مفازة) kelimesini kullanmayı yeğlerlerdi. Böylece uğursuzluktan kaçarak uğursamayı temenni etmekteydiler. Yine, uğursuz kabul edilen “tek gözlü” anlamındaki (الأعور) kelimesi yerine, eğlenceli anlamına gelen mümetti‘ (ممتع) kelimesini kullanmayı tercih etmelerinin nedeni buydu.³⁰⁹

4.1.13 Tark

Araplar arasında, bilinmeyen şeyleri öğrenmek için başvurdukları çeşitli yöntemler vardı. Bunlardan birisi ise tark yani çakıl taşlarını birbirine sürterek kehanette bulunma yöntemi. Bu işi yapan kimselere turrâk (طراق), tevârık (طوارق) denilirdi. Halktan kişiler kâhinin yanına gelerek ona bir olayı sorarlardı. Kâhin, çakıl taşlarını eline alarak, birbirlerine vururdu ve bu esnada sorunun cevabını verecek olan bir işaretin geleceğine inanırlardı.³¹⁰

4.1.14 Remil

Remil, kum üzerine bazı çizgiler çizerek kehanette bulunmak demektir.³¹¹ Bir duruma baktırmak isteyen kimsenin isteği üzerine parasını peşin verdikten sonra kâhinin, kum üzerine çizgiler çizmesi ile başlar. Bu kâhinin yanında hizmetçisi de (rivayetlerde bu çocuk olarak da geçer) bulunur. Kâhin gelen kişi, kaç tane çizgi çizildiğini anlamasını diye el çabukluğu ile bu çizgileri çizerken bir

³⁰⁸ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/799.; Oktan, “Ritüel, Batıl İnanç ve Bilimsel Veriler Bağlamında Hapşırma ve Esnemeyle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi”, 577.

³⁰⁹ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 2/338.

³¹⁰ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 3/323; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/782; Köse, *Kâhin*, 80.

³¹¹ İlyas Çelebi, “Remil”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/555; Köse, *Kâhin*, 78.

yandan da başa dönüp bu çizgileri siler. Bu sırada kâhinin hizmetçisi “Bana âyân et, beyanı süratlı kıl.” gibi cümleleri tekrar ederdi. Yapılan bu işlemin sonucunda geride tek çizgi kalırsa bu olumsuz, çift çizgi kalırsa olumlu sonuç demektir.³¹²

Remil falında kehanet, on altı satır ve dört temel şekilden hareketle gerçekleştirilir. Toplamda on altı şekil mevcuttur. İlk dördü temel şekildir, geriye kalan on iki tanesi ise bundan türetilir. Tek sayıdan oluşan satırlar nokta, çift sayıdan oluşan satırlar ise çizgi ile gösterilir. Ve şekiller alt alta dizildiğinde, önceden belirlenmiş anlamlara göre yorumlanır.³¹³

4.2 Câhiliyede Hastalıkları Tedavi Yöntemleri

Câhiliye Araplarının tıp alanında sahip olduğu bilgilerin çoğu, geçmiş nesillerin deneyimlerine bağlı olarak geçmişten aktarılan sınırlı bilgilere dayanıyordu. Bu kadim bilgiler çoğu zaman bilimsel yöntem ve temellere dayanmasa da şifalı bitki ve yiyeceklerle hastaları tedavi etmek onların yaşam standartları haline gelmişti. Ancak elde edilen sonuçlar çoğu zaman etkili olmayabiliyordu. Bazı kimseler kendilerini hekim olarak tanıtırak büyü ve hurafelere sıkça başvurdukları için tedaviler sonuçsuz kalıyordu. Bu gibi sebeplerle de tedavi yöntemleri batıl inançlarla karışık bulunmaktaydı.³¹⁴

Araplarda tedavi usulleri kâhinlerin okumasıyla kötü ruhların içlerinden çıkması, hastalık için kurban kesilmesi ve ilaçla tedavi gibi usuller barındırıyordu. Okuma ve kurban kesilmesi dini inanış içerdiği için konu bağlamamızla uyuşmaması sebebiyle bunu dahil etmedik.

Câhiliye Döneminde meydana gelen hastalıklar ve tedavi yöntemleri hakkında elimizde kısıtlı bilgiler mevcuttur. Ulaştığımız ölçüde bu hastalıkları ve ilginç tedavi yöntemlerini ele almaya çalışacağız.

4.2.1 Kuduz Hastalığı Tedavisi

Araplar, ulu kimse, kral, reis gibi birtakım kişilerin kanlarının maddesel olarak temiz olduğuna inanırlardı. Köpek ısırmasıyla kuduz hastalığına yakalandıkları zaman ise bu kişilerin kanlarının kuduz hastalığına şifa olduğuna

³¹² Cevâd Âlî, *el-Mufaşşal*, 6/783; Köse, *Kâhin*, 78.

³¹³ Çelebi, “Remil”, 34/555.

³¹⁴ Âlûsî, *Bulûğu'l-ereb*, 3/327. Başka birçok hastalık ve tedavi yöntemleri için bkz. Âlûsî, *Bulûğu'l-Ereb*, 3/339-342

inaniyorlardı.³¹⁵ Suhârî’de geçen bir rivayete göre İslamî dönemde de böyle bir hadise gerçekleşmiştir. Kuduz hastalığına yakalanan bir kimse³¹⁶ Eş’as b. Kays’ın³¹⁷ (öl. 40/661) yanına gitti ve kendisine kuduz hastalığının isabet ettiğini, bunun da ancak kralların kanı sayesinde geçebileceğini söyledi. Bunun için Eş’as’a kanından birkaç damla akıtması için talepte bulundu. Ancak Eş’as kendisi artık yaşlı olduğu için gelen adamı oğlu Muhammed’e yönlendirdi. Fakat daha sonra öteki oğlu Kays’a gitmesini söyledi. Çünkü Kays’ın annesi, Yemen krallarının neslinden gelen bir kadındır. Muhammed’in annesi ise Hz. Ebû Bekir’in kızıdır. Bu inanca göre kral soyundan olduğu için Kays’ın kanının şifa getireceğine inanmışlardır.³¹⁸ Suhârî’nin verdiği bilginin tam olarak doğruluğunu bilmesek dahi İslamiyet’in gelişinden sonra da bu tür batıl inanışların henüz halk arasında varlığını devam ettirdiğini görüyoruz. Cevâd Ali ise İslamiyet öncesi Câhiliye Araplarında kralların veya soyluların kanını yalamanın sadece kuduz hastalığına değil, cin ve şeytanların etkisiyle oluşan deliliğin tedavisinde de kullanılan en meşhur ilaçlardan birisi olarak görüldüğü bilgisini bize aktarır.³¹⁹

4.2.2 Görme Bozukluğu Tedavisi

Câhiliye Döneminde “الهدب” veya “العشا” olarak bilinen gece körlüğüne yakalanmış veya görme bozukluğu yaşayan kişiler, bir devenin hörgücünden ve karaciğerinden birer parça keserek her ikisini kızartırlardı. Yemek yerken her lokmada işaret parmağıyla gözünün üzerine dokunur ve şu sözleri söyleyerek şifa bulacaklarına inanırlardı.

“Ey hörgüç ve karaciğer

Görme bozukluğunu gideremez misin?

Kesilmiş süt şifa değildir,

Ancak hörgüç ve karaciğer (şifadır)”³²⁰

Onlar, akşam yemeğini bu şekilde sonlandırırlardı.

³¹⁵ Seleme b. Müslim el-Avtebî Suhârî, *el-Ensâb*, ed. Muhammed İhsan Nas (y.y., 2006), 1/435; Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/319; Cevâd ’Alî, *el-Mufaşşal*, 6/811-812; Zebîdî, *Tâcü’l-’arûs*, 4/165.

³¹⁶ Suhârî, *el-ensâb*, 1/435; Ömer Aras, “Câhiliye Dönemi Sosyal Hayatında Nesep Kültürü”, *Akademik Siyer Dergisi* Cahiliye Özel Sayısı (Aralık 2024), 16.

³¹⁷ bk. Eş’as b. Kays’ın babası, Âkilü’l-mürârkabilesinin reisi olduğu için Kays’ın ululuğunun baba soyundan geldiğini düşünebiliriz; bk. Asri Çubukcu, “Eş’as b. Kays”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/455.

³¹⁸ Suhârî, *el-ensâb*, 1/435; Aras, “Câhiliye Dönemi Sosyal Hayatında Nesep Kültürü”, 16.

³¹⁹ Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/811.

³²⁰ Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/340; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/810.

Câhiliye Arapları arasında göz hastalıklarına şifa bulmak için birçok yaygın tedavi yöntemi vardı. Bir başka göz tedavi usulü ise hastaları değirmen taşına baktırmaktı. Kendi inanışlarına göre bir kimsenin gözü herhangi bir sebeple şaşmış olduğunda onun gözü ancak değirmen taşına baka baka düzelirdi.³²¹ Muhtemeldir ki, dönen taşa bakan şaşmış gözün daha çok döndükçe zamanla eski hale geleceğini düşünüyorlardı.

4.2.3 Dudaklarda Çıkan Uçuk Tedavisi

Bir çocuğun dudağında uçuk çıktığı zaman, mahalledeki evlerin arasında, başının üzerinde kalbur (elek) taşıyarak “Uçuk, Uçuk! Yemek, yemek!” diye bağırarak dolaşırdı. Yoluna çıkan kadınlar ekmek kırar, hurma ve etlerin kenar kısımlarından kopararak kalburun içine atarlardı. Daha sonra, karşılaştığı köpeklerle kalburdaki yiyecekleri yediren çocuğun bu hastalığından kurtulacağına inanılırdı. Eğer köpeklerle attığı bu lokmalardan başka çocuklar yerse, hastalığın o çocuğa bulaşacağı düşünülebilir.

“Onun yarılmış dudağında uçuklar mı çıktı?

Onun hakkı kalburumuza konmuştur.”³²²

4.2.4 Egzama Tedavisi

Araplarda bir kimse egzama (mayasıl) hastalığına yakalandığı zaman onun tükürükle iyileşeceğine inanırlardı. Bedevîlerden birisi bu hastalığa yakalandığında, mayasılının üzerine her gün tükürük koyarak iyileştiği rivayet edilir. Hastalığı iyileşince bunun üzerine şöyle dedi: “Şaşılacak şey, şu belaya bak hele! Tükürükle geçiyor mu bu kûbâ’?” Burada kullanılan kûbâ’ (قوباء) ifadesi deri hastalığına işaret etmektedir.³²³

Sadece insanları değil bu tür hastalıklara yakalanan hayvanları da tedavi etme yöntemleri vardı. Sürü içindeki develerden birisi cüzzam ya da uyuz olduğunda sağlam olan develerden birisini bunun için dağlardı. Bunu yaptıkları taktirde hastalanan devenin iyileşeceğini düşünürlerdi. Şair Nâbîga (öl. 604 [?])

³²¹ Corci Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, çev. Nejdî Gök (İstanbul: İletişim Yayınları, ts.), 1/578; Apak, *Kur’an’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadî Hayat)*, 118.

³²² Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/328; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/809.

³²³ Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/329; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/810.

kendince adaletsiz olan bu durumu eleştirerek, dönemin halk inanışını şöyle eleştirmektedir:

“Beni bir adamın suçuyla yükümlü kıldın ama onu serbest bıraktın;
Bu, kendi rahatça otlarken başkasını dağlayan cüzzamlı gibidir.”³²⁴

4.2.5 Veba Salgınından Korunma Yolu

Araplar, Hayber bölgesinde meydana gelen sıtma hastalığından korkup nasıl seyahat edeceklerini bilmiyorlardı. Bu bölgede yaşayan Yahudilere, nasıl sağlıklı kaldıklarını sorduklarında, onlar da alaylı bir biçimde şehre girmeden önce on kez merkep gibi anırmak gerektiğini söylerdi. Buna inanan bedeviler, şehre girmeden önce böyle yapmaya başladılar. Kötü kötüyü defeder düşüncesini hâkim kılarak bu davranış şeklini bir adet haline getirmişler ve bir insanın eşek gibi anırdığı takdirde bu hastalıktan kurtulacaklarına inanmışlardır.³²⁵ Şehrin veyahut köyün girişinin kapısına ise tavşanın topuk kemiğini asarak vebadan veya cinlerden korunacaklarına inanırlardı. Bu onlar için veba ve cinlerden korunmada bir muska ve Rukye gibiydi. Ve Araplar bu merkep gibi anırmaya ta’şir (التعشير) olarak isimlendirirdi.³²⁶ Bu hadiseden bir Arap şairi dizelerinde şu şekilde bahseder:

Ta’şir fayda vermez humma varsa şayet

*Ne şiddetli sarsılma ne de tavşan ayağı*³²⁷

Ancak İslâm’ın gelişiyle bu tür uygulamalar yerini akılcı ilkelere bırakmıştır. Abdurrahman b. Avf’tan gelen rivayete göre Hz. Peygamber, veba olan bir yere girmemeyi ve veba olan bir yerden de dışarıya çıkmamayı bize buyurmuştur.³²⁸ Hz. Peygamber’in ilkesi batılları reddederek, toplum sağlığını önceleyip, tedbir aldırın bir yaklaşım olmuştur.

4.2.6 Bir Hayvan Tarafından Isırılan Kişiye Yapılan Müdahale

Araplar, akrep veya yılan tarafından ısırılan kişinin vücudunda zehri, uykunun yaydığına inanırlardı. Bu yüzden ısırılan kişinin uykusuz kalması için ona bilezikler ve mücevherler asarlardı. Her harekette eşyalar ses çıkartınca kişinin uyuması engellenir ve böylece zehirlenen kişinin yedi gün boyunca uyanık kalması

³²⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, 3/121; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/815.

³²⁵ Câhiz, *Kitâbü’l-Hayevân*, 3/440; Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/315; Çağatay, *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, 133-134; Çelik, *İslâm’ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*, 114.

³²⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, 3/124; Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/315-316.

³²⁷ Âlûsî, *Bulûğu’l-ereb*, 2/315-316; Çelik, *İslâm’ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*, 114.

³²⁸ Ebû Dâvûd, “Cenaiz”; 10, “Tıb”, 22.

sağlanır, bu sayede iyileşeceği düşünülürdü. Câhiliye devri şairi Nâbiga (öl. 604 [?]) bu durumdan şiirinde şöyle bahseder:

“Zehirlenmiş kişi, akşam vakti uykusuz kalır.

Ellerinde kadın takılarının sesleri yankılanır.”³²⁹

Araplar muhtemelen ısırılan kişi uyuduğu taktirde vücudundaki zehir çok hızlı yayılacak, durumu kötüleşecek ve hasta bir daha uyanamayacaktır. Uykusuz kalmak burada hayat kurtarıcı bir işlev olarak karşımıza çıkar. Günümüzde de tıbben başını sert bir yere çarpan veya ani kriz geçiren kimselerin beyin sarsıntısı yaşadıkları için uyumalarına izin verilmediği bilinen bir husustur. Çünkü kişi uyursa bilinç durumu kontrol edilemez. Câhiliye Arapları da kendi geleneksel yöntemleri ile kişilere ses yapıcı takılar takarak dikkatini dağıtmış ve uyumasını engellemişlerdir.

Isırılan kişiye yapılan müdahalenin yanında herhangi bir sebepten yaralanmış kimse için de farklı bir düşünceleri vardı. Eğer yaralı bir kimse su içerse, onun da öleceğine inanırlardı. Bu yüzden mümkün mertebe buna dikkat etmişlerdir.³³⁰ Bu inanış, halk arasında tecrübe edilen bir gözlemden doğmuş olabilir. Ağır şekilde yaralanmış kimseye verilen su onun boğulup ölmesine sebep olduysa, bu durum zamanla “yaralı su içerse ölür” şeklinde bir inanışa dönüşmüş olabilir.

³²⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb*, 3/124; Cevâd Alî, *el-Mufaşşal*, 6/812.

³³⁰ Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 1/578.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Toplumlar tarih boyunca benimsedikleri halk inanışlarını terk edememiş; aksine bu inanışlar dinle iç içe geçerek ya da ondan bağımsız bir şekilde kültürel yapı içinde aktif yaşamaya devam etmiştir. Bu tür geleneksel inanışlar çoğu zaman yeni anlayışlarla kaynaşarak kuşaktan kuşağa aktarılmaya devam etmiştir. Teknolojik ve bilimsel gelişmeler bile halk inanışlarını ortadan kaldıramamış; eğitim düzeyi çok yüksek kimseler arasında uğursuzluk, yeni doğan bebek ritüelleri, çeşitli fiziksel tepkilere ilişkin inanışlar yaşamaya devam etmiştir. Bu durum halk inanışlarının sadece bilgi eksikliğinden kaynaklanmadığının da bir göstergesidir. Çünkü bu inanışlar, modern dünyanın dinamiğine rağmen bireysel ve toplumsal düzeyde bir kültürel miras haline gelmiş ve halk arasında önemli bir yer tutmaya devam etmiştir.

Çalışmamızda ilk olarak, toplumların ve diğer dinlerin tarih boyunca benimsediği halk inanışlarını vermeye çalıştık. Câhiliye Araplarına ait olan çoğu inanışın bütünsel anlamda diğer millet ve dinlerde de olduğunu gördük. Örneğin, baykuş ötüşü günümüzde dahi birçok kültürde uğursuz sayılmaktadır. İnsanlar, nazardan korunmak için geçmişten günümüze çeşitli ritüeller ve tıslımlara başvurmuşlar, kötü ruhlar sebebiyle oluşan korkuya karşı çeşitli önlemler almışlardır. Aynı şekilde yas sürecinde yapılan birçok ritüelin çeşitli din müntesipleri dinler arasında paralellik gösterdiği sonucuna da ulaştık. Hem Yahudilerde hem de Câhiliye kültüründe kadınlar saçlarını kazıyarak yaşadıkları acıyı sembolik bir şekilde ifade etmişlerdir. Buradaki temel amaç konfor alanını terk ederek yas sürecinin önemini ve kaybın birey üzerindeki derin etkisini halka göstermektir.

“Câhiliyede Uğursuz Sayılan İnanışlar” bölümünde yaptığımız incelemeler sonucunda, uğursuzlukla ilişkilendirilmiş pek çok inanışın, halkın günlük yaşamı içinde etkili bir yer edindiğini gördük. İnsanlar, günlük kararlarını iyâfe gibi uygulamalara bağlı kalarak gerçekleştirmiş, o esnada gördükleri sonuca göre hareket etmişlerdir. Baykuş ötüşü, karga ve köpek sesi gibi uyarıcılar ile de hayvanlardan gelen işaretleri bir uyarıcı kabul etmişler ve yaşamlarını buna göre şekillendirmişlerdir. Gökyüzüne dair olayların çoğu zaman uğursuzlukla ilişkilendirilmesi, bu toplumda doğa olaylarının insan hayatı üzerinde doğrudan

etkili olduğunu göstermektedir. Kadın ve aileye dair başlıklar incelendiğinde ise câhiliye toplumunun kadına bakışının oldukça olumsuz ve dışlayıcı olduğu sonucuna rastlıyoruz. Kadın, bu dönemde çok geri planda tutulmuş, varlığı sadece çocuk doğurmakla görünür hale gelmiş bu yüzden kontrol edilmesi gerektiği düşünülmüştür. Dolayısıyla kadına dair bu yaklaşım dönemin ataerkil zihniyetle şekillenmiş olduğunu bize göstermektedir.

“Câhiliyede Uğur Sayılan Bazı İnanç Öğeleri” bölümünde yaptığımız araştırmalar sonucunda Arapların her şeyi uğursuz saymadığı, bazı olay ve işaretlerin uğur getirdiğine inandıklarını tespit ettik. Göz seçirmesi bu uğurlu beklenti ile ilişkilendirilmiş, fizyolojik küçük bir tepki geleceğe dair umutlu bir beklentinin göstergesi olmuştur. Benzer şekilde dış atma inancı da bu bekleyiş içinde değerlendirilebilir. Nazar inancında uğursuzluktan korunma düşüncesiyle yapılan ritüeller olduğu için bunu uğur ile ilişkilendirebiliriz. Çünkü yapılan muskalar ve takılan boncuklardan olumlu etki, huzur beklemişlerdir. Buradan da Arap toplumunun sadece görünen somut varlıklar üzerinden belli düşüncelere sahip olmadığını görüyoruz.

Son olarak “Câhiliyede Uğur ve Uğursuzluk Atfedilen Bazı Kültürel Unsurlar ve Hastalıkları Tedavi Yöntemleri” bölümünde, kültürel inanışlar ile hastalıkları tedavi yöntemlerini ele aldığımızda dönemin insanın doğayla ve bedenle kurduğu ilişki biçimini açıkça görüyoruz. İsim verme tercihlerinde düşmanlarına psikolojik olarak üstünlük sağlamak için kaba, sert isimleri; kölelerinin uysallıkları için yumuşak isimleri tercih ettiklerini görüyoruz. Yolculuk ritüelleri, yemek alışkanlıkları, sağ-sol yön kavramları gibi pratiklerinin yalnızca sosyal değil manevi bir boyutu temsil ettiğini düşünüyoruz. Çünkü Cu‘fi kabilesinin Müslüman olduklarında hayvan kalbini yedikleri an yaşadıkları endişe bize göre mistik bir boyuttadır. Yeni doğan çocuk ritüelleri, aşk acısını hafifletmek için başvuru yöntemler, istenmeyen misafire karşı sergilenen davranış biçimlerinin ise dönemin toplumsal zihniyeti içinde özel olarak bireysel zihniyeti yansıttığını düşünüyoruz. Bu inanışlar her toplumda var olan bir isteği; hayatı kontrol etme çabasını ortaya koymaktadır.

Câhiliye Araplarının hastalık tedavilerinde kullandıkları yerel çözümler, dönemin tıbbi bilgi birikiminin çok ileride olmadığını ortaya koysa dahi pratik zeka ile sorunlara çözüm bulunmuştur. Örneğin yılan tarafından ısırılan kişiye takılan zillerin çıkardığı ses ile hasta kişi uyanık tutulmuş, olası bir durumda müdahaleyi

en hızlı şekilde yapmak amaçlanmıştır. Genel bağlamda uygulanan tedavilerin deneyimlere dayalı halk bilgisiyle şekillendiği sonucuna ulaşırız.

Câhiliye Döneminde var olan pek çok halk inanışının, benzer biçimlerde günümüz Anadolu'sunda da varlığını sürdürdüğünü görmekteyiz. Örneğin ülkemizde baykuşun bir evin çatısına konmasının, o evden cenaze çıkacağına işaret ettiğine inanılır ve bu nedenle sesinin uğursuz kabul edildiği görülür. Câhiliye Döneminde ise katili bulunamayan kimsenin mezarı başından çıkıp kısas isteyeceğine inanılır; sesi de uğursuz kabul edilirdi. Yine Anadolu'da küçük çocukların çıkan ilk dişlerinin camiye veya evin çatısına atılması, sağlıklı ve güzel dişler dileğiyle yapılan bir uygulamayken, câhiliyede bu ritüelin güneşe doğru yapıldığı anlaşılmaktadır. Arapların, تنها yerlerde çıktığına inandıkları, insanları yanıltıp öldüren gûl inancı, Anadolu'da gulyabani adıyla varlığını sürdürmüştür. Benzer biçimde; nazar değen kimse için suya okunup o su ile el ve yüzün yıkaması, muska ve taşlar takılması, göz seğrilmesinin sevilen birinin geleceğine işaret sayılması, yıldız kaymasının ise ölüm ve doğumla ilişkilendirilmesi gibi inanışlar da her iki kültürde benzerlik göstermektedir.

Çalışmamızın ortaya çıkardığı temel bulgulardan birisi İslamîyet'in gelişile câhiliye inanışları tamamen yok olmadığıdır. "gûl" başlığında yaşanan vb. hadiselerde gördüğümüz üzere, İslamiyet sonrasında bölgede yaşayan Müslüman halk arasında bazı inanışlar varlığını devam ettirmiştir. Çünkü inanışların kültürel anlamda bir temeli vardır ve ilga olması için belli bir zamana ihtiyaç vardır. Bu inanışlardan bazıları zaman içerisinde İslâm ile sentezlenmiş hale gelse de kültürel olarak devamlılığın sağlandığını görüyoruz. Örneğin "gûl" kavramının "şeytan" kavramına evrilmesi gibi. Bu vb. sebeplerden dolayı Kur'an Arapların, örf ve adetlerini direkt ve kesin bir şekilde kaldırıp hemen yeni kurallar getirmemiş, bunların düzeltilmesini zamana yaymıştır. Kur'an'da içkinin kaldırılmasının peyderpey yapılması örneğinde de gördüğümüz gibi zamanla, içerisinde bulunan küfür unsurları temizlenmiştir. Hz. Peygamber batıl olan tüm uğursuz inanışları reddetmiş ve bunu açık ifadelerle dile getirmiştir. Çalışmadaki asıl amacımız halk inanışlarını vermek olduğu için İslâmî dönüşümler derinlemesine incelenmemiştir. İleri de yapılacak olan çalışmalarda halk inanışlarının İslâmî dönüşümleri derinlemesine incelenip analiz edilerek ayrı bir çalışma konusu yapılabilir.

Günümüzde sadece câhiliyenin izleri değil, Hıristiyan geleneklerinin de mevcut olduğuna rastladık. Kültürümüzde nazar değmesinden veya olumlu olan

bir durumun şeytan tarafından duyulup bozulmasından endişe duyan insanlar bunu defetmek için, tahta bir nesneye elleri ile vurup bunu engellemeye çalışması, Hristiyan kültüründen bize intikal etmiş bir inanıştır. Halk arasında hala kara kedi ve baykuş uğursuz kabul edilir. Câhiliye de olan gelenekler ile paralel giden bu tür inanışların sadece tarihsel ya da bölgesel bir olgu değildir. Dünyanın birçok yerinde ve ülkemizde yaygın kültür içinde yerleşmiş olan bu inanışlar, bir nokta da hayatın bir parçası haline gelen temel öğeler olmuştur.

Çalışmada yer verilen tüm inanışların Müslüman şahsiyetler tarafından rivayet edildiğini gördük. Bu durum bazı zihinsel kargaşalara sebep olabilir. Ancak bu rivayetleri İslâmî bir inanış ya da uygulama olarak değerlendirmemek gerekir. Zira bu rivayetler İslâm'ın bizzat onayladığı ya da teşvik ettiği bir inanç biçimi olmaktan ziyade, Câhiliye Dönemi inanışının bilgi aktarımı niteliğindedir. Rivayet farklılıklarının bir diğer önemli sebebi ise Hz. Peygamberin vefatından sonra her sahâbenin karşılaştığı meseleye kendi yorumunu katmasıyla ortaya çıktığını düşünüyoruz. Bunun sonucunda ortaya çıkan rivayet çeşitliliği çoğu zaman fikir ayrılığından ziyade bağlamından koparılarak aktarılan ifadelerin bir sonucu olarak aktarıldığını tespit ettik.

6. KAYNAKLAR

(Bu çalışmada İSNAD 2 atıf sistemi kullanılmıştır.)

Acarlıoğlu, Ahmet. “Câhiliye Arap Toplumunda Kız Çocuklarının Katli Meselesi: İslam Tarihi Perspektifinden Değerlendirme”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 23/1 (Haziran 2019), 441-460.

Acat, Yaşar - Sati, Sümeyye. “Araplar’da İsim Koyma Mantığı”. *Sosyal Bilimler Dergisi* 29 (Ekim 2018), 348-368.

Adıgüzel, Abdalcabbar. “Gök Cisimleriyle İlgili Ayetleri İslam Öncesi Arap Kültür ve İnançları Çerçevesinde Okumak”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 65/2 (Kasım 2024), 869-901.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. ed. Şuayb el-Arnaût -Âdil Murşid. 50 Cilt. Beyrut: Mü’essesetü’r-Risâle, 1421.

Ali Mahfûz, Hüseyin b. Şeyh Ali b. Şeyh Muhammed Cevâd Mahfûz. *el-İbdâ’ fî meâdârî’l-ibtidâ*. y.y.: Darü’l-İ’tisam, 5. Basım, 1955.

Âlûsî, Ebû’l-Meâlî Cemâlüddîn Mahmûd Şükrî b. Abdillâh b. Mahmûd. *Bulûğu’l-ereb fî ma’rifeti ahvâli’l-‘Arab*. ed. Muhammed Behcet el-Eserî. 3 Cilt. Lübnan: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1430.

Âlûsî, Mahmûd b. ‘Abdullâh el-Huseynî el-. *Rûhu’l-me’ânî fî tefsîri’l-Kur’ânî’l-‘azîm ve’s-seb’i’l-meşânî*. thk. ‘Alî ‘Abdubârî ‘Atiyye. 16 Cilt. Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye; Beyrut: y.y., 1415.

Apak, Adem. *Kur’an’ın Geliş Ortamında Arap Toplumu (Sosyal, Kültürel ve İktisadî Hayat)*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 3. Basım, 2020.

Aras, M. Özgü. “Ad Koyma”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/332-333. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Aras, Ömer. “Cahiliye Dönemi Sosyal Hayatında Nesep Kültürü”. *Akademik Siyer Dergisi Cahiliye Özel Sayısı* (Aralık 2024), 2-32.

Arık, Durmuş - Ahmet Hikmet Eroğlu (ed.). *Halk İnanışları*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2020.

Ateş, Ali Osman. *İslâm’a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1996.

Aydın, Mehmet. “Fal”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/134-138. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Aydın, Özden. “Karakarga İş Üzerinde: Osmanlı’nın Kargalarla İmtihanı”. *Ankara Anadolu ve Rumeli Araştırmaları Dergisi* 3/5 (2022), 31-49.

Aynî, Ebû Muhammed (Ebû’s-Senâ) Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed. *‘Umdetü’l-ğârî fî şerhi Şaḥîḥi’l-Buḥârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâṣi’l-‘Arabî, ts.

A‘zamî, Muhammed Mustafa el-. “Buhârî, Muhammed b. İsmâil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 6/368-372. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Bayram, Ersin. *Fehîm-i Kadîm Dîvânî’nda Kültür Unsurları*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

BDJ, British Dental Journal. “‘Tooth Fairy’ Traditions Series: The Roof”. *Nature*. 2016. Erişim 31 Mayıs 2025. <https://www.nature.com/bdj/volumes/220/issues/10>

Budda, Hilmi Ömer. “Sami Dinlerde Kurbanın Mahiyeti ve Faaliyeti”. *Darülfünun İlahiyat Mecmuası* 2/8 (1928), 28-49.

Buḥârî, Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. İsmâ‘îl b. İbrâhîm el-Buḥârî el-. *Şaḥîḥu’l-Buḥârî*. thk. Muṣṭafa Dîb el-Buḡâ. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru İbn Keşîr; Dâru’l-Yemâme, 5. Basım, 1414/1993.

Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî. *Kitâbü’l-Hayevân*. 8 Cilt. y.y.: b.y., 2. Basım., 1384.

Cevâd Alî. *el-Mufaşşal fî târîhi’l- ‘Arab ḳable’l-İslâm*. 10 Cilt. Bağdat: Câmîatü Bağdat, 1413.

Çağatay, Neşet. *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957.

Çakan, İsmail Lütî. “Aksırma”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/295-296. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Çelebi, İlyas. “Gül”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/177. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Çelebi, İlyas. “İyâfe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/497. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Çelebi, İlyas. “Nazar”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/444-446. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Çelebi, İlyas. “Remil”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/555-556. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Çelebi, İlyas. “Rukye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/219-222. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

Çelebi, İlyas. “Uğursuzluk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/51-52. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Çelik, Ali. “Asr-ı Saadette Halk İnançları ‘Sosyal Hayatla İlgili Halk İnançları’”. *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslam*. ed. Vecdi Akyüz. İstanbul: Beyan Yayınları, 1994.

Çelik, Ali. *İslâm’ın Kabul ve Reddettiği Halk İnançları*. İstanbul: Beyan Yayınları, 3. Basım, 2021.

Çıblak, Nilgün. “Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnançları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”. *Türklük Bilimi Araştırmaları* 15 (Temmuz 2004), 103-125.

Çubukcu, Asri. “Eş’as b. Kays”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/455-456. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Demir Akgün, Sevim. *H. Peygamber Döneminde Yemek Kültürü*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Demircan, Adnan. “Cahiliye ve Hz. Peygamber Dönemi Uygulamalarıyla Nikâh”. *Diyanet İlmî Dergi* 49/3 (Eylül 2013).

Demircan, Adnan. “Câhiliyye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti” 3 (2004), 9-29.

- Demircan, Adnan. *Kur'an'ın Geliş Ortamında İnanç ve İbadetler*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2020.
- Demirci, Kürşat. "Hayvan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/81-85. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Demirci, Kürşat. "Uğursuzluk (Dinler Tarihi)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/52-53. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Demirci, Kürşat. "Yiyecek (Diğer Dinlerde)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/557-558. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Dindi, Emrah. *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür Nassın Olguyla Diyalektik İlişkisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Duman, Fatih. *İslamiyet Öncesi Arap Folklorunun Kur'an'daki Yeri*. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Dündar, Ahmet İhsan. "İslam Öncesi Dönemdeki Araplarda Kişilere Ad Vermeyi Etkileyen Faktörler". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 7/2 (Temmuz 2021), 893-909.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî. *es-Sünen*. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1426.
- Ebû Mûsâ el-Medîni, Ebû Mûsâ Muhammed b. Ömer b. Ahmed el-Medîni. *el-Mecmû'u'l-muğîş fi ġarîbeyi'l-Kur'ân ve'l-hadîş*. ed. Abdulkerîm el-'Azbâvî. 3 Cilt. Mekke: y.y., 1406.
- Erkocaaslan, Recep. "Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber İle Evliliği ve Evlilik Yaşı". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/51 (Ağustos 2017), 1234-1247.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher. *Tehzîbü'l-luġa*. ed. Muhammed 'Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 2001.
- Fayda, Mustafa. "Câhiliye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/17-19. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Gülakan Kaman, Sevdâ. "Baykuş Kelimesi ve Baykuşla İlgili İnançlar Üzerine". *Journal of Turkish Studies*, 1137-1154.
- Gürkan, Salime Leyla. "Nazar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/443-444. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Gürkan, Salime Leyla. "Ölüm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/32-34. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Halebî, Ebû'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed. *İnsânü'l-'uyûn fi sîreti'l-emîni'l-me'mûn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1427.
- Hattâb, Emin Muhammed. *Fethul-Melikil-Ma'bud*. Beyrut-Lübnan: y.y., 1974.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî el-Kûfi. *el-Muşanneffî'l-eġâdiş ve'l-âşâr*. ed. Muhammed Avvame. 25 Cilt. Beyrut: Dar-u Kurtubi, 1437.
- İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed. *el-Muġabber*. ed. Eliza Lichtenstadter. Beyrut: Dâru'l-âfâki'l-Cedîde, ts.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâluddîn Abdûlmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Misrî. *es-Sîretü 'n-nebeviyye*. ed. Mustafa es-Sekkâ vd. 4 Cilt. Kahire: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1375.

İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dimaşkî el-Hanbelî. *Miftâhu dâri's-sa'âde ve menşûru velâyeti'l-'ilm ve'l-irâde*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-Me'âni'l-kebîr fî ebyâtî'l-me'ânî*. ed. Sâlim el-Kerenkevî v.dğr. 3 Cilt. Haydarabad: Dâiratü'l-Me'ârifî'l-'Osmâniyye, 1368.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *Kitâbü'l-Envâ' fî mevâsimi'l-'Arab*. b.y.: y.y., ts.

İbn Manzûr, Ebû'l-Faḍl Muhammed b. Mukerrem b. 'Alî Cemâluddîn b. Manzûr er-Ruveyfî'î. *Lisân'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Şâdir, 1414/1993.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Ṭabaḳâtü'l-kübrâ*. ed. Ali Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 1421.

İbn Tâbâtâbâ, Ebû'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm Tabâtabâ el-Hasenî el-Alevî. *İyârü 'ş-şî'r*. ed. Abdülaziz b. Nassar el-Mana'. Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2010.

İnan, Rukiye Aysun. "Kadın Merkezli Türk Halk İnanışları Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *Turkish Studies: Comparative Religious Studies* 13/17 (2018), 161-174.

JVL, Jewish Virtual Library a Project of Aice. "Brith". *Practices & Rituals*. Erişim 05 Nisan 2025. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/birth>

JVL, Jewish Virtual Library a Project of Aice. "Death & Bereavement in Judaism: Death and Mourning". *Practices & Rituals*. Erişim 10 Mayıs 2025. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/death-and-mourning-in-judaism>

JVL, Jewish Virtual Library a Project of Aice. "Evil Eye". *Jewish Concepts*. Erişim 10 Mayıs 2025. <https://www.jewishvirtuallibrary.org/evil-eye>

Kalkaşendî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî. *Şubḥu'l-a'şâ fî şinâ'ati'l-inşâ'*. 14 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1340.

Kandemir, M. Yaşar. "Müslim b. Haccâc". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/93-94. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

Koşay, Hamit Zübeyir. "Etnoğrafya Müzesindeki Nazarlık, Muska ve Hamailer". *Türk Etnoğrafya Dergisi* 1 (1956), 86-90.

Köse, Feyza Betül. *Kâhin*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018.

Kriss, Rudolf - Huber Kriss-Henrich, h. İbrahim. "İslam Ülkelerinde Muska, Nazarlık Uğur". çev. H.İbrahim Çetinbudak. *Folklor Doğu* 32 (ts.), 3-12.

Kurt, Fatih. *Geçmişten Günümüze Hurafeler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi'li-Ahkâmi'l-Kur'an*. ed. Ahmed el-Berduni, İbrahim Etfiş. 20 Cilt. Kahire: Daru'l-Kütübî'l-Misriyye, 2. Basım, 1964.

Kutluay Çelik, Büşra. “Asr-ı Saâdet’e Kadının Sosyal Statüsünde Değişim: Sosyolojik Bir Analiz”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 13/70 (Nisan 2020).

Kutrub, Ebû Alî Kutrub Muhammed b. el-Müstenîr b. Ahmed. *Kitâbü'l-Ezmine*. ed. Hâtım Şâlih ed-Dâmin. y.y.: b.y., 1405.

Meydânî, Ebû'l-Fazl Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm el-Meydânî en-Nisâbü'rî. *Mecma'u'l-emşâl*. ed. Muhammed Muhyî'd-Dîn 'Abdulhamîd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Şaḥîḥ-i Müslim*. ed. Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1374.

Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Tehzîbu'l-esmâ' ve'l-luğât*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.

Nüveyrî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvehhâb b. Muhammed el-Bekrî et-Teymî el-Kureşî. *Nihâyetü'l-ereb fi fününi'l-edeb*. 33 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutub ve'l-Veşâiḳu'l-Ḳavmiyye, 1423.

Oktan, Yusuf. “Ritüel, Batıl İnanç ve Bilimsel Veriler Bağlamında Hapşırma ve Esnemeyle İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi”. *Tokat İlmiyat Dergisi* 8/2 (Aralık 2020), 573-599.

Özaydın, Abdülkerim. “Beliyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 5/419. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Râğıb el-İşfehânî, Ebû'l-Ḳâsım el-Hüseyn b. Muhammed. *el-Müfredât fi ġaribi'l-Ḳur'ân*. ed. Şafvân 'Adnân ed-Dâvûdî. Dimaşk; Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1412.

Sabuncu, Ömer. “Cahiliye Döneminde Çocuklar”. *Akademik Siyer Dergisi* Cahiliye Özel Sayısı (Aralık 2024), 109-129.

Sağlam, İbrahim. “‘Uğursuzluk Üç Şeydedir...’ Rivayetinin İsnad ve Metin Yönünden Tahlili”. *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 2/3 (Mayıs 2017), 81-108.

Sancak, Rümeysa. “Halk İnançlarının Bireyler Üzerindeki Etkileri: Batıl İnanışlar Örneği”. *Uluslararası Dorlion Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1/2 (Aralık 2023), 176-199.

Suhârî, Seleme b. Müslim el-Avtebî. *el-ensâb*. ed. Muhammed İhsan Nas. 2 Cilt. y.y., 2006.

Sümer, Necati. “Cahiliye Araplarında Falcılık”. *Milel ve Nihal Dergisi* 13/1 (2016), 134-157.

Şahin, Hatice Aynur. “Ayetler Işığında Cahiliyeden İslam’a Kız Çocuğu/Kadın Haklarının Tahvilî”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 19/2 (Eylül 2019), 479-518.

Şahin, Mehmet Emin. *Kur'ân Ayetleri Işığında Cahiliye Toplumundan İslam Toplumuna Değişim Süreci*. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Şenesen, İsmail. *Adana Halk İnançlarında Eski Türk İnanışlarının İzleri Karşılaştırma- İnceleme*. Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Tanyu, Hikmet. “Dinî Folklor veya Dinî-Manevî Halk-İnançlarının Çeşit ve Mahiyeti Üzerinde Bir Araştırma”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (1976), 123-142.

TDK, Türk Dil Kurumu. *Güncel Türkçe Sözlük*. Erişim 08 Nisan 2025. <https://sozluk.gov.tr/>

Tirmizî, Ebû 'İsâ Muhammed b. 'İsâ et-. *Sunenu't-Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Fu'âd 'Abdülbâkî. 5 Cilt. Mısır: Şirketu Muştafâ'l-Bâbî'l-Halebî, 1395/1975.

Türkmen, Elif Kübra - Acar, Abdullah. “Cahiliye ve Asr-ı Saâdetteki Evlilik Öncesi Uygulamaların İslam Hukukuna Yansımaları”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (2020), 305-330.

Uludağ, Süleyman. “Ağıt”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/470-472. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Uzun, Mustafa İsmet. “Fahnâme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/141-145. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Ünalın, Özlem. “Anadolu Türk Folklorunda Ayakkabı”. *Avrasya Uluslararası Araştırma Dergisi* 11/34 (Mart 2023), 299-324.

Vekî, Ebû Bekr Muhammed b. Hâlef el-Bağdâdî. *Aḥbârü'l-kuḍât*. thk. 'Abdul'azîz Muştafâ el-Merâğî. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu't-Ticâriyyetu'l-Kubrâ, 1366/1947.

Wilson, Jamie. “Are black cats bad luck? (What does the Bible say?)”. *Scripture Savvy*. Aralık 2024. Erişim 12 Mayıs 2025. <https://scripturesavvy.com/black-cats/>

Wilson, Jamie. “Bible Verses About 666(What does the Bible say?)”. *Scripture Savvy*. Nisan 2025. Erişim 12 Mayıs 2025. <https://scripturesavvy.com/bible-verses-about-666/>

Yaşar, Halide. *Balıkesir Yöresinde Çocuk Folkloru Ürünleri Üzerine Derlemeler ve İncelemeler*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Hurafe (Kelâm)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/382-384. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Yel, Ali Murat. “Hurafe”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18/381-382. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Yıldırım, Nur. *Cahiliye Toplumunda Kureş Kadını*. Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2019.

Yılmaz, Kerim. “Uğursuzluğun Psiko-Sosyal Sebepleri ve Kur'an'da Uğursuzluk Olgusu”. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/16 (2019), 269-294.

Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. ed. Heyet. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hidâye, ts.

Zengin, Fethullah. “Cahiliye Araplarında Bazı İyi Ahlâk Örnekleri ve Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme”. *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*.

Zeydân, Corci. *İslâm Uygarlıkları Tarihi*. çev. Nejdî Gök. 2 Cilt. İstanbul: İletişim Yayınları, ts.

Kur'an Yolu. Erişim 10 Ocak 2025. <https://kuran.diyaret.gov.tr>